



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**DUYGULAR SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE GENÇLERİN
UTANCA DAİR ANLAMLARI VE TÜKETİM DAVRANIŞLARINDA
UTANCIN İZLERİ**

Ekin COŞKUNER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

DUYGULAR SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE GENÇLERİN UTANCA DAİR
ANLAMLARI VE TÜKETİM DAVRANIŞLARINDA UTANCIN İZLERİ

Ekin COŞKUNER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Ekin Coşkuner tarafından hazırlanan "Duygular Sosyolojisi Çerçevesinde Gençlerin Utanca Dair Anlamları ve Tüketim Davranışlarında Utancın İzleri" başlıklı bu çalışma, 12.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. E. Feryal TURAN (Başkan)

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM (Danışman)

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet hakları bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Ekin COŞKUNER

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ekin COŞKUNER

TEŞEKKÜR

Öncelikle, lisans eğitimimden bu yana beni her zaman destekleyen ve bana inanan, tez danışmanım olarak akademik bilgi birikimiyle bana yol göstermesinin yanı sıra, araştırma etiğine bağlı olmamın temellerini de atan, öğrencisi olmaktan büyük mutluluk duyduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM'a teşekkürlerimi sunarım.

Değerlendirmeleri ve geri bildirimleriyle tezimi geliştirerek son haline getirmemi sağlayan tez savunma jüri üyelerim Prof. Dr. E. Feryal TURAN ve Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU hocalarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Bu süreçte ve her zaman yanımda olduklarını hissettiren aileme teşekkür ederim.

Tez sürecinin iniş çıkışlarını paylaştığım, bu dönemin her aşamasında yanımda olan bölüm arkadaşım Işıl IŞIK'a, tezimin saha aşamasını kolaylaştırmak adına verdiği desteklerden dolayı özel olarak teşekkür ederim. Tez yazdığım dönemde fikir dünyamı genişleten tüm karşılaşmalara minnettarım.

Son olarak, tez sürecinde en büyük manevi destek kaynağım olma rolünü üstlenen sevgili Ahmet Çetin TOLA'ya sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

COŞKUNER, Ekin. *Duygular Sosyolojisi Çerçevesinde Gençlerin Utanca Dair Anlamları ve Tüketim Davranışlarında Utancın İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Duygular sosyolojisi, 1970'li yıllardan itibaren kavramsal ve kuramsal çerçevesini çizerek sosyolojinin bir alanı haline gelmiştir. Duygulara ilişkin sosyolojik yaklaşım, duyguların sosyal ilişkiler, yapılar ve normlarda nasıl inşa edildiği, anlam kazandığı, öğrenildiği, yeniden üretildiği ve gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiği sorularını konu edinmektedir. Duygular sosyolojisinin perspektifini ve kavramlarını kullanan bu çalışmada utanç, sosyal bir duygu olarak ele alınmıştır. Utancın belirleyici olabileceği bir saha olarak ise tüketim önerilmiştir. Tüketim, nesnelere sahip olduğu ve yansıttığı anlamların satın alınması bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın aktörleri, utanç duygusunun edinildiği ve deneyimlendiği bir sosyal dünyaya dahil olabilecekleri düşüncesiyle, hareketliliğiyle karakterize edilen ve kendine özgü sosyal süreçleriyle tanımlanan konunun mensuplarıdır: Gençler.

Bu çalışmada utanç duygusunun sosyal boyutlarının, gençlerin deneyim ve anlam dünyalarında ortaya konulması amaçlanmıştır. Utancın bir uzantısı olarak gençlerin karşılaştıkları toplumsal utandırma biçimleri betimlenmiştir. Bu doğrultuda utandırmanın ve utanç duygusunun izleri, genç aktörlerin tüketim davranışlarında aranmıştır. Nihayetinde nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kurgulanan bu çalışma kapsamında, yaşları 20 ile 24 arasında değişen, tamamı Ankara'da yaşayan 16 gençle online ve yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizi, tematik analiz tekniği çerçevesinde, MAXQDA programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz edilen veriler neticesinde, araştırmanın temel sorunsallarını ifade eden problem cümleleri doğrultusunda temalara ulaşılmıştır. Temalar, gençlerin utanca dair anlam dünyalarını, utanç etrafında şekillenen deneyimlerini, karşılaştıkları utandırma biçimlerini ve tüketim davranışlarında utancın izlerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

Utanc, Utandırma, Duygular Sosyolojisi, Tüketim, Gençlik

ABSTRACT

COŞKUNER, Ekin. *The Meanings of Shame for Youth and the Traces of Shame in Consumption Behavior within the Framework of the Sociology of Emotions*, Ankara, 2024.

Since the 1970s, the sociology of emotions has established its conceptual and theoretical framework, becoming a distinct field within sociology. The sociological approach to emotions focuses on how emotions are constructed, given meaning, learned, reproduced, and experienced in everyday life within social relationships, structures, and norms. This study which utilizes the perspective and concepts of the sociology of emotions, examines shame as a social emotion. As a field where shame might be significant, consumption is proposed. Consumption is evaluated in the context of purchasing the meanings that objects possess and reflect. The actors in the study are young people, characterized by mobility and defined by unique social processes, with the idea that they could be part of a social world where the emotion of shame is acquired and experienced.

The aim of this study is to reveal the social dimensions of the emotion of shame within the experience and meaning worlds of young people. As an extension of shame, the social shaming forms that youth encounter are described. In this regard, the traces of shaming and the emotion of shame are sought in the consumption behaviors of young actors. Ultimately, within the framework of qualitative research methodology, this study involves in-depth online and face-to-face interviews with 16 young people, aged between 20 and 24, all residing in Ankara. The data analysis was conducted using thematic analysis technique with the help of the MAXQDA software. As a result of the data analysis, themes were identified in line with the problem statements expressing the core issues of the research. These themes reveal the meaning worlds of the youth regarding shame, their experiences shaped around shame, the forms of shaming they encounter, and the traces of shame in their consumption behaviors.

Keywords

Shame, Shaming, Sociology of Emotions, Consumption, Youth

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TABLOLAR DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	4
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	9
1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEM CÜMLELERİ	11
1.4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR TARAMASI VE TANITIMI.....	12
1.5. ARAŞTIRMANIN METODU	16
1.5.1. Veri Toplama Tekniği ve Süreci.....	17
1.5.2. Veri Analiz Tekniği ve Süreci.....	20
1.5.3. Katılımcılar	22
1.5.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	24
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	26
2.1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	26
2.1.1. Genç ve Gençlik	26
2.1.2. Tüketim.....	28
2.1.3. Duygu	33

2.1.4.	Utanç ve Utanma.....	36
2.1.5.	Ayıp ve Utandırma (Shaming)	40
2.2.	ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	44
2.2.1.	Duygular Sosyolojisi ve Duyguların Açıklanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar.....	44
3.	BÖLÜM: BULGULAR.....	49
3.1.	GENÇLERİN UTANCA DAİR ANLAMLARI	49
3.1.1.	Utanç Tanımları	50
3.1.2.	Başkasının Bilmediği Utanç Değildir.....	52
3.1.3.	Utançla Anlam İlişkisi Bulunan Diğer Duygular.....	54
3.1.4.	Utancın Bedensel Tezahürleri ve Utançla Başa Çıkma	56
3.2.	GENÇLERİN DENEYİM ALANLARINDA UTANÇ DUYGUSU	58
3.2.1.	Kimden Utanıyoruz?: Utancın Toplumsallığı ve Utanmayı Öğrenmek.....	59
3.2.2.	Sınıfsal Utancın İki Yüzü: Orta Sınıf Çıkmazı	63
3.2.3.	Dış Dünyayla Karşılaşan Bedenin Utancı: <i>“Sadece var olduğum için insanlardan özür dileme hissi geliyor.”</i>	66
3.2.4.	Cinsiyetlendirilmiş Utanç: Toplumsal Cinsiyet ve Cinsel Kimlik Bağlamında Utanç Deneyimleri	70
3.3.	SOSYAL KONTROL MEKANİZMASI OLARAK AYIPLAMA VE UTANDIRMA (SHAMING).....	73
3.3.1.	Beden Utandırma	73
3.3.2.	Sürtük Utandırma	75
3.3.3.	Akran Zorbalığı.....	76
3.3.4.	Damgalama	77
3.3.5.	Cinsiyet ve Cinsel Kimlik Utandırması	77

3.3.6. Habitusundan Ayrılanın Düştüğü Kuyu: Yaşam Tarzı Utandırması.....	79
3.3.7. Gençler Kimleri Utandırıyor?	80
3.3.8. Utandırmanın ve Damganın İçselleştirilmesi	81
3.4. UTANÇ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN TÜKETİM.....	83
3.4.1. Utançtan Kaynaklanan Tüketim: Bedensel Utancın Tükettirdikleri.....	84
3.4.1.1. Kıyafetler: Kalçayı Gizleyen Pantolonlar, Karnı Düz Gösteren Korseler.....	84
3.4.1.2. Spor ve “Sağlıklı” Beslenme: Utanç Veren Bedeni “İyileştirmek”.....	88
3.4.1.3. “İstenmeyen” Tüyler, Kapatılması “Gereken” Sivillceler.....	90
3.4.2. Tüketmekten Duyulan Utanç	91
3.4.2.1. Regl Ürünleri ve Kadın Tüketim Ürünleri.....	91
3.4.2.2. Gıda Ürünleri: “Americanonun Yansıttığı Kişi” Olmak.....	93
3.4.2.3. Depremden Öncesi ve Sonrası: Tekil Bir Deneyim	95
3.4.3. Sektörel Utandırma: “Daha İyi” Görünmek İçin Tüketilmesi Gerekenler.....	96
3.4.4. Tüketimle Diğerlerinden Farklılaşmak	98
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	109
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK 3: GÖRÜŞME SORULARI.....	123

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	23
Tablo 2. Duygu Sınıflandırmasında Çağdaş Yaklaşımlar.....	34

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Utançla ilişkilendirilen duygulara dair kelime bulutu.....54

Şekil 2. Utandırma temasına ilişkin kod haritası.....73

GİRİŞ

Utanç, toplumsal bir duygudur. Öyle ki utanç “görünmeyle, kişinin başkalarının önünde görünmesiyle ve başkalarına nasıl görüldüğüyle ilgilidir” (Ahmed, 2015, s.133). Utanç söz konusu olduğunda “başkaları”, sosyal yapıyı, kültürü, toplumsal normları ve rolleri, kısacası tüm katmanları ve ajanlarıyla birlikte toplumun kendisini ifade etmektedir. Birey, “başkaları önünde görünerek” aslında içinde yaşadığı toplumun diğer unsurları karşısında da görünür hale gelmektedir. Topluma dair tüm bu yapılar, ilişkiler ve anlamlar örüntüsü, bireyler tarafından öğrenilir. Bu noktada utancın toplumsallığının bir boyutu da öğrenilebilirliğinden ileri gelmektedir. Utanca dair böylesi bir yaklaşım, bu duyguyu sosyolojik bir araştırmanın merkezine koymaya imkan tanımaktadır. Bireyin başkalarına nasıl görüldüğüne dair anlayışı ile utanç alanının kesişimi ise bu çalışmada tüketim üzerinden incelenmiştir. Bauman (2023), bireylerin tüketim yoluyla “toplumsal uygunluk” standartlarına dahil olmanın kendi sorumluluklarında olduğunu ifade etmektedir. Bu sorumluluk, bireyin kendini toplumsal olarak konumlandırmasının yine kendi görevleri olduğunu açıklar. Toplumsal düzlemde kabul edilmenin yolu ise tüketmektir. Tüketmeyen birey kendini “yetersiz, eksik ve standartların altında” hissetmeye mahkum olacaktır (s. 71). Bu anlamda bireyler, tüketim yoluyla sosyal pozisyonlarını belirler ve vurgular. Bireyin belirlenen sosyal konumu, aynı zamanda çizilen “toplumsal uygunluk” çerçevesinin neresinde olduğuyla da ilişkilidir. Bu anlamda utanç ile tüketim arasında sınırsal bir bağ ortaya çıkmaktadır. Zira utanç duygusu da toplumsal olarak uygun olanın sınırları dışında kalan alanı işaret etmektedir. Öyleyse tüketim ve utanç, birbirlerinin alanları içerisinde gözlemlenebilme kapasitesi bulunan iki kavram olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda bu çalışmada, aktörlerin tüketim davranışları ve tercihleri ile tüketim ürünleri üzerinden üretilen ve yansıtılan anlamları tüketme biçimleri araştırılmış, tüketime dair tüm bu süreçlerin utanç ve utandırma kavramıyla kesiştiği noktalar betimlenmeye çalışılmıştır. Bu kesişimin temeline, aktörlerin utanç duygusuna dair anlam ve deneyim dünyaları yerleştirilmiştir. Araştırılan aktörler ise gençlerdir. Gençlik, “toplumun (...) en dinamik kesimi”

olarak ele alınır (Burcu, 1997). Yaşamın bu dönemi, potansiyel olarak dinamizme açık özellikler göstermesi nedeniyle tüketim anlamlarının karşılık bulabileceği ve bu anlamların içerisine utancın dahil olabileceği bir saha olarak değerlendirilmektedir. Araştırmanın aktörleri de bu konularıyla tanımlanmıştır. Nihayetinde bu çalışmada, Ankara’da yaşayan ve yaşları 20 ile 24 arasında değişen, toplamda 16 genç kadın ve erkek ile yüz yüze ve online derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma, nitel yöntem çerçevesinde kurgulanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın kapsamına yer verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın konusu açıklanmış, amacı detaylandırılmıştır. Araştırma konusunun hangi açılardan önemli görüldüğüne değinilmiştir. Araştırmanın çekirdeğinde yer alan sorunsallar, problem cümleleriyle sıralanmıştır. Araştırmaya dair literatür taramasının bir özetine de bu başlıkta yer verilmiştir. Nitel araştırma yönteminin doğasına değinilerek bu araştırma kullanılan yöntem gerekçelendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın veri toplama tekniği ve süreci, yüz yüze ve online derinlemesine görüşmeler çerçevesinde açıklanmış, araştırmada bu sürecin nasıl yürütüldüğü aktarılmıştır. Araştırmanın veri analizinde kullanılan tematik analiz tekniği açıklanarak bu tekniğin araştırmanın analiz sürecinde nasıl uygulandığının adımları aktarılmıştır. Yine bu bölümde katılımcılar tanıtılmış, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ve ilgili görülen diğer bilgilerine yer verilmiştir. Son olarak gerek araştırma konusu gerekse saha dinamikleri açısından araştırma sürecinde sınırlılık yaratan unsurlara değinilmiş, varsa bunları aşma yolunda geliştirilen çözümlerden bahsedilmiştir.

İkinci bölüm, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda *genç ve gençlik, tüketim, duygu, utanç ve utanma, ayıp ve utandırma (shaming)*, araştırmanın temelinde yer alan kavramlardır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi ise duygular sosyolojisine dayandırılmıştır.

Üçüncü bölüm, araştırmanın bulgularını içermektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde elde edilen verilerin analiziyle ulaşılan temaların problem cümleleriyle ilişkilendirilmesi, araştırma bulgularının başlıklarını oluşturmaktadır. Ulaşılan her bir temanın alt başlıkları, o temanın açıklanmasını ve

örneklendirilmesini amaçlayan bulguları içermektedir. Bu bölümde aktörlerin her bir temayla ilgili ifadelerine yer verilmiş, bu ifadeler, ulaşılan analiz sonuçlarıyla detaylandırılmıştır.

Son olarak sonuç bölümünde araştırmanın bulguları değerlendirilmiştir. Bulguların değerlendirilmesi, araştırma verilerine kavramsal ve kuramsal çerçeveden bakılmasını içermektedir. Bu bölümde bulgular, duygular sosyolojisinin perspektifinden utanç ve tüketim ekseninde ve araştırmanın aktörleri özelinde yorumlanmış ve tartışılmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, problem cümleleri, literatür taraması ve tanıtımı ile araştırmanın metodu başlıkları sunulmaktadır.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Duygular, bireylerin gündelik hayatlarında farklı koşullarda ve farklı biçimlerde deneyimledikleri yaşantılardır. İnsanların neden bir duyguya sahip olduğu, hangi duygunun hangi durumda ve ne türden dışavurumlarla ortaya çıktığı gibi soruların ağırlıklı olarak psikolojik, hormonal ve biyolojik faktörlerle açıklandığı görülmektedir. Öte yandan, duyguların yalnızca fizyolojik süreçlerde yaşanan evrensel ve sabit deneyimler olduğu yönündeki anlayış çokça eleştiri almaktadır. Bu eleştirilerin bir yönünü, duyguların sosyal bağlamları olduğu ve farklı kültürlere ve toplumsal koşullara göre duygu yaşantısının da değişiklik gösterdiği fikriyle hareket eden sosyokültürel yaklaşım oluşturmaktadır. Duyguyu bireyler arası ya da kitlesel süreçlerde, deneyimlerde ve etkileşimlerde görmeye ve bu bağlamda anlamlandırmaya odaklanan alan ise duygular sosyolojisidir. Marshall (1999)'ın tanımına göre duygular sosyolojisi, "utanç ve gurur, aşk ve nefret, korku ve merak, sıkıntı ve melankoli gibi duyguların incelemekte ve bu duyguların kültürel bakımdan nasıl kalıplaştığı, yaşandığı, edinildiği, dönüştürüldüğü, gündelik yaşama aktarıldığı ve anlatılarla meşru kılındığıyla ilgili sorular ortaya atmaktadır" (s. 166). Dolayısıyla duygular sosyolojisi alanı, duyguyu belli koşullarda, belli vücut tepkilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan belli hisler olarak tanımlamanın ötesinde, duyguların toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen yönlerine odaklanmaktadır. Ayrıca duygular sosyolojisi, duygular arasındaki sosyokültürel farklılıkların neler olduğunu, nelerden kaynaklandığını, nasıl ortaya çıktığını ve ne şekilde varlığını sürdürdüğünü inceleyen ve bu incelemeyi yaparken bireylerin gündelik yaşantılarındaki sosyal etkileşimlere odaklanan bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu da duygular sosyolojisinin belirtilen bakış açısından destek almaktadır.

Yapılan çalışmalarla birlikte pek çok duygu isimlendirilmesi yapılmış ve farklı duygu ifadelerinin var olduğu ortaya konulmuşsa da duyguların evrensel olduğu fikrine yönelik tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Duyguların açıklanması için başvurulan biyolojik indirgemeci ve evrenselci yaklaşımın aksine, farklı topluluklarda farklı duygu ifadeleri olduğu ve bu ifadelerin toplumsal ve kültürel bağlamlara göre şekillendiği fikri, çeşitli sosyolojik (Von Scheve, 2012; Ismer, 2013) ve antropolojik (Benedict, 1965; Smith, 2020) araştırmalarla desteklenmektedir. Bu araştırmalar arasında yer alan ve sosyolojik bir araştırma örneği olan Von Scheve (2012), duygu ifadelerinin sosyal bağlamını incelediği çalışmasında, duyguların sosyal etkileşimdeki rolünü anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda duyguların bedensel olarak değişen anlamlarını ve dışavurumlarını ortaya koymak amacıyla duyguların yüz ifadeleriyle aktarımını incelemiştir. Mikro sosyal düzen içerisinde, farklı topluluklarda farklı duygu ifadelerinin ortaya çıktığını öne süren Von Scheve, duyguların sembolik anlamları olduğunu ve bu anlamlarla örülü olan duygusal ifade örüntülerinin sosyal süreçlerde öğrenilen ve aktarılan davranışlar içerdiğini öne sürmektedir. Toplumlar, sosyal etkileşimin bedensel bir yönü olarak yüz ifadeleri üzerinden gündelik yaşamda ortaya çıkan sosyal düzende duyguları yaşamakta ve aktarmaktadır. Von Scheve, duyguların ve duygu ifadelerinin gündelik yaşamdaki sosyal ilişki ağlarında ortaya çıkan ve geliştirilen yönüne yaptığı vurguyla ve bu duygu ifadelerinin sosyal süreçlerde öğrenilen davranışlar olarak geliştiğini öne sürmesiyle duygular sosyolojisinin perspektifini yansıtmaktadır. Ismer (2013) de benzer bir perspektifle ele aldığı sosyolojik araştırmasında duyguların kolektif üretimi üzerinde durulmuştur. Ismer'e göre (2013) duyguların toplumsallığının bir boyutu, farklı kültürlerde farklı duygu ifadelerinin dil ile birlikte ortaya çıkmasıyla görülebilirken diğer bir boyutu ise sosyal etkileşimlerde ya da kitlesel deneyimlerde "kolektif duygular (collective emotions)" olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir bayram kutlamasındaki coşku ve sevincin ya da bir anma törenindeki üzüntü ve minnet duygusunun ortaya çıkışı ve bunların yaşanma biçimleri sosyalizasyon süreçlerinde şekillenmekte ve aktarılmaktadır. Dolayısıyla bu örnekte olduğu gibi sosyal etkileşimler içerisinde bazı kolektif duyguların yansımaları da gözlemlenebilmektedir.

Diğer taraftan duyguları konu alan antropolojik çalışmalar da bulunmaktadır. Bunun bir örneği olarak Smith (2020)'in çalışması, dil üzerinden duygu ifadelerinin toplumsal ve etkileşimsel boyutunu incelemiştir. Smith (2020) çalışmasında Papua Yeni Gine'de yaşayan Baining halkının dilinde yer alan "awumbuk" duygusu üzerinde durmuş ve bu kelimenin, "misafir gittikten sonra yaşanan rahatlamayla birlikte çöken boşluk ve anlamsızlık hissini" anlattığını belirtmiştir. Üç gün bu duyguyu yaşayan halkın bundan kurtulmak için düzenlediği bir ritüel de vardır. Misafirlerin havada bıraktığı ağırlığı alması için bir kase su konulur ve ertesi gün suyun ağaçlara dökülmesiyle bu duygunun giderilmesi amaçlanır (s. 51). Bu çalışmada Smith duygunun, toplumun kültürel öğeleriyle yakından ilgili ve doğrudan gündelik yaşam pratiklerinde ve ritüellerde bu bağlantıyı görmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bu duyguyu ifade eden kelimenin başka herhangi bir dilde olmayıp belirli bir topluluğun kullandığı bir kelime olarak yer etmesi de duygu ve kültür ilişkisini ortaya koymaktadır.

Yukarıda belirtilen çalışmalarda örneklendiği ve bu tez çalışmasının literatür tarama ve tanıtımı ile kavramsal ve kuramsal açıklamalarının yer aldığı bölümlerinde daha ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, çalışmalar göstermektedir ki duygunun toplumsal ve kültürel yanının anlaşılması yönünde farklı disiplinlerin kendilerine özgü bakış açıları bulunmakta ve bu bakış açıları sunulurken duyguların toplumsal ve kültürel öğelerle iç içe olduğunu önemle vurgulanmaktadır. Bu çerçevede sosyal ve kültürel yaşantıların gündelik yaşamdaki yansımalarında duyguların etkileşimsel yönünün göz önünde bulundurulması önemli görülmektedir.

Bahsedildiği üzere farklı bilimsel yaklaşımlarla ve farklı kültürlerde tanımlanan pek çok duygu vardır. Bu duygular öfke, endişe, korku, mutluluk gibi, her zaman değilse de sıklıkla, bireysel düzlemde yaşanabilecek olan ve ortaya çıkması için sosyal bir etkileşime nispeten ihtiyaç duyulmayan duygular olarak değerlendirilir. Bunlar evrensel ve bireylerin doğuştan getirdiği duygular olarak kabul edilerek "birincil duygular" olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun yanı sıra suçluluk, empati, yalnızlık ve utanç gibi duyguların ise daha çok toplumsal olan ve var olmak için sosyal etkileşimlere ihtiyaç duyan duygular olduğu söylenebilir. Bunlar ise "ikincil

duygular” olarak sınıflandırılır (Bericat, 2016, s.492). Bu bağlamda düşünüldüğünde utancın, sosyal etkileşim ağı içerisinde inşa edilen bir duygu olduğu söylenebilir.

Scheff'e göre utanç, bireyin toplumun diğer üyeleriyle arasındaki bağın niteliği ve sağlamlığıyla ilgilidir. Utancın ortaya çıkması bu niteliğin zayıfladığı ve sağlamlığının sarsıldığı durumların işaretlerinden biridir. Bu anlamda utancın ortaya çıkışı, toplumun diğer üyeleriyle, onların değerleri ve normlarıyla karşılaşmayı gerektirdiğinden utanç, “en önemli” toplumsal duygudur (Scheff 1990, s.15). Utanç, bir bireyin yalnızca başkalarıyla karşılaştığı an ya da kendisi dışındakilerin davranışlarını, normlarını ve fikirlerini öğrendiği zaman yaşayabileceği toplumsal bir duygu olarak kabul edilebilir. Bunun nedeni utancın ya toplumun diğer üyeleri tarafından fark edilip cezalandırılan, ayıplanan ve eleştirilen bir durumla birlikte ortaya çıkmasıyla ya da bireyin kendisiyle ilgili, toplumun standartlarına uymadığına ve kusurlu olduğuna yönelik bir düşünce geliştirmesiyle kendini gösteren bir duygu olmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla utanç, onaylanma beklentisiyle ortaya çıkmaktadır (Smith 2020, s.273-275). Bu sosyal bağlam utancın, bireyler arasındaki etkileşimlerde, sosyal ilişkilerde ve günlük yaşamda görülebilir olduğunu vurgulayarak sosyolojik bir inceleme alanının zeminini oluşturmaktadır.

Çalışmada, duyguların gözlemlenebileceği sosyal ve etkileşimsel bir alan olarak tüketim öne sürülmektedir. Tüketim ürünlerinin, bireylerin kendilerinde var olduğuna inandıkları bir çeşit “yoksunluğu” yarattığını ve ürünün edinilmesi halinde bu yoksunluğun giderileceğinin vaadini verdiğini öne süren Lupton (2002), ürünün tüketicide yarattığı bu algının onun işlevsel özellikleri yerine, toplumsal ve kültürel süreçlerde yaratılmış olan sembolik anlamına ve bununla ilişkili olarak bireye hatırlattığı duygulara göre şekillendiğini ifade etmektedir. Özellikle gençlerin tüketim tercihlerinde işlevsel anlamın yanı sıra sembolik anlamın da önemli olduğunu söylemek mümkündür (Hogg ve diğerleri 1998, s.299). Dolayısıyla çalışmalar, başta yaş olmak üzere sosyal konumların tüketim alışkanlıklarını şekillendirmesinde duyguların yerine işaret etmektedir.

Alana dair ortaya konulan tüm bu bilgiler ışığında, duygular sosyolojisinin perspektifinden yararlanan bu tez çalışması duygulara, bireylerin sosyal etkileşim ağı içerisinde öğrendiği ve bu alanda yeniden ürettiği bir deneyim alanı olarak yaklaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, araştırmmanın aktörleri olarak belirlenen, Ankara’da yaşayan 20-24 yaş arası gençlerin utanç duygusu konu edinilmektedir. Gençlerin, sosyal dünyaları içerisinde utanç duygusunu hangi biçimlerde tanımladıkları, sosyal dinamikler çerçevesinde utanca dair nasıl anlamlar ürettikleri ve ne türden deneyimler yaşadıkları çalışmanın temel merak konusudur. Sosyal yaşantı içinde gençlerin karşılaştıkları utandırma kalıpları, utanç duygusunun bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte gençlerin tüketim davranışlarına mercek tutularak bu alanda utancın izleri aranmıştır. Bu anlamda utanç duygusuyla ya da sosyal utandırmayla iç içe deneyimlenen tüketim davranışları anlaşılmalı istenmiştir.

Çalışmada, gençlerin tüketim davranışlarının utanç duygusundan nasıl beslendiği ve tüketimin utancı yeniden ürettiği alanların incelenecek olan sosyal dünya özelinde ortaya konulması konu edilirken Lupton’un (2002 s.205) tüketim ürünlerinin “duygusal halleri uyardığı” vurgusu göz önünde bulundurulmuştur. Zira Lupton, tüketim ürünlerinin satılabilmesi için onların birtakım duygulara hitap edecek yönde sunulduğundan bahseder. Bu bağlamda gençlerin tüketim davranışlarında, tüketilen ürünün ya da anlamın bir duygusal hal olarak utancı nasıl uyardığına dair bir anlayış geliştirilmek istenmiştir.

Bu doğrultuda tezin konu edindiği temel sorunsal, araştırmmanın aktörleri dahilinde, utanç duygusu etrafında sosyal dünyayla girilen etkileşimlerinin ortaya konulması ve bu etkileşimlerde gençlerin başkalarını ve kendilerini tanımlama ve anlamlandırma süreçlerinde utanç ve utandırmaya dair deneyimlerinin anlaşılmasıdır. Utanca dair anlamlar ve deneyimler, gençlerin tüketim davranışlarıyla birlikte ortaya konulmaktadır. Bu anlamda gençlerin utandıkları için veya utanmaktan kaçındıkları geliştirdikleri tüketim davranışları ile tüketmekten utandıkları durumlar konu edinilmiştir. Dolayısıyla gençlerde utanç duygusu uyandıran ya da bu duygudan uzaklaşmalarını sağlayan tüketim nesnelere ve bu nesnelere aracılığıyla tüketilen anlamların, gençlerin sosyal dünyalarında karşılık geldiği alanların anlaşılması hedeflenmiştir.

Tüm belirtilenlerin ışığında, bu çalışmada yaşları 20 ile 24 arasında değişen 16 gencin utanca dair anlam dünyaları ve deneyimleri, toplumsal utandırmayla karşılaştıkları alanlar ve tüketim davranışlarında utanç duygusunun yansımalarının ortaya konulması, araştırma sorunsalının temelini oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın temel amacı, gençlerin utanca dair anlam dünyalarının ve deneyimlerinin anlaşılmasıdır. Bu anlamda gençlerin utancı nasıl tanımladıkları ve hangi durumlarda, kimlere karşı utanç duygusunu deneyimledikleri anlaşılacak şekilde gençlerin sosyal dünyalarında utancın rolünün betimlenmesi hedeflenmiştir. Scheff (2016), “utanç daha yaygın hale geldikçe, aynı zamanda yer altına indi ve neredeyse görünmez hale geldi” derken Elias’tan ödünç aldığı uygarlaşma kavramı çerçevesinde modern toplumlarda utancın deneyim alanı ve görünürlüğü arasında karşıt bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bu duygunun görünürlüğü, utanç çalışmalarında bile kısıtlıdır, zira utanç “tabu” konumundadır (s. 1-2). Tam da bu noktada gündelik hayatla, sosyal süreçlerle ve kültürle böylesine iç içe geçmiş olan utanç duygusunun, araştırmanın aktörleri olan gençlerin sosyal dünyalarında kapladığı alan, araştırmanın merak konusudur. Utancın görünmeyen katmanlarında yer alan anlamlar, normlar, fikirler ve yaşantıların öğrenilmiş ve yeniden üretilen taraflarının ortaya konulmasıyla bu duygu araştırma konusu edinilmiş, böylece utancın görünür alana çekilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada tüketim, utancın sosyal bağlamının gözlemlenebileceği bir alan olarak ele alınmıştır. Tüketim, bireyler için “toplumsal uygunluk” kazanmanın bir yoludur (Bauman, 2023). Bu noktada tüketim ile utanç arasında anlamsal bir bağ kurularak utancın toplumsal düzlemde uygun olanın dışında kalan alanda kendine yer bulmasından hareketle, gençlerin tüketim davranışlarının ve tüketime dair sahip oldukları anlamların utançla kesiştiği alanların betimlenmesi hedeflenmiştir. Gençlerin nesne tüketimine karar verme ve satın alma aşamalarında, nesnenin kendisinin ya da sunduğu imkanların sahip olduğu

anlamaların tüketim sürecindeki rolü ve bu anlamların gençlerin utanç tanımlarında, utanmayı hissettikleri alanlarda ve bunu gidermeye yönelik düşüncelerinde oynayabileceği rolün anlaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmada, sahaya dahil olan gençlerin gözünden utanç duygusunu anlamak, bu anlamları gençlerin deneyimlerinde öğrenildiği ve üretildiği alanları gözlemlemek, bu alanlarda gençlere yönelik olarak ortaya çıkan utandırmanın nasıl algılandığını ve deneyimlendiği betimlemek ve utanca dair tüm bu anlam dünyasının tüketim davranışlarında nasıl karşılık bulduğunu incelemek amaç edinilmiştir. Bu anlamda utancı ve utançla bezeli tüketimi aktörlerin gözünden betimlemek, anlamak ve yorumlamak araştırmanın temel amacıdır.

Araştırmanın önemi, utanç duygusuna toplumsal bir inşa olarak yaklaşan çalışmanın, bu duygu özelinde derinleşme çabasına dayandırılmaktadır. Literatür incelendiğinde utanç duygusu, duygular sosyolojisinin temeli nispeten yeni atılmış bir alan olmasının da etkisiyle, sosyoloji alanında oldukça sınırlı bir çalışma alanına sahiptir. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü ise utancın kavramsallaştırılmasına ve duygular içerisinde sınıflandırılmasına ilişkindir. Bu anlamda utancın sahada incelenmesiyle, utancın pratik zemindeki çalışma alanına bir katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Uluslararası literatürde kısıtlı bir çalışma alanına sahip olan duygular sosyolojisi ve özelde de utanç duygusu, benzer şekilde ulusal literatürde de henüz birikimli bir alan yaratamamıştır. Dolayısıyla utanç kavramının tanımı ve sosyal anlamı çeşitli toplumlarda tartışılmış olsa da Türkiye’de bu topluma özgü utanç anlamlarının ortaya konulmadığı söylenebilir. Utancın kültürel ve sosyal anlamlarla donanmış toplumsal bir duygu olduğu düşünüldüğünde, bu duygunun sahip olduğu anlamların Türkiye’de yaşayan gençler bağlamında ele alınması, bu kültürün utanca dair anlamlarının ortaya konulması açısından önemli görülmektedir. Çalışmada, genellemeye gitme hedefi güdülmemekle birlikte, katılımcılar özelinde genç bireylerin utancı anlamlandırma biçimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yine alana dair literatür, tezin odağında bulunan utanç duygusu ve bu duygunun tüketimle birlikte anlamlandırılması konusunda kısıtlı bir çalışma alanına sahiptir.

Bu anlamda araştırmada, sosyoloji alanında yapılan utanç çalışmaları yazınına genç aktörlerin anlam dünyaları üzerinden bir betimleme yapılarak katkı sunulmak istenmiştir. Çalışmada utanç ekseninde duyguların toplumsal yönünün araştırma konusu haline getirilmesiyle, gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalar için teorik bir tartişma alanı ve duygu çalışmalarında uygulamalı alan için var olan zeminin zenginleştirilmesine yönelik çaba önemli görölmektedir. Özellikle ulusal literatürde gençlik ve utancı tüketim üzerinden okuyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın, bu kesişimselliği temsil eden bir çalışma olmasıyla alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

1.3. ARAşTIRMANIN PROBLEM CÜMLELERİ

Çalışmanın konusunu oluşturan temel kavramlar ve teoriler işığında, araştırılmak istenen sosyal öznelerin deneyimleri merak konusu edinilmiştir. Bu doğrultuda, merkezinde tezin konusu ve amacı olmak üzere, incelenen sosyal dünyanın ve aktörlerin bilimsel bir merak işığında araştırılmasında yol gösterici olacak problem cümleleri oluşturulmuştur.

Problem cümleleri, araştırmanın konusunu derinleştirmeyi amaçlayan dört ana sorudan ve bunların alt soruları olan problematiklerden meydana gelmektedir:

1. Gençlerin utanç tanımları ve utanca dair sahip oldukları anlamlar nelerdir?
 - 1.1. Gençler utancı nasıl tanımlamakta, utanç duydukları şeyleri hangi sözcülerle ifade etmektedir?
 - 1.2. Utanç hangi diğer duygularla, eylemlerle veya durumlarla birlikte tanımlanmaktadır?
2. Gençler için utancın temel aldığı ve şekillendiği sosyal bağlamlar nelerdir?
 - 2.1. Utanç, gençlerin sosyal ilişkilerinde nasıl bir rol oynamaktadır?
 - 2.2. Gençler hangi sosyal çevreye, özneye ya da yapıya karşı utanç hissetmektedir?
 - 2.3. Gençler gündelik yaşantılarında utancı nasıl deneyimlemektedir?
3. Gençlerin sosyal deneyimlerinde utandırma ve ayıplamanın yeri nedir?
 - 3.1. Gençler hangi alanlarda utandırmayla karşılaşmaktadır?

- 3.2. Gençler sosyal utandırmayı nasıl anlamlandırmakta ve değerlendirmektedir?
4. Gençlerin tüketim davranışlarında utanç duygusunun rolü nedir?
 - 4.1. Gençler utancı hangi tüketim nesnelere üzerinden tanımlamakta, yeniden üretmekte ya da gidermektedir?
 - 4.2. Gençler, tüketim ürünlerinin sunulmasına yönelik söylemlerde ve ürünlere yüklenen anlamlarda utanç duygusunu nasıl konumlandırmakta ve deneyimlemektedir?

Sahada karşılaşılan veriler, araştırma tasarımı sürecinde araştırma konusuna dahil edilmeyen “utandırma” kavramına işaret ederek utanca dair yeni bir alan açmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yönteminin döngüselliklerinden yararlanılarak veri toplama aşamasında araştırmanın üçüncü problem cümlesi eklenmiştir. Bu problem cümlesi, araştırmanın konusuna ve amacına da dahil edilmiştir.

1.4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR TARAMASI VE TANITIMI

Duygular üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak psikoloji ve antropoloji alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Duyguların sosyolojinin ilgi alanına girmesiyle duygu/duygular sosyolojisi (sociology of emotions) alanı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ulusal ve uluslararası literatürde Sosyoloji alanında ortaya konulan duygu çalışmaları ve özelden utanç duygusuna yönelen çalışmalara değinilmiştir. Bununla birlikte yine Sosyoloji alanında, bu çalışmanın konusuyla ilgili olarak tüketim ve gençlik kavramlarında duyguları araştıran literatürün de bir özeti aktarılmaktadır.

Duygular, sosyolojik çalışmalarda çeşitli şekillerde konu edilse de bu alanın kuramsallaşması 1970’li yıllara dayanmaktadır. Kemper’in 1978’de yayımlanan “Toward a Sociology of Emotions: Some Problems and Some Solutions” isimli çalışması, o döneme kadar yoğunlukla psikolojinin alanında kalan duygu çalışmalarına sosyolojinin nasıl dahil olabileceği ve bu doğrultuda nasıl katkı sağlayabileceğine dair bir yol açmıştır. Bu bakımdan duygular sosyolojisinin temellendirilmesi sürecinde önemli bir alan açtığı söylenebilir. Kemper, o döneme

kadar duygu çalışmalarının psikolojik ve bilişsel alanda konu edildiğinin altını çizerek bu disiplinlerin duygulara sosyal açıklama getirmekte kısıtlı kaldığı noktada sosyolojinin alana dahil olmasının, duyguların çalışılmasında sosyal süreçlere dair kavramların ve açıklamaların dahil edilmesi imkanını sağlaması bakımından oldukça önemli olduğunu ileri sürmektedir. Kemper bu çalışmasında duyguları toplumsal güç ve statü bağlamında açıklayarak suçluluk, utanç, kaygı, bunalım ve öfke duygularını bu iki unsurun değişkenliğinde ele almıştır.

Duygular sosyolojisinin sistematik bir çalışma alanı haline gelmesinde önemli katkıları olan bir diğer isim olan Hochschild, 1979 ve 1983 tarihlerinde yayımlanan “Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure” ve “The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling” isimli iki makalesinde duyguların yönetilebilirliğine dair bir perspektif ortaya koymuştur. Duyguları, özellikle hizmet sektörünün ve çalışan sınıfın ortaya koyduğu anlamlarda arayan Hochschild, bu bağlamda “duygusal emek” kavramını öne sürmüştür.

Kavramsal ve kuramsal bir inceleme alanı olarak duygular sosyolojisinin ortaya çıkışıyla birlikte utanç duygusu da bu alanda kendine yer bulmuştur. Literatürde utanca dair yapılan ilk çalışmalar, bu duygunun kavramsal sınırlarının çizilerek tanımlanması, sınıflandırılması ve sosyolojik anlamlarının ortaya konulmasına ilişkindir. Bu alanda çalışan sosyologların utanç tanımları, alanın doğası gereği, utancın sosyal bağlamları ile sosyal yapılarda ve ilişki ağlarında ortaya çıkan anlamlarına yapılan vurgular etrafında şekillenmiştir. Bu doğrultuda Kemper (1987) utancı, bireyin başkalarıyla karşılaştığı düzlemde ortaya çıkan bir duygu olarak konumlandırarak toplumsallığı vurgular. Bu anlamda sosyal bir duygu olmasına gönderme yaparak utancı “ikincil duygu” olarak sınıflandırır. Scheff (1988; 1990; 2000; 2003; 2005) ise çalışmalarında duygular sosyolojisinin sistematik bir çalışma alanı halini almasından önceki dönemde alana katkıda bulunan, özellikle sembolik etkileşimci sosyologların çalışmalarında duyguların izlerini aramıştır. Özellikle “Microsociology: Discourse, Emotion, and Social Structure” (1990) kitabında utancı “toplumsal bir duygu” olarak ortaya koymuş, utanç duygusunun ortaya çıkışında toplumsal bağların önemini vurgulamıştır.

Duygular sosyolojisinin ilk dönemlerinde atılan kavramsal temellerle şekillenen utanç duygusunun sosyoloji literatüründeki yeri, 2000’li yıllardan günümüze kadar işlenmeye devam etmiştir. Yakın dönem çalışmalarda utancın sosyolojik boyutunda derinleşen ve çeşitlenen açıklamalara gidildiği görülmektedir. Örneğin Neckel (2020) teorik çalışmasında “sosyal bir fenomen” olarak utancı ele almıştır. Bununla birlikte utancı “normatif”, “ahlaki”, “izole eden” bir duygu olarak kavramsallaştırmıştır. Bericat (2016) ise duygular sosyolojisinin geldiği noktaya genel bir bakış atarak utancın sosyolojik anlamına değinmektedir. Bu bağlamda utanç duygusunun öfke, mutluluk, acı, zevk gibi duygulara evrilebileceğini öne sürerek utancı “aktif bir süreç” olarak açıklar.

Literatürde utanç duygusunu beden üzerinden kurgulanan anlamların tüketimiyle birlikte düşünen çalışmaların örneklerini görmek mümkündür. Bu doğrultuda Synnott (1987) saç modellerinin sahip olduğu sembolik anlamları mevcut literatür üzerinden ortaya koyarak bireylerin tercih ettikleri saç modelleri bağlamında utanç ve utandırılmayla ilişkilerini çalışmıştır. Bu doğrultuda kadın ve erkek cinsiyetlerinin saç üzerinden tükettiği anlamların farklılaşan noktalarını ortaya koymuş ve bu anlamlar üzerinden cinsiyetler özelinde farklılaşan ve ortaklaşan utanç duygusunu ele almıştır. Benzer bir alanda Scambler (2020), utanç duygusunu farklı bedensel varoluşlar üzerinden incelemiştir. Bu doğrultuda Goffman’dan ödünç aldığı “damga” kavramını utanç ve utandırmanın temeline oturtarak “göçmenler ve mülteciler, uzun süreli hastalar ve engelliler, evsizler ve seks işçileri” üzerinden damgalanan konumlar ve bedenler aracılığıyla utanç duygusunu araştırmıştır. Scambler’ın bu çalışması, bireylerin sosyal dünyada varoluşlarını temsil eden beden üzerine eğilerek beden, imaj ve tüketim kesişiminde teorik ve uygulamalı bir alanın kapılarını aralaması sebebiyle değerli görülmektedir.

Tüketim nesnelерinin pazarlanma ve satın alınma süreçlerine sirayet eden duygusal motivasyonları inceleyen Illouz (2018), editör ve yazar olarak yer aldığı çalışmasında “tüketici eylemleri ile duygusal yaşamın birbiriyle yakından ve ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş olduğu, her birinin diğerini tanımladığı ve mümkün kıldığı” tezi üzerinden hareket etmektedir. Bu doğrultuda Illouz, tüketim

kültürünün duyguları, tüketim ürünleri ve satın alma davranışları aracılığıyla yöneterek kapitalizmi beslediğini açıklamalarına ulaşmıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar üzerinden ulusal literatüre bakıldığında, duyguların ve özede de utanç duygusunun ağırlıklı olarak psikolojinin alanında kaldığı söylenebilir. Sosyoloji alanında yapılan duygu çalışmalarının bir bölümünün ise yaklaşımını *duygular sosyolojisi* perspektifinde tamamlamadığı ve bu alanın kavramlarını kullanmadığı görülmektedir. Nihayetinde sosyoloji disiplininden çıkan ve kavramsal ve kuramsal çerçevesini *duygular sosyolojisi* perspektifinde çizen çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Literatürde utanç duygusunu ele alan bir çalışma, Üçer (2020)’in doktora tezidir. Üçer çalışmasında, Türkiye’deki toplumsal değişme sürecini çeşitli dergiler üzerinden incelemiştir. İlgili dergilerdeki orta sınıf söylemini ve bu söylemlerde orta sınıfa dair idealize biçimleri ortaya koyarak bunların süreç içerisindeki dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Üçer (2016) bir diğer çalışmasında tabakalaşma teorisine duyguları dahil ederek alana katkıda bulunmuştur. Yazar; utanç, öfke suçluluk ve kıskançlık duygularını literatür üzerinden ele alarak bu duyguları toplumsal tabakalaşma ve sosyal sınıflar bağlamında yeniden düşündüğü bir çalışma ortaya koymuştur.

Duygular sosyolojisi kapsamında çalışılan bir diğer duygu korkudur. Yerlikaya Şaşmaz (2021) korkuyu, otorite karşısında itaat geliştirilmesini güdüleyen bir duygu olarak ele almıştır. Çalışma, otorite, itaat ve korkuya ilişkin mevcut literatürden yararlanarak kavramsal bir tartışma sunmaktadır.

Karadeniz (2023) yüksek lisans tezinde duyguları göçmenlerin deyimlerinde araştırmıştır. Bu doğrultuda zorunlu göç eden katılımcılarla görüşerek göçmenlerin güvensizlik, korku, öfke gibi duygularını ortaya koymuştur.

Duyguların tüketim ve sınıf üzerinden incelendiği sınırlı alanın bir örneği, Karademir Hazır (2017)’in “dini açıdan örtülü olan ve örtülü olmayan Türk kadınlarının sosyal etkileşimlerde 'sunulan benliklerini' deneyimleme yollarının nasıl şekillendirdiği” yönündeki araştırmasıdır. 44 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan çalışmada Karademir Hazır, beğenilerin

gündelik hayattaki izlerini araştırmış, bu doğrultuda ortaya çıkan duygusal tepkilerin kültür ve sınıf konumuyla olan etkileşimini Bourdieucu bir yaklaşımla ortaya koymuştur.

Genel itibariyle duygular sosyolojisi literatürü incelendiğinde özellikle uluslararası literatürde duygulara ilişkin kavramsal çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu alanda utanca ve duygulara dair tanımlar ve sınıflandırma kriterleri ortaya konulmuştur. Utancın sosyal sahada incelenmesi ve tüketim, gençlik gibi diğer alanların kesişiminde ele alınması ise çok daha sınırlı bir literatür sunmaktadır.

1.5. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kurgulanmıştır. Araştırmanın tasarımı sürecinde araştırmada hangi yöntemin benimseneceğinin belirlenmesi, Burcu Sağlam'ın (2018) belirttiği gibi "hangi paradigmanın, hangi araştırma stratejisinin, hangi veri toplama tekniğinin ve hangi veri analiz tekniğinin kullanılacağını belirler" (s. 115). Dolayısıyla kullanılan yöntem, araştırma konusuyla ve verilerin yapısıyla uyumlu olacak şekilde belirlenmelidir. Creswell'e göre (2020) nitel araştırma yöntemi "bir problem ya da konunun keşfedilmesi gerektiği" zaman, "kompleks bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek" ve "katılımcıların bir problem veya konuyu hangi bağlam veya ortamda ele aldıklarını anlamak" amacıyla kullanılmaktadır (s. 48-49). Burcu Sağlam (2018) ise nitel araştırmayı "bireylerin ya da grupların sosyal dünyalarını aktörlerin bakış açısıyla anlamaya" yönelik bir yöntem olarak tanımlamaktadır (s. 116). Nitel araştırma yöntemi, çekirdeğinde araştırmanın problem cümleleri, konusu ve amacı bulunan döngüsel bir süreçtir. Nitel yöntemin döngüseliği, araştırma sorularının oluşturulması, veri toplama ve veri analizi süreçlerinin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesini ifade eder (Maxwell, 2018, s. 2).

Nitel araştırma yönteminin yapısına ve süreçlerine dair tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma, nitel yöntem çerçevesinde tasarlanmıştır. Gençlerin utanç duygusuna ilişkin anlam dünyalarının anlaşılmasını amaçlayan çalışma, aynı zamanda tüketim davranışlarında utancın izlerinin araştırılmasını konu edinmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu ve amacı, aktörlerin sosyal dünyalarına onların

gözünden bakabilmeyi ve anlam dünyalarını betimleyebilmeyi gerektirmektedir. Aynı zamanda çalışma doğrultusunda genç aktörlerin sosyal dünyalarında utanç duygusuna ilişkin deneyimlerinin ve anlayışlarının yansımaları araştırılmıştır. Bu noktada nitel araştırma yönteminin aktörlerin gözünden, onların sosyal dünyalarını “betimleme, anlama ve yorumlamaya” dair çabası, çalışmada nitel yöntemin kullanılmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Gençlerin utanç deneyimlerinin onların bakış açısından anlaşılmasını konu edinen bu çalışma, gençlerin utanç duygusunu tüketim bağlamında deneyimlediği alanları derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Bu anlamda nitel araştırma yöntemi, çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda uygun görülmektedir. Tüm bu bağlamlar neticesinde araştırma nitel yöntemle tasarlanmış, veri toplama, veri analiz ve raporlama süreçleri de nitel yöntem çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1.5.1. Veri Toplama Tekniği ve Süreci

Çalışmada, aktörlerin utanç deneyimlerine bir anlayış getirmek ve onların tüketim davranışlarındaki anlam örüntülerinin utançla bezeli olan alanlarının açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda veri toplama aşamasında derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme; sayıca az kişiden detaylı bilgi alınmak istendiği, araştırılan konu bakımından katılımcıların deneyimlerinin, duygularının ve anlam dünyalarının önemli görüldüğü araştırmalarda kullanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2008: 82). Bu çalışmada katılımcıların sosyal dünyalarında utanç duygusunun nasıl anlamlara sahip olduğu ve bu duygunun tüketim deneyimlerinde kendine nasıl yer bulduğunun araştırılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların araştırma konusu çerçevesindeki deneyim ve anlam dünyalarının detaylı olarak anlaşılabilmesi amacıyla çalışmada derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

Derinlemesine görüşme, yüz yüze ya da çevrimiçi olarak yapılabilmektedir. Özellikle pandemi sonrası süreçte veri toplama aşamasının online platformlar üzerinden yürütülmesi çokça tercih edilen bir teknik haline gelmiştir. Online görüşmede “araştırmacılar ve katılımcılar bilgisayarlarını, cep telefonlarını veya

tabletlerini kullanarak seçtikleri platforma bağlanabilir ve kablosuz interneti kullanma veya bilgisayarlarını internete donanımla bağlama seçeneğini kullanabilirler” (Gray, vd., 2020, s. 1293). Nitel araştırmada online yöntemlerin örneklerini, pandemi döneminde yapılan birtakım sosyal araştırmalarda (Iqbal vd., 2020; Sedysheva, 2020; Rahman vd., 2021; Dayan ve Yüksel-Kaptanoğlu, 2022) görmek ve literatürde bu alanda yoğunlaşan teorik ve pratik tartışmaları (Gray vd., 2020; Lupton, 2021; Howlett, 2021; Erbuğ ve Özalkan, 2022; Ergur ve Zırh, 2022) takip etmek mümkündür.

Zoom gibi video konferans araçlarının veri toplama süreçlerinde çeşitli faydalar sağladığını aktaran Gray, vd. (2020), katılımcılar ve araştırmacılar için online görüşmenin faydalarına değinmişlerdir. Buna göre online görüşmeler; katılımcılar için özel konuları konuşurken rahat bir ortam sağlama, diledikleri zaman görüşmeye ara verme veya sonlandırma imkanı tanınması ve istedikleri mekandan katılabilme özgürlüğü vermesi gibi olanaklar sunmaktadır. Araştırmacılar için ise online görüşmelerin faydaları, zaman tasarrufu sağlama, maliyeti azaltma, veri depolamada güvenli bir alan sağlama şeklinde sıralanmaktadır (s. 1297).

Çalışmada öncelikli olarak, katılımcılardan yüz yüze görüşmeler yoluyla veri toplanması hedeflenmiştir. Fakat online yöntemler, bazı katılımcıların iş ve okul yoğunlukları gerekçesiyle, fiziksel ulaşım süresini ortadan kaldırması, erişimin daha kolay ve pratik olması ve daha hızlı bir şekilde görüşme randevusu oluşturulabilmesi gibi sebeplerle daha avantajlı görülmüştür. Bu gibi sebeplerle görüşmeyi online yürütmeyi talep eden kullanıcılarla online derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda 8 katılımcıyla yüz yüze, 8 katılımcıyla online görüşme sağlanmıştır. Görüşmenin yapılacağı tarih ve saat, katılımcının uygunluğuna göre kararlaştırılmıştır.

Araştırmanın etik kurul onayı, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 23 Ağustos 2022’de verilmiştir. Görüşmeler, Ekim 2023 ile Şubat 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde mekanın belirlenmesi, katılımcıların rahat hissedebilecekleri ve kolay ulaşım sağlayabilecekleri bir ortamın belirlenebilmesi adına kendi tercihlerine bırakılmıştır. Görüşme için randevulaşılan günde

araştırmacı, belirlenen mekana önceden giderek ortamın uygunluğunu kontrol etmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmelerin tamamı kafe ortamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıyla fiziksel olarak bir araya gelindiğinde tanışmanın ardından, görüşme sürecinin nasıl geçeceğine dair bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırma sorularına geçilmeden önce gönüllü katılım formu katılımcıya verilmiş, okuması ve imzalaması için zaman tanınmıştır. Gönüllü katılım formunda yer alan açıklamalar sözlü olarak da ifade edilmiştir. Katılımcıların araştırmaya dair akıllarında bir soru işareti kalmadığından emin olunduktan sonra görüşmeye başlanmıştır. Görüşmenin başlamasıyla, katılımcının onayıyla birlikte ses kaydına başlanmış ve katılımcının bilgisi dahilinde görüşme sonuna kadar kayıt alınmaya devam edilmiştir.

Online yapılan görüşmelerde ise erişim kolaylığı, ses ve görüntü kaydı alma imkanı sunması ve araştırmacının katılımcısı olan gençlerin aşına olması sebebiyle Zoom programı tercih edilmiştir. Katılımcılar bilgisayar ya da telefon üzerinden Zoom'a bağlanarak görüşmeye katılmışlardır. Online görüşmelerde gönüllü katılım formu katılımcılara mail yoluyla gönderilmiştir. Katılımcılar, PDF üzerinden formu imzalayarak araştırmacıya yine mail yoluyla iletmiştir. Online yapılan görüşmelerde araştırmacı, etkileşim ortamını sağlayabilmek adına kamerası açık olacak şekilde görüşmeleri sürdürmüştür. Katılımcıların kameralarını açıp açmama tercihleri ise kendilerine bırakılmıştır. Bir kişi dışında tüm katılımcılar görüntülerini açarak oturumlara katılmışlardır. Ses ve görüntü kaydının yapılmasına dair katılımcılardan onay alındıktan sonra kayıt başlatılmıştır. Zoom'un bir kısıtlaması, her bir oturumun 40 dakikayla sınırlı olmasıdır. 40 dakikalık oturum sona erdiğinde 10 dakika ara verilmesinin ardından Zoom'a tekrar bağlanılabilmektedir. Fakat bu kısıtlamanın görüşmeler esnasında bir avantaja dönüştüğü gözlemlenmiştir. Katılımcılar, mecburen verilen 10 dakika arada sorular üzerine düşünme şansı bulduklarını ifade etmişler, sonradan akıllarına gelen düşünceleri ikinci oturumun başında paylaşmışlardır.

Görüşmeler sırasında katılımcılara yarı yapılandırılmış soru formunda yer alan sorular sorulmuştur. Fakat bu formda bulunan sorular ve soruların sırası, görüşmenin gidişatına göre değişiklik gösterebilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların cevaplarının daha iyi anlaşılabilmesi adına cevapları

derinleştirmeye yönelik sorular da görüşme esnasında katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmeler sırasında araştırmacı, gözlemlerini ve notlarını kağıt kalem kullanarak not etmiş, bu notlardan oluşan memolarını analize dahil etmiştir. En kısası 23 dakika, en uzununu 1 saat 12 dakika olmak üzere toplamda 16 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi, ses kaydının devam ettiği sürece denk gelmektedir. Görüşmelerin başında yapılan tanışma ve bilgilendirme sohbetleri bu süreye dahil edilmemiştir.

Bir katılımcıyla yapılan görüşme süreci ve genel itibariyle araştırmacının veri toplama süreci, verilerin doyuma ulaştığına karar verilen noktaya kadar devam etmiştir. Verilerin tekrarlamaya başladığı ve problem cümleleri çerçevesinde sahaya dair daha fazla anlam üretilemeyeceğinin anlaşıldığı noktada verilerin doyuma ulaştığı kabul edilerek veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

1.5.2. Veri Analiz Tekniği ve Süreci

Verilerin toplanması aşamasının başlamasına paralel olarak veri analiz süreci de başlatılmıştır. Araştırmacının veri analiz stratejisi olarak tematik analiz benimsenmiştir. Tematik analiz, “bir veri kümesindeki deneyimleri, düşünceleri veya davranışları anlamaya çalışmak” amacıyla kullanılabilen, kodlardan temalara gitme sürecinde verileri tanımlayıp yorumlamayı içeren bir veri analiz tekniğidir (Kiger ve Varpio, 2020). Braun ve Clarke (2006), tematik analiz için altı aşamasını sıralamıştır: “(1) Verilere aşına olma, (2) başlangıç kodlarını oluşturma, (3) temaları arama, (4) temaları gözden geçirme, (5) temaları tanımlama ve adlandırma, (6) raporu hazırlama.” Buna göre birinci aşama, verilerin deşifre edilmesini, okunmasını ve notlar alınmasını; ikinci aşama, anlamlı parçalar olarak belirlenen ilk kodların tanımlanmasını; üçüncü aşama, kodların sınıflandırılıp veriyle ilişkilendirilerek daha geniş temalara gidilmesini; dördüncü aşama, ulaşılan temaların kodlarla ve alıntılarla birlikte kontrol edilmesini; beşinci aşama, temanın içeriğine uygun şekilde isimlendirilmesi ve temanın detaylandırılmasını; son aşama, analizin ve verilerin temalarla birlikte ele alınarak okuyucuya sunmak üzere yazılmasını içerir (s. 87-93).

Bu doğrultuda analizin ilk safhasında, ses ve görüntü kayıtları bulunan görüşmeler deşifre edilmiştir. Yapılan her görüşmenin sonunda görüşmenin üzerinden çok zaman geçmeden kaydın deşifre edilmesine özen gösterilmiştir. Deşifreler Word belgesine yazılarak yapılmış, verilerin gizliliği ve güvenliği kaygısıyla herhangi bir deşifre programı kullanılmamıştır. Deşifreler yapılırken katılımcıların söylediklerinin birebir aktarılmasına dikkat edilmiş, her ifade katılımcının ağzından çıktığı şekliyle yazıya dökülmüştür. Ses kayıtlarının yazılı dökümlerine ek olarak araştırmacının görüşmeler esnasında ya da sonrasında görüşmeye ve katılımcıya dair aldığı notlardan oluşan memolar da analize dahil edilmiştir.

Nitel veri analizinin ilk aşaması, toplanan verilerin organize edilerek “derlenmesi” ve derlenen verilerin oluşturduğu “veri tabanı”nın ortaya çıkmasıdır (Burcu Sağlam, 2018, s.126). Bu doğrultuda tüm görüşmelerin deşifreyonunun yapılmasıyla birlikte, ilk aşama olan “derleme” tamamlanmış ve analiz biriminin ilk halkası olarak “veri tabanı” elde edilmiştir. Tüm görüşmelerin deşifrelerinden oluşan ham veri tekrar okunarak metinler üzerinde, analizin ileriki aşamalarında faydalı olabileceği düşünülen notlar alınmıştır. Analizin ikinci aşamasında, derlenmiş olan verilerin kodlanması sürecine başlanmıştır. Kodlar, veri yığını içerisinde anlamlı bulunan en küçük birimdir. Neuman (2020), kodların alabileceği formları beş maddede sıralamıştır: “(1) bir ile üç kelime arası bir isim ya da etiket, (2) temel bir özelliği kapsayan bir tanım, (3) ilgili kodu verilerin arasından ayırt etmeye yarayacak bir “öncü” tanım, (4) dışarıda bırakılacak ya da aranan nitelikler, (5) bir örnek” (s. 813). Bu doğrultuda veri yığını tekrar okunarak araştırmanın kapsamı için anlamlı olabilecek kelimeler, kelime grupları, cümleler ya da paragraflar kod olarak belirlenmiştir. Kodlama aşamasında analiz sürecine nitel analiz programı olan MAXQDA dahil edilmiştir. Bu programın MAXQDA 24 sürümü kullanılmıştır. Bulunan kodlar, program üzerinde farklı renklerle işaretlenmiştir. Bu süreç, analizin “açık kodlama” aşamasını oluşturmaktadır (Neuman, 2020, s.811). Açık kodlamanın tamamlanmasının ardından, açık kodların yeniden incelenip kodlanmasıyla “eksen kodlama” yapılır (Neuman, 2020, s.815). Bu aşamada başlangıçta oluşturulan kodlar yeniden okunmuş, ortaklaşan ya da gruplanabilecek olan kodlar belirlenmiş ve bunlar kod etiketleri

altında toplanmıştır. Bu ortak etiketler kategori olarak belirlenmiştir. Bu aşamada ortaya çıkan kategoriler, problem cümleleriyle de karşılaştırılmış, ulaşılan kodların ve kategorilerin problem cümlelerini karşılayıp karşılamadığı veya araştırmada yeni bir anlam kapısı aralayıp aralamadığı ve dolayısıyla bir tema oluşturma doygunluğuna sahip olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme süreci, veri tabanında kodlanmış alanların tekrar okunmasını içermektedir. Kodlamanın üçüncü aşaması, temaların belirlendiği “seçici kodlama”dır (Neuman, 2020, s. 816). Bu aşamada kodlanan veriler tekrar okunmuş, kodlar ve kategoriler soyutlaştırılarak temalara gidilmiştir. Bu süreçte kategoriler kendi aralarında gruplandırılmış, gerektiği durumlarda kodların kategorileri değiştirilmiş ve bu sayede temalara gidilmiştir. Ulaşılan temalar, kategoriler üzerinden soyutlaştırma yapılarak gidilen parçalardır. Bu parçalar teorik ya da kavramsal olarak anlamlı birimleri oluşturmaktadır. Ulaşılan noktada temalar, problem cümlelerinin anlaşılması amacıyla değerlendirilmiştir. Sonuç olarak temalar ve temaları oluşturan kategoriler açıklanıp yorumlanarak “Bulgular” başlığı altında raporlanmıştır.

1.5.3. Katılımcılar

Katılımcılar amaçlı örneklem yoluyla, yaş aralığı genç kategorisine giren ve Ankara’da yaşayan kişiler olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırma, 10 kadın 6 erkek olmak üzere toplamda 16 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların hedeflenen yaş aralığı, genç kabul edilen 15-24 yaş arasında tutulmuşsa da erişilebilen katılımcılar 20 ile 24 yaş arasında dağılım göstermiştir.

Bir grup katılımcıya, araştırmacının arkadaş çevresi aracılığıyla erişilmiştir. Aynı zamanda bir katılımcıyla yapılan görüşmenin sonunda, ilgili kriterler dahilinde çevresinde araştırmaya yönlendirebileceği biri olup olmadığı sorulmuş, bu şekilde yönlendirilen katılımcılar da araştırmaya dahil edilerek kartopu yöntemiyle katılımcılara ulaşım sağlanmıştır.

Katılımcıların kimliklerini açık etmemek ve verilerinin gizliliğini korumak adına kod isim kullanılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılardan K1, K2, K3 ... K16 şeklinde kodlanarak bahsedilmiştir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim

durumu ve çalışma durumuna ilişkin sosyo-demografik bilgileri görmek mümkündür.

Tablo 1

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu
K1	24	Kadın	Lisans mezunu	Tam zamanlı
K2	23	Kadın	Lisans mezunu	Gönüllü
K3	24	Kadın	Yüksek lisans öğrencisi	Çalışmıyor
K4	24	Erkek	Yüksek lisans öğrencisi	Tam zamanlı
K5	20	Kadın	Lisans öğrencisi	Çalışmıyor
K6	23	Kadın	Yüksek lisans öğrencisi	Yarı zamanlı
K7	24	Erkek	Lisans mezunu	Yarı zamanlı
K8	20	Erkek	Lise mezunu	Stajyer
K9	21	Kadın	Lisans öğrencisi	Yarı zamanlı
K10	22	Kadın	Ön lisans mezunu	Tam zamanlı
K11	24	Kadın	Lisans mezunu	Çalışmıyor
K12	22	Erkek	Lisans öğrencisi	Çalışmıyor
K13	20	Kadın	Lisans öğrencisi	Çalışmıyor
K14	23	Erkek	Lisans öğrencisi	Düzensiz
K15	22	Kadın	Lisans öğrencisi	Çalışmıyor

K16	20	Erkek	Lisans öğrencisi	Düzensiz
-----	----	-------	------------------	----------

Katılımcıların eğitim durumları, lise mezuniyeti ile yüksek lisans öğrenciliği arasında çeşitlilik göstermektedir. Bir katılımcı liseden mezun olup eğitim hayatına devam etmemiş, beş katılımcı ise dört yıllık lisans bölümlerinden mezun olmuştur. Katılımcıların çoğu öğrencilik hayatlarına devam etmekle birlikte yedisi lisans, üçü yüksek lisans öğrencisidir. Katılımcıların çalışma durumları çeşitlilik göstermektedir. Çoğu çalışma hayatında yer almamakta, ücretsiz şekilde gönüllü olarak çalışmakta ya da düzensiz bir iş kolunda yer almaktadır. İş geldikçe çalışma ve dönemlik ders verme gibi işler tabloda “düzensiz” olarak belirtilmiştir. Katılımcılar okul gerekçesiyle veya ailelerin burada olması sebebiyle Ankara’da yaşamaktadır. Katılımcıların tamamı, sınıfsal konumlarını alt, orta ya da üst sınıf olarak belirtmektedir. Sınıfsal konum, katılımcılar için betimleyici bir özellik olarak görülmektedir.

Bir erkek katılımcı (K7) cinsel yönelimini eşcinsel, bir kadın katılımcı (K9) ise biseksüel olarak beyan etmiştir. Bu bilgiler araştırmacı tarafından özellikle sorulmamışsa da bahsedilen iki katılımcı tarafından utanç konusunda cinsel kimlik ve yönelim çerçevesinde özelleşen deneyimler aktarıldığından katılımcıların kendi paylaşımları neticesinde öğrenilmiştir.

1.5.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, utanç duygusunu konu alması itibariyle mahrem, konuşulmayan ya da olumsuz hislerle bağlantılı olan konularda derinleşmesini gerektirmektedir. Tam da bu sebeplerle utanç, düşünmekten ve üzerinde durulmaktan kaçınılan bir duygu olabilecek ve bu yöndeki deneyimleri içerebilecekken katılımcılardan kendilerini açarak utanç deneyimlerini anlatmalarının istenmesi, araştırmanın başlıca sınırlılığını oluşturmaktadır. Scheff (1988), utancın modern toplumlarda sıklıkla yaşanan bir duygu olmasına rağmen, görünürlüğüne düşük olduğunu ifade etmektedir. (s. 400) Bu anlamda utanç duygusunun araştırılması ve

derinlerden ortaya çıkarılmasının zorluğu, araştırmanın sınırlılığı olarak görülmektedir.

Araştırmanın bu sınırlılığıyla başa çıkmanın bir yolu olarak araştırmacı, görüşmeler esnasında, katılımcıların utanç duygusundan bahsetmelerinin önünü açmak adına, utanca dair sorulara geçmeden önce, tanışma aşamalarını, katılımcının kendisini paylaşımına açık hissettiğini gözlemlediği noktaya kadar sürdürmüştür. Yine aynı amaçla utançla ilgili sorular, soru formunun ortalarında konumlandırılmış, öncesinde tüketime ve gündelik yaşantıya dair, paylaşılması nispeten kolay olabilecek sorularla zemin hazırlamıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılara düşünceleri için süre tanınmış ve birlikte düşünme pratikleri önerilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan bu görüşme dinamikleri neticesinde katılımcıların gönüllü olarak paylaşımına açık olduğu gözlemlenmiş, bu durum birden fazla katılımcının görüşme sonunda konuşmaktan keyif aldıklarını ve daha önce üzerinde yoğunlaşmadıkları utanç konusunda düşünmeye sevk edilmiş olmaktan duydukları memnuniyetlerini dile getirmeleriyle doğrulanmış kabul edilmiştir.

Araştırmanın bir başka sınırlılığı, katılımcılara erişim konusunda ve katılımcıların sosyodemografik dağılımlarında beklenen dengeye ulaşamaması yönünde olmuştur. Araştırmanın katılımcıları kartopu yöntemiyle sağlandığından katılımcılar, sosyal çevreleri doğrultusunda aynı yaş gruplarından gençleri araştırmaya yönlendirmişlerdir. Bu durum, 20 yaş altındaki gençlere ulaşamamasıyla sonuçlanmış, katılımcıların yaş dağılımında alt sınır 20 olarak kalmıştır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde araştırmanın temelinde yer alan *genç ve gençlik, tüketim, duygu, utanç ve utanma, ayıp ve utandırma (shaming)* kavramları, araştırmada ele alınan çerçeve bağlamında açıklanmıştır. Kuramsal çerçeveyi ise duygular sosyolojisi oluşturmaktadır.

2.1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.1. Genç ve Gençlik

Gençlik tanımı ve kimlerin bu sınıfa dahil olacağı kavramsallaştırması, dönemden döneme ve toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Değişen tanımlamaların temelinde yer alan ve kapsamın sınırlarını ortaya koyan süreçler arasında, yaşam süresinin artması gibi biyolojik faktörlerle birlikte, insan yaşamında eğitim alınan süredeki artış, ekonomik bağımlılık ve iş gücüne katılım gibi sosyal yapı özellikleri de yer almaktadır (Şahin, 2007). Dolayısıyla gençliğin içinde yer aldığı toplumun ve kültürün özelliklerini anlaşılması gerekliliği, genel geçer bir gençlik tanımı yapılmasını zorlaştırmaktadır (Burcu, 2002, s.84).

Gençlik, tarihin başından bu yana insan hayatının ayrı bir evresi olarak tanımlanmamıştır. Modernizm süreciyle kavramsallaşmaya başlayıp günümüzde anlaşılan haline İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulaşan gençlik, "geleneksel üretim kalıplarına uymak zorunda olmayan" ve kendine has tüketim örüntüleri barındıran bir dönem olarak ele alınmaya başlanmıştır (İnanır, 2005, s.39). Aynı dönemde gençlik, "sosyal bir kategori" ve "kültürel bir form" olarak değerlendirilmektedir (Bennett, 2007, s. 34). İş yaşamına katılım, aileden bağımsızlaşma, sosyal çevreyle ilişkiler ve kültür gibi faktörlerin gençlik tanımlamalarında etkili olduğunu vurgulayan Burcu (1998), sosyoloji araştırmalarının temelinde üç perspektiften gençliği ele aldıklarını ifade etmektedir. Buna göre çatışmacı yaklaşım, sanayileşme sürecinde genç istihdamında emek

sömürüsü ve sapma davranışları üzerinden; sembolik etkileşimci yaklaşım, grup rolleri ve toplumsal etkileşim sürecinde öğrenilen kültürün ve sosyal normların kişilik gelişimi üzerindeki izleri çerçevesinde; yapısal fonksiyonalist yaklaşım ise kuşaklararası bir bakış açısından toplumla bütünleşmiş olan gençlerin toplumsal yapıdan ve bu yapıdaki değişimlerden etkilendikleri düşüncesiyle gençliğe yaklaşmaktadır (s. 119-127).

Gençlik tanımları her ne kadar değişkenlik gösterse de bahsi geçen dönemin sınırlarının ortaya konulması amacıyla bir yaş aralığı belirlenmektedir. Güncel olarak Birleşmiş Milletler 2020 Dünya Gençlik Raporu'nda (World Youth Report, 2020) 15-24 yaş arası dönem, gençlik olarak tanımlanmıştır. Genel itibariyle gençlik, çocukluk ve yetişkinlik arasını kapsayan bir geçiş dönemine karşılık gelir (Burcu, 1997, s.6). Gençliğin geçiş dönemi olarak tanımlanması bu süreci, bireylerin toplumsallaşma yolunda edindikleri bilgileri nasıl anlamlandıracakları, üretecekleri ve dönüştürecekleri yönünde belirleyici bir dönem kılmaktadır. Arnett (2000), 18-25 yaş arası için "beliren yetişkinlik" dönemi yaklaşımını önermiştir. Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemleri arasındaki süreci ifade eden beliren yetişkinlik, bu iki dönemden ayrılan gelişim süreçlerini içermektedir. Buna göre beliren yetişkinlik, "arada kalmış hissetme, istikrarsızlık, kendine odaklanma ve olasılıklar dönemi" olarak tanımlanır (Tanner ve Arnett, 2009, s. 39). Gençlik döneminin değişimi vurgulayan tarafı, sosyal konumların, yönelimlerin ve tercihlerin sosyolojik anlamda dönemsel ve toplumsal olarak değişiminin de gözlemlenebileceği bir alan sunmaktadır. Sosyal süreçlerin gençlik üzerinden okunduğu örnekler bağlamında, aileyle olan etkileşimin mekansal ve iletişimsel dönüşümü (Heath, 2016; Mulder, 2009) ve gençler ile diğer kuşaklar arasında değişim gösteren iş hayatına katılma ve iş yapma biçimleri (Julkunen, 2009; Mortimer, 2009) gibi alanlar araştırma konusu haline gelmiştir. Çeşitli sosyal süreçlerin gençlik dönemi üzerinden anlaşılmasının temelinde ise değişim süreci olduğu görülmektedir. Bu anlamda ele alınan konulardan biri de tüketimdir. Kimlik edinme sürecini gençliğin önemli bir belirleyicisi olarak kabul eden Deutsch ve Theodorou (2010), tüketimin bu süreçte bir araç olabileceğini öne sürmüştür. Bu anlamda gençler, farklı alt kültürlerle ait sembollere ve anlamlara işaret eden ürünleri tüketerek farklılaşmaya yönelebilmektedir (s. 231).

Genel itibariyle gençlik, konu edinilen grubun tanımlanabilmesi amacıyla yaş aralığı ile sınırlandırılarak açıklanabilse de yaşamın bu döneminin, değişen ve dönüşen kültürel yapısı, tüketim eğilimleri ve yaşam tarzları dolayısıyla bir inceleme alanı haline geldiği görülmektedir. Bu dönem, kendi içinde dinamik ve heterojen olduğu gibi, sosyal dinamizmin de karşılık bularak trendlerin, akımların ve toplumsal eğilimlerin yansımalarının gözlemlenebildiği ve bunların yeniden üretildiği bir alan olarak da dikkate alınabilir. Dolayısıyla gençliğe dair kavramsal açılımlar bu dönemi “toplumda yetişkinlik rollerine ve statülerine doğru hızlı bir hareketlilik içinde olan, toplumu eleştirme gücünü kendinde yoğun şekilde hisseden, sorumluluğunun ve bağımsızlığının düzeyi giderek artış gösteren, toplumun en yaratıcı ve en dinamik kesimi” olarak anlamlandırmaktadır (Burcu, 1997, s. 16). Tam da bu noktada bu dönemin özellikleri, gençlerin utanç konusunda aldıkları tavırları, geliştirdikleri anlamları, deneyim alanlarını ve bu deneyimleri nasıl ele aldıklarını kapsayan araştırmanın konusu bağlamına gençlerin dahil edilmesinin gerekçesini oluşturmaktadır.

2.1.2. Tüketim

Birey, hayatının her anında ve her aşamasında tüketim içindedir. Bununla birlikte tüketim, tek bir davranış biçimini ifade etmez. Odabaşı (2019) tüketimi, “bir yaşam tarzı içinde hedonist, gösteriş ve bir gruba ya da kültüre ait olma gibi amaçlar için estetikleşmiş ürünleri ve hizmetleri satın alma, sahiplenme ve kullanma” şeklinde açıklamaktadır (s. 22). Dolayısıyla tüketim davranışı, yalnızca parasal bir alışveriş yoluyla ihtiyaçların giderilmesini değil, çeşitli arzuların, isteklerin ve zevklerin karşılanması yoluyla sosyal olarak konumlanmayı; yalnızca bir ürünün değil, hizmetlerin, sembollerin ve anlamların tüketimini de ifade eder. Nihayetinde tüketime yalnızca ekonomi perspektifinden bakmamak, kültürel ve toplumsal anlam ve değerleri de analizin odağına koymayı gerektirir (Bocock, 1997, s. 43). Bu anlamda, tüketimin sosyolojik incelemesini yapan öncülerden biri Veblen'dir. Veblen (2005), üretim işlerinde çalışmayan “aylak sınıf” üzerinden “gösterişçi tüketim” tanımlaması yapar ve bu tüketim davranışının temelini “farklılaşma”yı koyar. Bu anlamda tüketim, bir grubun diğerlerinden ayrışmasına ve bu yolla

kimlik edinmesine yarayan ve yaşam tarzını belirleyen bir alandır (Zorlu, 2020, s. 143). Tüketimin toplumsallığı, tüketim yoluyla edinilen anlamlarla ilişkilidir. Birey, tüketim yoluyla topluma adapte olur. Tüketim yoluyla “toplumsal uygunluk” kazanan birey, bu eylemi gerçekleştiremediğinde ya da olması gerektiği gibi gerçekleştiremediğinde damgalanarak “toplum üyeliği”nden dışlanır (Bauman, 2023, s. 71-72). Dolayısıyla tüketim, sosyal bir varlık olan birey için toplumla olan etkileşim biçimlerinden biri olarak görülebilir.

Baudrillard (2023), tüketim kavramını sanayi toplumuna atfeder ve tüketimin bir terim olarak çağdaş dönem için geçerli olduğunu vurgular. Satın almak ya da bir şey edinmek tarih boyunca insanların gerçekleştirdiği bir eylem olsa da tüketim, basitçe malların ve eşyaların satın alınması olarak tanımlanamaz. Tüketim, nesnelerin “anamlı örgütlenmesi” yoluyla oluşan bir “söylev”dir (s. 261-262). Yani tüketilen şey aslında nesnenin kendisi değil, bireyin nesne aracılığıyla kurduğu “ilişki biçimi”dir (s. 263). Bu yaklaşım, aktörlerin tüketim davranışının yalnızca ürün satın alma eyleminden ibaret olmadığı bir araştırma alanı sağlarken bireylerin nesnelerle kurdukları ilişki yoluyla anlamları edinme ya da edinmeme tercihlerinin ve bunun sahip olduğu anlamların araştırılmasında kavramsal bir yol açmaktadır. Benzer şekilde üretim ve tüketime dayanan toplumsal yapının dönüşümü arasında tarihsel bir sınır çeken Bauman (2012), içinde yaşanılan toplumu bir “tüketim toplumu” olarak adlandırır ve basit anlamıyla tüketim ile tüketim toplumuna dönüşüm arasındaki anlam farkını vurgular:

“(...) bütün insanlar, dahası, bütün canlılar, ezelden beri “tüketmekte”dirler. O halde, bir tüketim toplumundan söz ettiğimizde aklımızda o toplumun bütün üyelerinin bir şeyler tükettikleri gibi sıradan bir tespitten öte şeyler vardır ki o da şudur: Nasıl atalarımızın toplumu, kuruluş aşamasındaki modern toplum, endüstriyel çağın toplumu, bir “üreticiler toplumu” idiyse, aynı derin ve temel anlamda bizim toplumumuz da bir “tüketim toplumu”dur” (s. 84).

Tüketim toplumu, tüketicilik davranışıyla birlikte anılmaktadır. Tüketicilik, tüketim ve tüketici arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Gabriel ve Lang (2006), tüketiciliğin beş boyutunu tanımlamışlardır:

1. Tüketicilik, “özgürlüğün, gücün ve mutluluğun aracı” olarak iyi bir yaşamın temel parçasıdır. Birey, ürünleri ve deneyimleri tüketerek buna erişebilir.

2. Tüketim, statünün belirlenmesinde din, çalışma ve politikanın yerini almıştır. Tüketime bireyin statüsünü ve sosyal konumunu ifade etmesi, onun sergilenmesi aracılığıyla gerçekleşir.
3. Tüketicilik kapitalist ideolojinin temel aygıtlarından biridir ve kapitalizmi meşrulaştırır.
4. Tüketicilik modern devlet anlayışında korunur. Devlet, piyasa ve kamu arasındaki hizmet ve ürün dengesini korur.
5. Tüketicilik kalıpları ve kapsamı değişen bir sosyal harekettir (s. 8-9).

Bu anlamda tüketim, “kişisel gelişimin, kendini gerçekleştirmenin ve kişisel doyumun” tüketim yoluyla sağlanabileceği kabulüne dayanmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde bireyin tüketimi ihtiyacıyla örtüşmezken kimlik geliştirmesi de yine tüketimle şekillenir (McGregor, 2002, s. 2).

Tüketim kavramı ve tüketimin sembolik anlamlarının işaret ettiği alanların anlaşılmasında bir sınıf parantezi açmak önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Zira sınıfsal konumlar, klasik bakış açısından üretim ilişkileriyle; tüketim teorilerinin gelişimiyle birlikte ise tüketim davranışlarıyla ve yaşam tarzlarıyla ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Buna göre tüketimin duygusal temelli örüntüsünde sosyal sınıf ve sosyal statülerin rolüne dikkat çekilebilir. Bu bağlamda birçok çalışma (Hugstad vd., 1987; Hogg vd., 1998; İslamoğlu, 2003; Zann ve He, 2012,), tüketim kararlarına etki eden faktörler olarak bireylerin sosyal sınıfı ya da statüsü üzerinde dururken ürün tüketiminin sembolik anlamlarıyla ve bu anlamların ifade gücüyle paralel olarak ortaya çıktığını vurgulamışlardır.

Tüketim eğilimleri ve tüketim nesnelere sunulan anlamlarını edinme ve yansıtma biçimleri açısından anlamlı bir sosyal yaşayış içerisinde görülen sınıfsal konum ise orta sınıf ve yeni orta sınıftır. Orta sınıf, hareket halinde olan ve kendini diğer sınıflarda ayrı tutmaya çalışan bir sınıfsal konum olarak kabul edilmektedir (Şimşek, 2020). Orta sınıfın davranışları ve konumu, sosyal (Leventoğlu, 2013; Wong, 2010) ve ekonomik (Dartanto vd., 2020; Ferreira vd., 2012) hareketlilik çerçevesinde tartışılmaktadır.

Orta sınıf kavramsallaştırmasının temelinde Marx, Weber ve bunların çağdaş yorumları ile Bourdieu'nun tanımlamaları yol gösterici olmaktadır. Yeni orta sınıf

kavramı ise klasik ve çağdaş sosyologların tanımlarının geliştirilmesiyle ortaya konulan bir sınıf tanımını içermektedir. Marx'ın analizinin temelinde, üretim araçlarına sahiplik üzerinden tanımlanan ve aralarında çatışma ve mücadele ilişkisi bulunan iki sınıftan oluşan bir toplum yapısı ortaya konulmaktadır. Bu "iki büyük düşman kamp" burjuvazi ve proleterya'dır (Marx ve Engels, 1848). Bu iki sınıfın dışında, burjuvazi ve proleterya arasında kalan grup ise küçük burjuva olarak tanımlanmaktadır. Küçük burjuvaziden, "eski" ya da "geleneksel" orta sınıf anlaşılmaktadır (Aslan, 2012, s. 61). "Orta sınıf" ve "alt orta sınıf" veya "orta sınıfın alt tabakası" kavramlarını kullanmış olsa da Marx (ve Engels, 1848), sınıf analizinin temelinde yer alan üretim ilişkileri, sınıf mücadelesi ve sınıf bilinci kavramları içerisinde kendine özgü değerleri ve tanımları net olarak tanımlanmayan bir grup olarak orta sınıfı ele almaktadır. Bu doğrultuda hem ekonomik ilişkiler anlamında hem de tarihsel süreçte kalıcı ve sınırları belli olmayan bir grubu ifade eden orta sınıf, politik mücadele alanının bir tarafı olarak da konumlandırılmamaktadır.

Weber'in (2018) sınıf analizinin yapıtaşı "sınıf durumu" kavramıdır. Sınıf durumu, basitçe toplulukları ifade etmez. Ortak yaşam fırsatı nedenselliğine sahip olunması ve bunun iktisadi temsilleri ve belirlenimleri sınıf durumunu oluşturmaktadır (s. 292-293). Bunun sonucunda dört gruptan oluşan bir sosyal sınıf yapısı ortaya çıkar: baskın girişimciler ve mülk sahipleri, küçük burjuvazi, resmi yetkilendirmelere sahip olan çalışanlar ve tek varlığı emek gücü olan işçi sınıfı (Breen, 2005, s. 2). Bu toplum yapısında mülk sahipleri ve işçi sınıfı arasında bulunan sınıf konumunda, Marx'ın analizinde orta sınıf olarak yorumlanan ve gittikçe küçülüp kaybolacağı öngörülen küçük burjuvaya ek olarak yetkili çalışanlar sınıfı yer almaktadır. Dolayısıyla bu sınıflandırmada iktisadi anlamda orta sınıfın tanımı genişlemiştir. Weber'in teorisinde iktisadi olarak belirlenen sınıf tanımlamasının yanı sıra "statü" kavramı da sosyal grupları anlamak açısından önemlidir. Ekonomik belirlenimle çakışan alanlara denk düşebilecek olsa da statü, "hayat tarzı beklentisi" ile ilişkilidir. Dolayısıyla "statü durumu" üretim ilişkileri bakımından sahiplik ve yokluk durumlarından ziyade; sosyal ilişkiler ve gündelik yaşam aktiviteleri gibi sosyal katılımlarla şekillenen ve buradaki yaşam tarzı ortaklığından doğan bir grup oluşumunu ifade eder. (Weber,

2018, s. 297-298). Dolayısıyla Weber'in sınıf analizinden yola çıkılarak orta sınıfın farklı statü gruplarından oluşabileceğini öngörmek mümkündür. Bu yaklaşım, toplumsal ilişkilere ve gruplara bağlı olarak hareketlilik gösterebilecek statü durumu çerçevesinde, orta sınıfın incelenmesini ekonomik durumla sınırlanmayan ve içine tüketim davranışı, boş zaman aktivitesi ve sosyal etkileşim gibi yollarla edindiği yaşam tarzından yola çıkılarak orta sınıfın sosyal anlamda incelenmesinin de önünü açmaktadır.

Yakın döneme gelindiğinde orta sınıfı, habitus kavramı çerçevesinde alışveriş seçimleri, beğeniler ve büyük ölçüde tüketim aracılığıyla inşa edilen yaşam tarzı gibi alanlardaki eğilimleri ve tercihleri üzerinden açıklayan Bourdieu (2015)'nin bakış açısı, orta sınıfı gündelik hayat üzerinden anlamının önünü açan önemli analizler bütünüdür. Bourdieu'nun analizinde "hayatın stilizasyonuna odaklanan" orta sınıf, maddi kaygıların görece dışında bir alanda yer alarak "biçim ve stil" üzerinden var oluşunu şekillendirmektedir (Seidman, 2017, s. 149). Geline nokta orta sınıf, "gerçekten bir olabilmiş bir sınıfı teşkil etmediğinden, yeterince geniş bir toplumsal ufka sahip olmadığından ve gündelik bir yaşam mücadelesi kaygısına kapılıp gittiğinden" genel özellikler gösteren homojen bir sınıftan çok, mikro düzeyde farklılaşan yansımalarından meydana gelen grupların birleşimi olarak görülmektedir (Halbwachs, 2023, s. 135). Bu noktada "yeni orta sınıf" vurgusu ön plana çıkmaktadır. Yeni orta sınıf, tanımı ve eğilimleri çeşitli dinamiklere göre değişiklik gösterdiğinden sınırları kesin bir şekilde belirlenemeyen ve diğer sınıflardan ayrılmaya çalışan hareket halinde bir sınıf grubunu ifade eder (Şimşek, 2020). Yine de orta sınıf; tanımı, şartları ve işlevi dönemler içerisinde farklılaşsa da temelde ana sınıflar arasında yayılım gösteren, araştırılmaya muhtaç alt sınıfları olan ve Bourdieu'cu anlamda kültürel sermayeyle şekillenen bir sınıf olarak görülmektedir (Rutz ve Balkan, 2021, s. 44-45).

Sınıf ve tüketim tartışmalarında yer alan tüm bu eğilimler, tüketimin incelendiği sosyal alanda anlamlı sınıfsal karşılaşmaların varlığına dikkat çekmektedir. Özellikle orta sınıf, çağdaş dönemde kendine özgü tüketim biçimleriyle tanımlanmaktadır. Tüketimle ilişkisi bağlamında orta sınıf, bu çalışmanın sahasında betimleyici bir özellik olarak ortaya konulmaktadır.

2.1.3. Duygu

Duygu, gündelik kullanımda üzerinde çok düşünülmeden ifade edilebilen ve tanımlanmaya ihtiyaç duyulmadan varlığı bilinen bir kavramdır. Duyguya dair bu basit anlayışa karşın sosyal bilimlerde duygu tanımı oldukça karmaşık bir konu olarak görülmektedir. Duygunun ne olduğuna dair açıklama yapılırken karşılaşılan bir sorun, “hem günlük yaşamda hem de bilimsel bağlamlarda duyguların görülme biçimlerinin çeşitliliğinden, karmaşıklığından ve hatta tutarsızlığından kaynaklanmaktadır” (Jaggar, 1989, s. 153).

Duyguyu kavramsallaştırma yolunda benzer kavramları anlamak, bunları duygudan ayırtmak açısından faydalı olacaktır. Literatürde duygu (emotion) ile duygulam (affect), duygulanım (affection) ve his (feeling) kavramları bir arada kullanılabilir. Massumi (1987) duygulamı, bedeninin deneyimsel durumları arasındaki geçişi ve bu geçişler arasındaki yoğunluk ve kuvvetin işaret ettiği alan; duygulanımı ise etkileyen ve etkilenen olmak üzere iki bedenin her türden etkileşimi olarak kavramsallaştırmaktadır. His kavramını bedeninin önceki yaşantılarından yola çıkarak şu an karşılaştığı etki ve verdiği tepki deneyimlerinin yeniden beden tarafından “duyumsanması” olarak tanımlayan Uslu (2020) duyguları, “dipten gelen duygulamın hislere dönüşmesi ve hislerin de toplumsal bir ifadeye dönüşmesinin ürünü” olarak tanımlayarak bu kavramların birbiri yerine kullanılmadan ayırtılmasını sağlarken duyguların toplumsallığını vurgulamaktadır (s. 151-152). Bu araştırma kapsamında aktörlerin utanç yaşantılarıyla birlikte ortaya çıkan utanca ilişkin hisleri ile bedensel tepkiler olarak duygulam deneyimleri de inceleme alanına dahil edilerek duygu ve bu diğer kavramlar arasında ayrıma gidilmiş, his, duygulam ve duygulanım ifadelerinin, aktörlerin duygu deneyimlerinin açıklanmasını besleyecek şekilde konumlandırılması amaçlanmıştır.

Farklı yaklaşımlar duygunun kaynağı, sebepleri, dışavurum biçimleri, anlamları ve yansımaları çerçevesinde duygunun ne olduğuna dair açıklamalar getirmiştir. Duygular, kaynağını Darwin’den alan organizmacı yaklaşıma göre temelde doğuştan gelir, kalıtsal olarak aktarılır, içgüdüselidir ve “bir uyarana tepki olarak

çıkan duygular” bütününden ibarettir (Lupton, 2002, s. 25-26). Bunun yanı sıra duygulara sosyolojik açıdan bakan Kemper’e göre duyguların kökeni evrimsel aktarıma dayansa da “tamamıyla içsel veya bağlamdan bağımsız duygu” yoktur ve dolayısıyla duygular toplumsaldır (Kemper, 1991, s. 301’den akt. Lupton, 2022, s. 32). Bu doğrultuda Kemper (1987), kökeni fizyolojik olan “birincil duygular” ve toplumsal yolla edinilen “ikincil duygular” ayrımı yapar. Buna göre birincil duygular olan korku, öfke, depresyon ve tatmin/mutluluk, varlığını evrimsel süreçlerden aldığından insan hayatının erken evrelerinde ortaya çıkar ve tüm kültürlerde görülebileceğinden evrenseldir. Suçluluk, utanç, gurur, minnet, sevgi, nostalji gibi ikincil duygular ise bireylerin birincil duygulara verdikleri fizyolojik yanıtları deneyimlemeleri sürecinde “toplumsallaştırıcı ajanlar” tarafından tanımlanan duygulardır (Kemper, 1987, s. 263). Bu anlamda özellikle “ikincil duygular” olarak adlandırılan duygular bütünü, toplumsal kökenlerinin ve yansımalarının izlenebilirliği nedeniyle sosyolojik bir araştırma alanı sunmaktadır.

Duygu tanımlamaları, geleneksel yaklaşımda ağırlıklı olarak filozoflar ve biyologlar tarafından sınıflandırılmış, bu sınıflandırmaların duyguları açıklamada yetersiz kaldığı son otuz yılı kapsayan çağdaş dönemde ise psikoloji, nörobilim ve sosyoloji alanlarında yapılan çalışmalar neticesinde farklı kategoriler altında duygu isimlendirmeleri ve tasnifleri ortaya çıkmıştır (Thamm, 2006, s. 11-14). Duygu çeşitlerinin nasıl etiketlenerek isimlendirildiği ve hangi kriterlere göre kategorilere ayrılacağı, farklı yaklaşımlar tarafından geliştirilen açıklamalara dayanmaktadır. Thamm (2006), çağdaş dönemde duyguların sınıflandırılma sistemini Kemper, Plutchick, Hochschild, Ortony vd. ve Turner’ın kategorizasyonlarına dayandırır. Bu sınıflandırma sisteminin bir özetini tarihsel sıralamayla Tablo 2’de görmek mümkündür:

Tablo 2

Duygu Sınıflandırmasında Çağdaş Yaklaşımlar

Yaklaşım	Sınıflandırma Kriteri
----------	-----------------------

Kemper	Yapısalcı yaklaşım	Yapısal değişiklikler duygu deneyimlerini etkiler. Duygu kategorileri, aktörlerin sahip olduğu güç ve statü boyutlarıyla ilişkili olarak sınıflandırılır.
Plutchick	Psiko-evrimsel sentez	Birincil duyguların senteziyle türetilen karmaşık duygular vardır. Sınıflandırmada duyguların karışıklığı ve yoğunluğu ile bileşik ve karma duygular ön plandadır.
Hochschild	İnşacı yaklaşım	Bireyin neyi sevdiği ya da istediği; neye sahip olduğu, sahip olmadığı veya neyi kaybettiği; neyi onayladığı ve onaylamadığı üzerinden duygu etiketlemeleri yapılır.
Ortony vd.	Bilişsel yaklaşım	Sınıflandırmanın temelinde arzu edilen veya arzu edilmeyen sosyal olaylar hakkındaki memnuniyet veya memnuniyetsizlik vardır. Aynı zamanda duygu etiketleri bireyin, kendisinin ya da diğerlerinin eylemlerini onaylaması ve onaylamaması bağlamında sınıflandırılır.
Turner	Evrimsel doğal seçim yaklaşımı	Duygu etiketleri, birincil duyguların farklı yoğunluk derecelerini ve bunların karışımları olan duyguları içerir.

Kaynak: Thamm, 2006, s. 14-15'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2'de özetlendiği üzere duyguların sınıflandırılması ve etiketlenmesi, yaklaşımların sosyal dünyayı ele alış biçimlerine göre farklılaşmaktadır. Duyguların sınıflandırılması konusunu ele alan yaklaşımlar, aynı zamanda bazı sosyal boyutlar etrafında duyguları tanımlamaktadır. Thamm (2006)'e göre, duyguların tanımlarını ve kategorilerini belirlemek üzere sosyoloji ve psikoloji alanındaki çalışmalarla ortaya konulan, duyguların içerikleri bağlamında karşı uçları veya zıtlıkları içeren 18 sosyal boyut vardır. Bu sosyal boyutların içeriği şu şekilde sıralanmıştır: "olumluya karşı olumsuz, benliğe karşı öteki, beklentiye karşı onay, atfa karşı dağıtım, desteğe karşı ceza, hafife karşı yoğun, güce karşı

statü, adile karşı adaletsiz, hak edilmiş karşı hak edilmemiş, hakkaniyete karşı hakkaniyetsiz, eşitliğe karşı eşitsizlik, çatışmaya karşı uzlaşma, tutarlılığa karşı tutarsızlık, etkiliye karşı etkisiz, temele karşı bileşik, tek duruma karşı çoklu koşullar, yapısala karşı geçici, normale karşı anormal” (Thamm, 2006, s. 34). Bu sınıflandırmalar, duyguların özgün karakteristiklerini içerir ve buna göre onlarca duygu tanımlaması ve sınıflandırması yapılabilmektedir.

2.1.4. Utanç ve Utanma

Utanç duygusu, çoğunlukla psikoloji ve biyoloji disiplinlerinde tartışılmış, diğer duygularda da olduğu gibi ağırlıklı olarak evrimsel ve fizyolojik kökenlere dayandırılmıştır. Duyguların ve özelde utanç duygusunun sosyolojinin inceleme alanına girmesi sürecinde çeşitli sosyologlar, doğrudan duygunun kendisiyle ilgili olmasa da sosyal olgular ve kavramlar üzerinden utancı çalışma alanlarına dahil etmiştir. Scheff (2000)'in çalışmasından hareketle örneklendirilecek olursa Simmel (1957), modanın kökenlerinde utancı araştırmış; Cooley (1922), sosyal bir duygu olarak utancı incelemelerine dahil etmiş; Elias (2004), utanç deneyimine ilişkin tarihsel farklılaşmaları ortaya koymuş; Sennet ve Cobb (1977), çalışan sınıfın sosyal konumlarıyla ilişkili olarak yaşadıkları utanç duyguna değinmiş; Lynd (1958), utancın doğasını ve nasıl deneyimlendiğini anlamayı amaçlamış ve Goffman (1967), sosyal etkileşimde mahcubiyet ve utanca eğilerek bu duyguların fiziksel yansımalarını saptamıştır. Ne var ki bu kuramcılarının tamamı, utanç duygusunu isimlendirerek çalışmalarında kullanmış olsa da hiçbiri utancı kavramsallaştırmamıştır (Scheff, 2000, s. 85). Öyleyse utancın kavramsal açıklamasının ne olduğu sorusu hala masadadır.

Scheff utancı, “reddedilme, başarısızlık veya yetersizlik hislerine verilen tepkileri içermekte olan başta mahcubiyet, aşağılama ve çekingenlik gibi benzer ya da farklı köklerden gelen ifadeleri de içeren geniş bir duygu ailesi” olarak tanımlamaktadır (2000, s. 96). Dolayısıyla utancın kavramsallaştırmasında belirli duyguları, hisleri ve duygulanım hallerini içine alan ve ötekileri ise dışlayan bir anlayıştan yola çıkmak kolaylaştırıcı olacaktır. 1872 yılında yayımlanan “The Expression of Emotions in Men and Animals” adlı çalışmasında Darwin, bireylerin

utanç deneyimini “öz-dikkat (self-attention)” kavramına bağlı olarak açıklamıştır. Öz-dikkat bireyin, diğerlerinin kendisine dair görüşlerini, yine kendisine yönelterek edindiği bakıştır. Utanç, bu bakışın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Birey, tek başına “yanlış” bir şey yaptığında ya da bu yanlışın varlığını kendi içinde bildiğinde değil; başkalarının, kendisinin gayriahlaki, norm dışı veya yanlış bir şey yaptığının farkına varmasıyla utanç duyar (Darwin, 2021, s. 300-335). Burada önemli vurgu utancın, bireyin kendisiyle ilgili bağımsız bir değerlendirme sonucu değil, kendisine yönelttiği ve içeriği, başkalarının kendisini nasıl değerlendirdiğine dair yargılardan oluşan bir anlayışla birlikte var olmasıdır. Dolayısıyla utanç, kişinin benliğinden ziyade, o benliğin öğelerinin başkaları tarafından nasıl algılandığı bilgisinin tekrar bireye dönüşü sürecinde ortaya çıkmaktadır. Toplum içindeki aktör, bir eyleminin, düşüncesinin ya da tepkisinin ortaya çıktığı bağlamda, diğerlerinin o edimler karşısında oluşturacağı yargıyı sosyalizasyon içerisinde öğrenmekte ve buna dair bilgisini tekrar çağırarak ediminin utanç verici olduğu sonucuna varmaktadır. Utancın ortaya çıkması için “bir seyirci kütlesine veya en azından böyle bir kütleyi hayal etmeye” gerek vardır (Benedict, 1965, s. 148).

“Herhangi bir suçla itham edilen nice insan, aslında tümüyle suçsuz olduğu halde kıpkırmızı kesilmiştir.” derken Darwin (s. 322), utancı suçluluk duygusundan ayırır. Utanç, eylemin kendisinin ne olduğuna değil, o eylemi diğerlerinin nasıl değerlendirdiğiyle ilgili olarak ortaya çıkan bir duygudur. Benzer bir yaklaşımla Kemper (1987) da utanç duygusunu bireyin toplumsallığıyla ilişkilendirerek utancın “sosyalleşmiş tepki” olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine buradaki vurgu utancın, birincil duygulardan farklı olarak fizyolojik temellere değil, bireyin toplumsal varlığına ve öğrenmesine dayanıyor olmasıdır. Cooley utancı, gururla birlikte “sosyal öz-duygular (social self-feelings)” olarak adlandırır. Bu tanımlama ise ayna benlik (the looking-glass self) kavramına işaret eder (Scheff, 1988, s. 398). Ayna benlik, bir çeşit toplumsal benliktir. Bu sefer ayna, başkalarının zihinleridir ve birey, görünüşünü, davranışlarını, karakterini ve kendisine dair tüm özelliklerin bu aynadaki yansımalarını algılayarak bundan etkilenir (Cooley, 1902, s. 152). Utanç da bu sınıflandırma sisteminde bireyin, kendisine dair yapıp

etmelerini ve özelliklerini başkalarının gözünden değerlendirmesiyle ulaştığı bir duyguya tekabül eder.

Bireyin başkalarının değerlendirmesiyle karşılaştığı ilk alan bedendir. Utancın bedensel bir deneyim alanı olduğuna ilişkin tavır, Sara Ahmed'in yaklaşımında görülmektedir. Ahmed (2015)'e göre utanç, "kişinin kendisi hakkında ne hissettiğine bağlı olan yoğun ve acı verici bir duyum, beden tarafından ve beden üzerinde hissedilen bir özhis" şeklinde tanımlanmaktadır (s. 131). Utanç deneyiminin bir parçası olarak gözlemlenebilir ve gözlemlenemez bedensel yaşantılar ve tepkilerin varlığı ile, utancın diğerleriyle karşılaşan bedene yöneldiği gerçekliğinin kesişiminde, utanç duyan kişinin dış dünyaya açık hale gelmesi yer almaktadır. Bu açıklık durumunu Ahmed, bir tür "teşhir" olarak görmektedir. Utancın teşhir olarak adlandırılması, yapılan utanç verici eylemin başkaları tarafından fark edilmesi ve utanç duyan kişinin diğerlerinden uzaklaşarak "saklanma teşebbüsünde" bulunmasına dayanmaktadır. Bireyin eylemlerinin içeriğinden ziyade onların görünür olması dolayısıyla "kişinin başarısızlığına tanıklık eden olması utanç vericidir: Kişinin utancına tanıklık edilmesi ise daha da utanç vericidir" (Ahmed, 2015, s. 131-132).

Utanç, varlığı her zaman aleni ve anlaşılmayı bekler bir vaziyette öznelerin ve araştırmacıların karşısına çıkmaz. Dolayısıyla utancın; ilişkili duygularla, bedensel ifadelerle ve söylemlerle birlikte bulunduğu yerden kazılıp çıkarılması gerekmektedir. Örneğin Gottschalk ve Gleser (1969, akt. Scheff, 1988), görünürlüğü düşük olan utancın tespit edilmesi için geliştirdikleri yöntemde utanmaya işaret eden kelimeleri listelemişlerdir. Utanç duygusuna işaret eden anlamlar beş kategoride toplanmıştır:

1. Utanç (shame) ve mahcubiyet (embarrassment)
2. Küçük düşürme (humiliation)
3. Alay (ridicule)
4. Yetersizlik (inadequacy)
5. Özel detayların ve kusurların aşırı görünürlüğü (overexposure) (s. 400-401)

Dolayısıyla yukarıda sıralanan ifadeleri içeren söylemlerin ve deneyimlerin de utançla ilişkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Utanç duygusunun kavramsallaştırılmasında ve araştırılmasında utanca ilişkin bu boyutların göz ardı edilmemesi, açık ve örtülü şekillerde bulunabilecek utancın anlaşılıp ortaya konulmasında destekleyici bir alanı içinde barındırmaktadır.

Söylemlerin yanı sıra bedensel tepkiler de utancı diğer duygulardan ayırtmak ve utancın hangi durumlarda ortaya çıktığını anlamak açısından önemli görülmüştür. Bu anlamda Darwin (2021) “en insani” tepki olarak adlandırdığı yüz kızarması üzerinde yoğunlaşır. Yüzün ve vücudun değişen bölgelerinin kızarması bireyin, dışarıdan utanç verici olarak görülebileceğine yönelik tahmini veya bilgisi neticesinde doğal olarak ortaya çıkar. Diğerlerinin dikkatinden çekinilen durumlar; görgü kurallarının çiğnenmesi, müstehcenlik, ahlak dışı davranışlar ve utanmanın kendisi olarak örneklendirilir. Bu gibi sosyal durumlarda kendini gösteren utanç; “güçlü bir gizlenme arzusu” olarak ortaya çıkan yüzü veya tüm bedeni saklama isteği, bakışları kaçırma, tedirgin davranışlar, utanmış olduğunu belli etmeme çabası, “kafa karışıklığı”, kalp ritminin hızlanması ve solunumda düzensizlik gibi bedensel tepkilerle, ifade biçimleriyle veya hislerle deneyimlenir. Yine Darwin’e göre tüm toplumlarda değişen düzeylerde yüz kızarması tepkisinin görülmesi, utancın neredeyse tüm toplumlarda izlenebilmesi sebebiyle varlığı itibariyle evrensel olduğuna işaretir.

Benzer şekilde Ahmed (2015) de bir utanç tepkisi olarak yüz kızarmasını ele alır, fakat bu bedensel tepkiye daha kapsayıcı bir yerden yaklaşarak “kişinin derisinin rengine bağlı olarak” kızarmanın görünürlüğünün değişebileceğini vurgular. Bu anlamda Ahmed’in vurgusu, utancın bedensel tepkisinin “bedenlerin ötekilere gösterilen yüzeylerinin yanması” olduğu yönündedir. (s. 133) Buradaki anlam, gözlemlenebilirliği fiziksel özelliklere göre değişiklik gösterebilecek olsa da nispeten yüksek olan “kızarma” tepkisi karşısında, bireyin içsel olarak deneyimlediği ve utancın varlığına dair işaret eden “yanma” hissini ön plana çıkarılmasında aranabilir. Utanca dair bedensel dışavurum neticesinde birey, “arkasını dönme”, bedenini “gizleme” ve “örtünme” isteğiyle kuşanmaktadır (s. 132). Utanç duygusunun kavramsallaştırılmasına utanca dair bedensel yansımaların da dahil edilmiş olması göstermektedir ki utancın kendine özgü bir

duygulanım alanı vardır. Bu duygulanım; utanç karşısında yüz kızarması, diğerlerinin bakışlarından ve yargılarından saklanma ve kaçma arzusu, kaybolma veya yok olma isteği olarak görülmektedir.

Utanca verilen bedensel tepkiler değişen şekillerde evrensel olarak gözlenebilir olsa da bu bedensel durumların bireyde hangi koşullara tepki olarak ortaya çıkacağı yaşanan toplumun kurumları, normları ve ilişki ağları içerisinde öğrenilir. Dolayısıyla utanç, kültürel ve toplumsal sahada değerlendirilebilir. Evrensel bir duygunun bedensel ifadelerine ve sosyal deneyimlenme biçimlerine dair kültürel kodlara ilişkin izler, utanç verici olarak adlandırılan durumlarda ve bu durumlar karşısında verilen tepkilerde izlenebilir. Utancın kültürel ve toplumsal tarafı, uygarlık süreçlerinin gelişim süreçlerinde de tanımlanmıştır. Toplumsal düzeyde onaylanan ya da istenmeyen şeylerin uygarlık sürecinde değiştiğini belirten Elias, utanç duygusunun deneyimlendiği koşulların bu doğrultuda değişim gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda “utanma duygusu net bir şekilde toplumsal işleve sahiptir ve toplumun yapısına uygun olarak biçimlenmiştir” (Elias, 2004, s. 240). Bu anlayış, utanç duygusunun tarihselliğini gündeme getirmektedir. Utancın farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamları içerecek şekillerde kavramsallaştırılmış olduğu ve işlevinin değişiklik gösterebileceği vurgusunun, utancın sosyal dinamiklere bağlı bir duygu olmasından ileri geldiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada ele alınan utanç duygusu bağlamında bir parantez açılarak utanç kavramsallaştırılmasında utanç duygusunun kendisi ile utangaçlık durumu arasında bir ayırım ortaya konulmalıdır. Utangaçlık, psikolojik bir duruma işaret ettiğinden araştırmada utanç deneyimi, utangaçlıktan ayrı tutulmuştur. Dolayısıyla utanç kavramı bu çalışmada, aktörlerin kendilerini utangaç olarak tanımlayıp tanımlamamalarından bağımsız olarak duygunun kendisini anlamaya yönelik bir alanda araştırılmıştır.

2.1.5. Ayıp ve Utandırma (Shaming)

Utancın duygusunun toplumsal ve kültürel anlamlarının araştırılmasında duygunun etimolojisi yol gösterici olmaktadır. Türk dilinde utanç kelimesi “ut” köküne dayanır. Ut, “edep yeri” yeri anlamında gelirken utanç, “ut’tan dolayı duyulan

çekinme duygusu”na karşılık gelir (Eyuboğlu, 1988, s. 352-353). Öyleyse toplumun, üyelerine yönelttiği utandırmanın sınırları ve içeriği, ayıp olanın, istenmeyen ve çekinilmesi gerekenin bedensel düzlemdeki karşılıklarından temel almakta ve bu düzleme yöneltilen ve yine buradan doğan eylemlerin ve var oluş hallerinin biçimleri üzerinde de belirleyici olmaktadır. Bu noktada utanca konu olan haller ayıplama ve kınamayla toplumsal boyutta ifade edilir.

“Ayıplama” ve “utandırma” Türkçe literatürde birbiri yerine kullanılan tanımlamalar olarak yer almaktadır. Bununla birlikte ayıp kavramının önemli bir kısmı, kökenini gelenek ve dinden alan belirlenimlerden meydana gelerek toplumsal yapıların kültüre özgü yanlarıyla kesişiminde ortaya çıkıyor gibi görülmektedir. Bir anlamda utandırmanın araçları kınama ve ayıplamadır. Örneğin Ural (2023), ayıp kavramını adab-ı muaşeret kitaplarında yer alan ve gündelik hayatın her alanını düzenlemeye yönelik kurallarla örneklendirir. Bu örneklerde yapılmaması gerekenler, kapsamı oldukça geniş bir “ayıp” kümesini oluşturur. Utandırma (shaming) ise literatürde kavramsallaştırılmakta ve utancın yöneldiği alanlara göre kategorize edilmektedir. Belli türden bedenlerin, davranışların ya da yönelimlerin utanç konusu haline getirilmesiyle utandırmaya dair çeşitli tanımlar ortaya konulmaktadır. Bireyin bedenine dair herhangi bir özelliği ya da durumu hakkında, bireyin isteği dışında ve çoğunlukla olumsuz fikirlerin ya da olumsuz yargı barındıran tavsiyelerin ya da görüşlerin sosyal medyada veya gerçek dünyada ifade edilmesiyle tanımlanan “beden utandırma (body shaming)” (Schlüter, Kraag ve Schmidt, 2021, s. 27); “fazla kilolu” bulunan bireylerin vücut ölçüleri ve ağırlıkları nedeniyle damgalanması ve ayıplanması anlamına gelen “fat shaming” (Rose Spratt, 2023, s. 89); aksi şekilde “fazla zayıf” olarak damgalanan bedenlerin bu özelliklerinden dolayı utandırılması şeklinde ortaya çıkan “skinny shaming” ve çoğunlukla kadın bedenine yönlendirilen ve bireyin davranışlarını ya da bedensel hallerini cinsellik ve cinsel aktivite ile ilişkili olarak aşağılama şeklinde ortaya çıkan “sürtük utandırma (slut-shaming)” (Miano ve Urone, 2024; Ringrose ve Renold, 2012), utandırma biçimlerine örnek olan kategorilerden bazılarıdır.

Jacquet (2023) utandırmayı “haddini aşan” ya da grubun isteklerine uymayan bireyin “bir izleyici kitlesi” önünde teşhir edilmesi olarak ele alır. Birey,

utandırmaya konu olan davranışlarını grubun isteği yönünde düzenleyerek utançtan kurtulabilir, aksi takdirde toplumsal bir cezalandırmayla karşılaşacaktır. Bu bağlamda utandırma, öyle bir kontrol aracıdır ki değil ortaya çıkması, utandırma tehdidi bile utanç duygusunun ortaya çıkması için yeterlidir (s. 16-36). Dolayısıyla ayıplanma ya da utandırma çekincesi, bireyin utanç duyması ve bu utançtan kaçınmak adına, konu olan durumu “düzeltmesi” için güdüleyici bir rol oynamaktadır. Becker (2015)’in “insanların genellikle etraflarında olup biteni ve ne yapacaklarına karar verdikten sonra neler olabileceği ihtimalini dikkate alması” anlamında kullandığı “davranışlarını ayarlama ve uydurma” terimleri de utandırmayla ilişkili bir zeminde değerlendirilebilir (s. 220).

McDonald (2020) utandırmayı, “bir kişinin olumsuz bir değerlendirmesinin iletilmesini” içeren bir eylem olarak tanımlamaktadır. Mahcup etme, küçük düşürme ve alay etme, utandırmanın farklı biçimleri, araçları ya da işlevleri olabilir, fakat utandırma bunlardan tümüyle farklı bir kavramı ifade etmektedir. Utandırma; mahcup etmeye yönelik davranışın aksine, her zaman yöneltilen kişide utanç uyandırmayabilir, küçük düşürmeye kıyasla çoğu zaman kastidir ve alay etmeden farklı olarak bir çeşit iyi niyet ya da mizah unsuru barındırmadan doğrudan utandırılmak istenen kişiye yöneliktir. (s. 138-139).

Utandırma; utandıran kişi, utandırılan kişi ve ortam olmak üzere üç ögesi bulunan karmaşık bir olay olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte utancın ortaya çıkabilmesinin gerekliliklerinden biri, utandıran kişinin “saygı duyulan bir otorite” olarak algılanması, bir diğeri ise utandırma konusunun meşru görülmesidir. Bu koşulların karşılanmadığı noktada utandırma davranışı başarıyla sonuçlanmayacaktır (Goodman, 2017, s. 27). Utandırmanın bu şekilde ele alınışı “kolektif” bir utanç durumuna işaret etmektedir. Utancın belirlenmesinde kolektif olanın rolü ve önemini sosyal bir olgu olarak ele alan Bates ve LaBrecque (2020)’e göre “utandırma süreci, yalnızca aktörü değil, giderek artan bir şekilde başkalarının kolektif rolünü de tanır” (s. 3). Böylece utandırma, utancın toplumsallığının bir boyutunu ifade etmektedir.

Utandırma, her zaman yöneltilen bireyde utanç duygusunu açığa çıkarmayabilir. Önderman (2020)’a göre “utanca dayalı sosyal kontrol”, bireylerin normları kabul

edip içselleştirmesini sağlayabileceği gibi, bireyde utanç duygusunu ortaya çıkaramayabilir. Utandırmanın içselleşmediği durumda, utandırma ve onun yaptırımları dışsal alanla sınırlı kalmaktadır (s. 139). Bu doğrultuda yaptırımın, yani utandırmanın içselleştirilmesi dört koşula bağlı olarak gerçekleşecektir:

“(1) Normun (veya standardın) içselleştirilmesi. (2) İçselleştirilmiş norma aykırı belirli bir davranış veya eksiklikte veya standarda aykırı bir durumda, bireyin kendi sorumluluğunu kabul etmesi. (3) Yaptırım ile davranış veya durum arasındaki bağın kurulması. (4) Bireyin, aynı zamanda bir yaptırım merci olarak kendisini cezalandırması (utanç duygusunu hissetmesi)” (s. 138).

Utandırmaya ilişkin anlayışların geliştirilmesi, Goffman’ın “damgalama” ve Becker’in “etiketleme” teorileriyle iç içedir (Allison, 2023; Bates ve LaBrecque, 2020; Chen, 2002; Scambler, 2020). “Etiketleme” kavramı, “toplumsal olarak belirlenmiş tepkilerin çeşitli biçimlerini ifade etmek için kullanılır; bunlar, tanımlama, yargılama ve cezalandırma süreçlerini içerir” (Fine, 1977, s. 166-167). Bu anlamda utandırmanın bir boyutu olarak değerlendirilebilecek olan etiketleme, “bir bireyi veya bir grubu hedef alabilir ve utanç ortamı yaratabilir” (Bates ve LaBrecque, 2020, s. 4).

Utandırmayla ilişkilendirilen bir diğer alan olan damga kavramını Goffman (2014), toplum içerisinde yer alan bireyin sahip olduğu özelliklerin ve durumların, “itibarsızlaştırıcı” bir kategorize edilme aracı olarak öne sürülmesi yoluyla ona atanan “toplumsal kimliği” işaret eden anlamda kavramsallaştırır. Bireye atanan damga, onu “gözden düşürülmüş” ya da “gözden düşürülmesi muhtemel” bir alana konumlandırır. Bu anlamda Goffman, “istenmeyen bir farklılık” olarak üç tip damgadan bahseder: Bedenin gözlemlenebilir fiziksel deformasyonları; ahlak, karakter ve psikoloji bakımından sapkınlık, iradesizlik, bozukluk durumları ve bunların sonuçları; etnik köken, ırk ve din aidiyetleri (s. 33). Damgalamayı böylece sosyal etkileşim kapsamında ele alan Goffman, damganın “toplumsal ilişkiler sisteminin bir parçası” olduğunu vurgulamaktadır (Scambler, 2020, s. 17). Bu anlamda Scambler, utanç normlarının dışında kalanları kapsayan damganın uygulama alanını utandırma olarak kabul eder (s. 26).

Goffman’ın kuramını derinleştiren ve damgalama ile utandırma arasında bir ilişkinin varlığını kabul etse de utandırmanın damgalama olmadan da mümkün

olacağını öne süren Allison (2022), utandırmayı damgalama süreçleriyle sınırlandırmayan anlayışını “utandırma modeli” olarak tanımlar. Allison’un öne sürdüğü yaklaşıma göre damgalama, “bir kişinin topluluk içinde yeterince çok sayıda kişinin o kişi hakkında kötü bir görüşe sahip olması” durumunda ortaya çıkar. Bu türden bir damgalama, utancın ortaya çıkması için ne gerekli ne de yeterlidir. Doğrusu, “bir kişi bir topluluk içinde o topluluğun üyeleri tarafından utandırılırsa damgalanır” (s. 1-2). Dolayısıyla utandırma, damgalamayı da içine alan bir sahada çok daha kapsamlı bir süreci ifade eder. Bu anlamda utandırmaya işaret eden bir damgalama ve dolayısıyla utandırmanın kendisi, “sosyal normları ve sosyal standartları destekleme” işlevine sahiptir. Utandırma, bireyin bu normlardan ve standartlardan saptığı durumlarda ortaya çıkar (s. 7).

2.2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.2.1. Duygular Sosyolojisi ve Duyguların Açıklanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar

Duygular, çeşitli bilim dallarının ilgi alanına girmiş bir alan olsa da sosyolojinin duyguları keşfi oldukça yenidir. Turner, 2009 tarihli makalesinde, duygular sosyolojisinin iyimser bir tahminle 35 yıllık bir alan olduğunu söylemiştir (s. 340). Günümüzden bakıldığında artık duygular sosyolojisinin yarım asırlık bir birikiminden söz etmek mümkündür. Duyguların sosyolojik alana taşınmasının, beden sosyolojisine yönelik ilginin artmasıyla beraber gerçekleştiği kabul edilir (Lupton, 2002, s. 14). Zira duygu, bireylerin bedenleri yoluyla diğerleriyle girdiği etkileşimin bir unsurudur. Bu anlamda “bedenli toplumsallık” rolünde olan “duygu (his/duygululuk/duygulam) aracılığıyla beden ile sosyal dünya arasındaki bağlantılar net bir şekilde çizilebilir” (Lyon ve Barbalet, 2004, s. 175).

Kimi çalışmalarında duygulara yer vermiş olsalar da sosyoloji disiplininin kurucu sosyologlarının geneli, duygu konusunda teorik bir zemin oluşturmamıştır (Turner ve Stets, 2006; Turner, 2009). Ancak yirminci yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında duyguların sistematik bir inceleme alanı olarak sosyoloji içerisinde kendine yer

bulduğunu görmek mümkündür. Genel çerçevede duygular sosyolojisi, “duygusal deneyimin, sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul eder” (Olson, Jordan ve Patulny, 2017, s. 801).

Turner ve Stets, 2006 yılında yayımlanan “Sociological Theories of Human Emotions” çalışmasında sosyolojide beş duygu teorisini ortaya koymuşlardır. Bunlar “dramaturjik teoriler, sembolik etkileşimci teoriler, etkileşim ritüeli teorileri, güç ve statü teorileri ve takas teorileri”dir. Ardından Turner 2009 yılında yayımladığı “The Sociology of Emotions: Basic Theoretical Arguments” başlıklı çalışmasında duygu teorilerine “evrimsel/biyolojik” teoriler ile “tabakalaşma teorileri”ni de ekleyerek listeyi genişletmiş ve toplamda yedi duygu teorisinin varlığını öne sürmüştür.

Evrimsel/ biyolojik teori, William Wentworth’un çalışmalarına dayanmaktadır. Evrim temelli teorilerin ana savunusu, duyguların evrim sürecinde genler aracılığıyla aktarıldığıdır. Dolayısıyla duygular, doğal seçim yoluyla oluşup varlıklarını sürdürerek taşınır. (Turner, 2009, s. 343).

Sembolik etkileşimci teorinin duygulara yaklaşımı, her ne kadar Mead duygulara dair elle tutulur bir çalışma yapmamış olsa da ilerleyen dönem kuramcılarının onun sosyolojisinden aldığı jestler, rol alma, zihin, benlik gibi kavramlara dayanarak şekillenmiştir. Sembolik etkileşimcilerin duygulara yaklaşımı, bireyin sosyal dünyayla etkileşimleri bazındadır. Bireylerin duygu deneyimleri benliğin onaylanma durumuyla ilişkilidir. Buna göre benlik onaylandığında gurur gibi olumlu duygular, benlik onaylanmadığında ise utanç, üzüntü, endişe, öfke, suçluluk gibi olumsuz duygular yaşayan bireyden söz edilir. (Turner, 2009, s. 344). Benliğin onaylanmaması durumu, bireyin çeşitli şekillerde toplumsal normlardan sapmış olduğunun bir işaretidir ve bu durumun bir sonucu olarak suçluluk, utanç ve mahcubiyet duyguları açığa çıkar. (Shott, 1979).

Duygulara dramaturjik yaklaşım, Goffman’ın dramaturji çalışmalarının bir uzantısıdır (Turner, 2009, s. 346). Goffman’ın (2019) yaklaşımında bireyin diğerleriyle girdiği etkileşim, bir tiyatro sahnesini andırır ve bu sahnede her aktörün sergilediği bir rol vardır. Buradan aldığı temelle Hochschild (2012), “gördüklerimizle görmeyi beklediğimiz şeyler arasındaki bağlantı” aracı olarak

duyguları incelemeyi amaçlamıştır. Havayolu görevlileriyle yaptığı çalışmasında Hochschild, çalışanlardan beklenen duygusal ifadeleri ve bu görev tanımlarına dahil olan beklentilerin yansımalarını araştırmıştır. Uçuş görevlileri üzerinden yaptığı çalışmayı kavramsal olarak genişleten Hochschild, hizmet sektörünün genelinde duyguların da işgücüne dahil olduğunu öne sürerek “duygusal emek” kavramını ortaya koymuştur. Bu anlamda duygular, farklı iş kollarında, dramaturjiden alınan kavramla, adeta sahnede sergilenen “çalışan” rolünün bir tamamlayıcısı olarak görülmektedir:

“(...) Çoğumuzun başkalarının duygularını ve kendi duygularımızı bir şekilde ele almayı gerektiren işleri var ve bu anlamda hepimiz kısmen uçuş görevlileriyiz. Şirketini “dost canlısı ve güvenilir”, patronunu “gelecek vaat eden” olarak gösteren neşeli bir ofis yaratan sekreter, “keyifli bir yemek atmosferi” yaratan garson, bize sıcak karşılandığımızı hissettiren tur rehberi veya otel resepsiyonisti, dikkatli bir bakışla danışanıya ilgilendiğini hissettiren sosyal hizmet uzmanı, “rağbet gören bir ürün” algısı yaratan satış temsilcisi, korku uyandıran tahsilat görevlisi, yakınına kaybetmiş kişilere anlaşıldığını hissettiren cenaze evi müdürü, koruyucu bir yardım fakat adil bir samimiyet hissi yaratan bakan, hepsi bir şekilde duygusal emeğin gereksinimleriyle yüzleşmek zorundadır” (Hochschild, 2012, s. 7).

Dolayısıyla duygular, emek gücünün bir unsuru olarak çalışanların kendilerinin sahip olmaları ve müşterilere, danışanlara ya da hitap ettikleri kişilere yansıtılmaları beklenen performansların önemli bir parçasıdır. Dramaturjik teori, kültüre yaptığı vurguyla sahnede yer alan bireyin izleyicilerin bakışları karşısında duygularını ve bu duyguların ifadesini düzenlemesini gerektiren ve bunları şekillendiren bir “duygu kültürü” kavramsallaştırması yapmaktadır (Turner ve Stets, 2006, s. 27).

Duygular alanına diğer bir yaklaşım olan etkileşim ritüeli teorileri, Collins’in geliştirdiği duygusal uyarılma teorisine dayanmaktadır. Etkileşim ritüelleri, sosyal aktörler olan bireylerin, daha önceki “karşılaşma zincirlerinden” geçerek edindikleri duygular ve anlayışlarla birlikte tekrar bir araya gelmeleriyle yaşanan anlık karşılaşmalarının teorisidir (Collins, 2004, s. 4). Bireylerin bir arada bulunarak gerçekleştirdikleri ortak faaliyetler sırasında kurulan etkileşimlerin ritmiyle birlikte kolektif coşku açığa çıkar ve bu da paylaşılan bir ruh halini

doğurur. Bu etkileşim süreçleri “duygu yüklü grup dayanışması” olarak anlam bulur (Turner, 2009, s. 347).

Duygular ile güç ve statü teorileri arasında ilk ilişki kuran sosyologlardan biri Kemper’dir. Kemper’da güç ve statü kavramları, iş bölümüne dayalı toplumdaki işleyişle açıklanmaktadır. Bu işleyişin bireyler tarafından sorunsuz bir şekilde devam ettirilmesini sağlayan güç, bireylerin baskı altında olmasına, statü ise bireylerin gönüllü itaatine karşılık gelmektedir (Kemper, 1978, s. 28’den aktaran Hochschild, 1981, s. 74). Toplumsal ilişkilerde güç, tehdit, manipülasyon ve aldatma gibi olumsuz yaptırımlarla; statü ise ödül, fayda, memnuniyet ve sevgi gibi olumlu araçlarla karakterizedir (s. 34). Kemper ve Collins (1990) duyguların ortaya çıkmasının etkenleri olarak gücün ve statünün varlığı ile güç ve statü beklentisini öne sürerek güç ve statünün çok boyutlu ve katmanlı değişimleriyle duygular arasında bir ilişki ortaya koymuşlardır. Toplumsal aktörlerde güç ve statünün artıp azalmasıyla bireyde farklı duygu yaşantıları meydana geleceği gibi, bireyin güç ve statü beklentisinin karşılanıp karşılanmaması da hissedilen duygu üzerinde etkili olmaktadır. Statü kazanan aktörler tatmin ve refah duygularını hissederler. Statü kaybettiklerinde ise bu kaybın derecesine ve kayıptan kimin sorumlu tutulduğuna göre ortaya çıkacak olumsuz duygular ve bu duyguların boyutları değişiklik göstermektedir. Statü kaybından kendini sorumlu tutan birey ilk olarak utanç ve mahcubiyet, kaybın nedenini dış bir etmene bağlayan birey ise öfke ve saldırganlık hissetmektedir. Statü kaybının büyük olduğu durumlarda ise üzgün ve depresif hissetme eğilimi açığa çıkar. Statü beklentisi de duygu boyutlarının ortaya çıkmasında etkindir. Statü kazanmayı beklediği koşullarda aktörün durumunda bir değişiklik olmazsa, yani beklentisi karşılanmamış olursa, bu beklentinin karşılanmamasından kimin sorumlu tutulduğu, deneyimlenecek duygu açısından belirleyici olmaktadır. Aktör bu başarısızlıktan kendini sorumlu tutarsa utanç ve üzüntü, başkalarını sorumlu tutarsa öfke hissedecektir. Statü beklentisi olmadığı durumda statü kazanan birey ise tatmin duygusunu yaşayacaktır (s. 55-58). Özetle güç, statü ve maddi kaynakların dağılımındaki eşitsizlik, bu kaynaklara farklı konumlardan erişen bireylerin yetenekleri ve başarılarıyla ilgili inançlar geliştirmeleriyle sonuçlanır ve

dağılımdaki eşitsizlik ne kadar büyükse bu inançların yoğunluğu ve sıklığı da artar (Turner ve Stets, 2006, s. 40).

Tabakalaşma teorilerinin duygulara yaklaşımı, büyük ölçüde Collins'in duyguların sosyal sınıflara yayıldığı vurgusuyla şekillenmiş, Barbalet'in bireylerin kaynaklarını diğerleriyle karşılaştırmayla birlikte duyguların şekillendiği yaklaşımıyla olgunlaşmıştır (Turner, 2009, s. 350). Duyguları toplumsal yapılar düzeyinde inceleyen Barbalet (2004), korku, utanç, uyum, sempati, kırgınlık, intikam gibi duyguların sosyal sınıflar üzerinden, dolayısıyla yapısal düzenlerde ve ilişkilerde araştırılabileceğini öne sürmüştür. Örneğin tehdit ve tehlike durumlarında ortaya çıkan korku, sadece sosyal olarak güçsüz aktörler tarafından duyulan bir duygu değildir. Yapısal dengelerin değişmesiyle birlikte imtiyazlı statülerinin değişime uğraması tehdidiyle karşı karşıya kalan elitler de korkuyu deneyimleyebilir (s. 149). Öfke ise aktörlerin güç ve statü sahipleri tarafından temel hak taleplerinin karşılanmadığı düşünmesinden ve toplumsal iş birliğinin dayanaklarının ihlalinden doğan bir duygudur. Öfkenin artan yoğunluğu ise intikam ve hiddet gibi duygu boyutlarını ortaya çıkarır (s. 134-138).

Son olarak değişim teorileri duyguları, girdi ve çıktılarının dengesine göre değişim gösteren şekillerde açıklamaktadır. Buna göre çıktının maliyet ve yatırımlardan fazla olduğu durumlarda olumlu duygular, elde edilen kaynakların maliyet ve yatırımlar karşısında düşük kaldığı durumlarda ise olumsuz duygular deneyimlenmektedir (Turner, 2009, s. 351). Bu anlamda hak ettiğinden daha düşük ücret alan, dolayısıyla maliyet ve kazanç arasındaki dengenin maliyetin aleyhine olduğu bir durumda birey, öfkeli ve kırgın hissedebilmektedir. Buradaki duyguların bir belirleyicisi de beklentidir. Birey, eylemleri karşısında beklediği sonuçları alamadığında hayal kırıklığı ortaya çıkar. Sonuçlara bağlı olarak olumlu değerlendirilen durumlarda ise birey tatmin olmuş, mutlu ya da hoşnut hissedebilir ve kendini ödülü hak etmiş ve değerli olma hisleriyle değerlendirebilir. Çeşitli sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkan olumlu ve olumsuz duyguların derecelendirilerek birbirine benzer ama ufak ayrımlarla farklılaşan şiddetlerini ya da anlamlarını ifade eden duyguların ayrıca belirtilmesi, beklenti ya da maliyet ile sonuç arasındaki örtüşme ya da uçurumun düzeyine karşılık gelmektedir (Hegtvedt ve Killian, 1999, s. 277).

3. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın problem cümleleri doğrultusunda *Gençlerin Utanca Dair Anlamları, Gençlerin Deneyim Alanlarında Utanç Duygusu, Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Ayıplama ve Utandırma (Shaming) ve Utanç Etrafında Şekillenen Tüketim* olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. Bu bölümde bu dört ana temaya ve onların alt başlıklarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

3.1. GENÇLERİN UTANCA DAİR ANLAMLARI

Çalışmanın ilk problem cümlesi “Gençlerin utanç tanımları ve utanca dair sahip oldukları anlamlar nelerdir?” şeklinde ifade edilmektedir. Buna bağlı alt problem cümlelerinin ilki “Gençler utancı nasıl tanımlamakta, utanç duydukları şeyleri hangi sözcülerle ifade etmektedir?” ve ikincisi “Utanç hangi diğer duygularla, eylemlerle veya durumlarla birlikte tanımlanmaktadır?” olarak oluşturulmuştur. Gençlerin utanç tanımları, utancı ilişkilendirdikleri diğer duygular ve utanç anlayışlarının bezeli olduğu kavramlar çerçevesinde, gençlerin utanç kavramına ilişkin anlam dünyalarının anlaşılması, araştırmanın kavramsal temeli açısından önemli görülmektedir. Bu yöndeki bulgular, gençlerin hem kendi aralarında farklılaşan duygu yaşantılarının anlaşılması hem de günümüz gençliğinin içinde bulunduğu dönemin sosyal anlayışlarına küçük bir pencereden bakılarak utanç duygusunun aktörlerin kendi dünyalarında araştırılması açısından faydalı bulunmaktadır. Bu doğrultuda utancın anlamları “Utanç Tanımları”, “Başkasının Bilmediği Utanç Değildir”, “Utançla Anlam İlişkisi Bulunan Diğer Duygular” ve “Utancın Bedensel Tezahürleri ve Utançla Başa Çıkma” temaları altında incelenmektedir. Bulgular başlığında katılımcıların doğrudan ifadelerinden alınan paragraflar, katılımcının kod adı, cinsiyeti ve yaşı ile birlikte verilmiştir.

3.1.1. Utanç Tanımları

Utancı tanımlayan gençler, bu duyguyu farklı yönlerden ele almışlardır. Gençlerin tanımlarında utancın özellikle “dışarıdan gelen bir duygu” olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır.

“Utanç aslında yaptığımız bir hareketi, hoş görülmeleyen bir hareketi uyguladığımızda geri dönen bir tepki. Yapılan hareketten sonra gelen bir şey aslında benim için utanç.” (K8, Erkek, 20)

Utanç tanımının bir boyutunu da gizlenen ya da “diğerleri” tarafından bilinmesi istenmeyen düşüncelerin, olayların ya da kişisel özelliklerin “açığa çıkması” oluşturmaktadır. Aynı zamanda potansiyel olarak utanç verecek bir durum, yargılanma riskini de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda bireyin kendisini dış dünyaya “açık etmesi”, utanç karşısında savunmasız hale getirmesi anlamına da gelmektedir.

“Bence utanç toplum içinde eğer fark edilirse çevremdeki insanların beni yargılayabileceğini ve benim hakkımda olumsuz düşüncelere sahip olabileceğini düşündüğüm durumlar.” (K2, Kadın, 23)

“Utanç deyince, ben mesela herkesten sakladığım bir şey ya da kimsenin bilmesini istemediğim bir durum öğrenildiğinde utanırım. Benim için utanç odur. Kendinden bile sakladığın bir şeyin açığa çıkması utanç (...) İstemediğim şeylerin ortaya çıkması ve böylece kendimi bir anlamda açık etmek.” (K5, Kadın, 20)

“Bir insan, yaptığı eylemlerin sonucunda isteyerek ya da istemeyerek kötü bir duruma düşerse, başkalarının ona güleceği ya da aşağılayacağı ya da arkasından konuşabileceği bir duruma düşmesi, utanç bana bunu çağırıştırıyor.” (K12, Erkek, 22)

K12'nin ifadesinde olduğu gibi toplumsal anlamda yanlış bir eylemde bulunan aktör, kendini olumsuz bir duruma “düşürmüş” olarak değerlendirmektedir. Utanç; düşülen, düşürülen ve sonuç olarak istenmeyen bir duygu olarak tanımlanmaktadır.

Utanç duygusu, “yapılmaması gereken şeyler” karşısında ortaya çıkan bir durum olarak görülmektedir. Yapılmaması gereken davranışların sınırları ise ağırlıklı olarak toplum tarafından çizilmiştir.

“Utancı sanırım aslında yapılmaması gereken ve yaptığımız şeyler olarak tanımlayabilirim.” (K9, Kadın, 21)

“Bence toplum tarafından kabul görülmeyen şeyler yapıldığı zaman ortaya çıkan bir duygu.” (K6, Kadın, 23)

Bazı katılımcıların, “toplumsal olarak belirlenen normlardan sapma” durumunun yanı sıra, kendi değerler sistemine aykırı düşen durumları da utanç olarak değerlendirdikleri dikkat çekmektedir. Bu anlayışa sahip gençlerden biri, kimliğinin bir parçası olarak kendini uç muhalif siyasi görüşte tanımlayan K14, diğeri kendi anlatısında hem etnik köken anlamında hem de biseksüel olması sebebiyle kendini çifte dezavantajlı olarak gören ve bir de kadın olarak zaten toplumsal var oluşunu zorluklar içerisinde olarak tanımlayan K9 ve bir diğeri de gay cinsel kimliğine sahip katılımcı K7’dir.

“İki farklı şekilde tanımlarım. Bir tanesi utanç genel toplumsal standardın altında kalmak. Yani insanlar benim bunu yapmamamı bekliyor veya bunu yapabilmemi bekliyorlar ama ben yapamadım veya yaptım. O standardın altına kaldım. O yüzden utanç hissediyorum. Asıl öbürü de kendi standartlarının altında kalmak. Ben kendim bundan daha iyi olmayı bekliyordum gibi.” (K14, Erkek, 23)

“Mesela inandığım bir değer varsa ve ona karşı bir şey yapıyorsam bundan utanırım. Birazcık toplum kuralları, birazcık da kendi iç yaşantım olarak adlandırabilirim. Bazen yaptığım şeylerin dışarıdan yanlış kabul edildiğinin farkındayım ama topluma karşı utanç duyduğumu ben düşünmüyorum. (...) Hani bu toplumdaki mi utanacağız?” (K9, Kadın, 21)

“Bana göre utanç, yapmamam gereken bir şeyi yapmam. Bunun birçoğunda toplumdan gelen bazı durumlar da var ama ben toplumdaki birçok kuralı kabul etmiyorum. O yüzden zaten kendi utancım toplumun bana yaşatacağı utançtan daha fazla düşününce yani.” (K7, Erkek, 24)

Bu katılımcıların kendi kimliklerini tanımlama biçimlerinde azınlık ya da öteki vurgusu baskındır. Dolayısıyla burada toplumsal temelli utancın tamamen olmasa da bir nebze dışlanarak utanç duyulan durumların ve düşüncelerin kendi etik değerleri ve kendi değer yargılarından temellendiğini ifade etmeleri, azınlık ya da farklı olmanın utancıyla başa çıkmanın bir yolu gibi görünmektedir.

3.1.2. Başkasının Bilmediği Utanç Değildir

Bir durumun kendilerinde utanç yaratmasının ön koşullarını ortaya koyan gençlerin ortak teması, o davranışın başkaları tarafından görülmesi, duyulması ya da bilinmesi olmuştur. Diğerleri tarafından gerçekleştirilen bu fark ediş, “utanç verici bir durumda olan” bireyin toplum içindeyken bu davranışı yapmaktan kaçınması ya da diğerlerinden bunu gizlemesi gerekliliğini doğurmaktadır.

“Bence utanç toplum içinde eğer fark edilirse çevremdeki insanların beni yargılayabileceğini ve benim hakkımda olumsuz düşüncelere sahip olabileceğini düşündüğüm durumlar. (...) Ve mesela kendi başıma olsam ve dışarıdan yargılanmayacak olsam yapacağım şeyleri, bu tarz durumlardan kaçınmak için sırf toplum içindeyim diye yapmamak.” (K2, Kadın, 23)

“(Utanç) başka kişilerin sizin yanlış yaptığınızı görmesi ve bunu kınaması üzerine çıkar.” (K4, Erkek, 24)

“Benim tırnak yeme alışkanlığım var. Bunu gerçekten engelleyemiyorum ama bazen insanlar bunu görüyor. Bunu bana söylediklerinde evet, bundan utanıyorum. Ne bileyim, tırnaklarımın başka insanlara göre kötü gözükmesinden dolayı utanabiliyorum. (...) Çünkü normal bir şey değil. Evet, tırnak yiyen çok fazla insan vardır bence ama sonuçta normal bir şey değil ve bunun göze çarpması, başka biri tarafından fark edilmesi (utanç) hissettiriyor yani.” (K12, Erkek, 22)

Buna göre başkaları varsa utanç da vardır. Fakat başkaları yoksa ve yapılan eylem doğru ya da yanlış, ahlaklı ya da ahlak dışı olmasından bağımsız olarak bireyde utanç duygusunu doğurmamaktadır. Bir eylemin “utanç verici” statüsüne geçmesi, başkalarının varlığını gerektirmekte ve bu başkaları tarafından bireyin “yakalanması” veya “dikkat çekmesi” sonucunda utanç duygusunu ortaya çıkmaktadır.

“Yani belki böyle arkadaşlarla dedikodu yapmak eğlenceli bir şey. O kadar da utanç verici bir şey değil aramızda kaldığında. Ama başkası yakalayınca, o dedikodunun muhatabı ya da dışarıdan başka biri, çok daha utanç verici oluyor.” (K3, Kadın, 24)

“Utanç duyduğumuz şeyler çoğu zaman bence ortaya çıkmadığı sürece o kadar utandığımız şeyler olmuyor. Bence özellikle ortaya çıkmasından korktuğumuz şeyler olabileceğini düşünüyorum utancın.” (K9, Kadın, 21)

“İnsanlar bakmadığı sürece doğru da yapsanız yanlış da yapsanız o kadar önemli olmazken baktığında yanlış yapmak daha büyük bir problem.” (K4, Erkek, 24)

“(Utanç veren durumlar) işte hırsızlık, suçlar yani, hukuksal suçlar, bu gibi şeyler. Yapsam utanç duyarım. Bayağı utanç duyardım bunları yapsam. Bir de bunları yapıp yakalanma kısmı var ya, o daha da büyük utanç.” (K7, Erkek, 24)

“(Utanç) mesela kendi başıma olsam ve dışarıdan yargılanmayacak olsam yapacağım şeyleri bu tarz durumlardan kaçınmak için sırf toplum içindeyim diye yapmamak.” (K2, Kadın, 23)

Utancın başkalarının bakışlarına ihtiyaç duyması teması, toplumun karşısında doğayı konumlandıran K1’in ifadelerinde somutlaşmaktadır:

“Mesela en son bir kampa gittim ben Temmuz gibi. (...) Akşam böyle bir şeyler yiyoruz falan, çok da yemeğimiz yok. (...) Benim ekmeğim böyle minik bir yere düştü. Hemen aldım, hemen yedim. Çünkü dedim ki zaten burada ne olabilir ki yani, hani çok temiz bir orman. Ama mesela bunu şehrin, atıyorum Çukurambar’ın göbeğinde yapsam insanlar beni ayıplayacak, bana baskı oluşturacak korkusundan, utanç yaşayacağım korkusundan o ekmeği almayacaktım yerden. O yüzden hani baskıyla orantılı olduğunu düşünüyorum utanma duygusunun. Doğada utanmıyorum mesela.” (K1, Kadın, 24)

Doğada utanmamaya yapılan vurgu, toplumsal yargıların ve normların o dünyada geçerli olmamasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu normlardan azade koşullarda, bireyin eylemi için yalnızca kendisinin onayı ve isteği yeterli görülmektedir.

Gençler için “utandıran dışarıdan bir göz” olan toplumun kimlerden oluştuğu da önemlidir. Gençler için çoğu durumda “dışarıdaki herkes” bu toplumu oluştururken kendi içinde büyüdüğü toplum ya da özellikle kendi tanıdığı kişilerden oluşan çevre, onlar için utancı belirlemede çok daha etkindir. Örneğin sigara kullanan ve bundan pek de hoşnut olmayan bir katılımcı, ailesinin yanında sigara içmekten utandığını, kendi mahallesinde sigara satın almaya çekindiğini belirtirken bu konudaki utancının istisnasını şu şekilde ifade etmektedir:

“Beni tanıyan kimsenin olmadığı bir marketten sigara alıyor olmaktan utanmıyorum açıkçası, hiç kimse beni tanımıyorsa o kadar yoğunluğunu hissetmiyorum.” (K11, Kadın, 24)

K6 ise tanınmadığı ve dolayısıyla utanmayacağı sosyal alanı ülke dışına kadar genişletmektedir:

“Mesela cinsel oyuncaklar alsam, bunu burada birisi görse nasıl açıklayacağım diye düşünürüm. Yurt dışından almışım, o yüzden çok umurumda olmadı, ama mesela Türkiye’de alsaydım alırken bin kere düşünürdüm büyük ihtimalle (...) Bin kere düşündüm ve almamıştım mesela zaten.” (K6, Kadın, 23)

3.1.3. Utançla Anlam İlişkisi Bulunan Diğer Duygular

Utanç duygusunun hissettirdikleri çok çeşitlidir. Gençlerle yapılan görüşmelerin bütününde toplamda 72 kez utançla ilişkilendirilen bir duygu ifadesi kullanılmıştır. Bunlar içerisinde 36 farklı duygu ifadesinin utançla ilişkilendirildiği görülmüştür. Utançla birlikte en çok anılan gelimeler sırasıyla öfke, üzüntü, pişmanlık, yargılanmışlık, yetersizlik ve ayıplanmışlıktır. Aşağıda yer alan kelime bulutunda utançla ilişkilendirilen diğer duyguları görmek mümkündür. Kelime bulutunda en büyük fontla yazılan kelimelerin sıklığı en fazla olacak şekilde görselleştirilmiştir.



Şekil 1. Utançla ilişkilendirilen duygulara dair kelime bulutu

Utancın ağırlıklı olarak olumsuz bir duygu olarak anlamlandırıldığı, utanca eşlik eden duyguların da yine olumsuz ya da istenmeyen olarak

kategorilendirilebilecek duygular ve hisler olduğu görülmektedir. Nadiren de olsa utancı mutlulukla ilişkilendiren gençler, kendilerine beklemedikleri bir sürpriz yapılması ya da iltifat almaları gibi durumlar karşısında yaşadıkları utancı olumlu bir duygu olarak nitelendirmişlerdir. Utancın olumlu anlamı bu örneklerle sınırlıdır.

Gençler, hissettikleri utancı, bu duygunun hissedilme şiddetine ve kendilerinde yarattığı etkiye göre farklı duygularla ifade etmişlerdir. Buna göre daha hafif bir utanç, mahcubiyet olarak isimlendirilirken etkileri daha ağır ve etkileme süresi daha uzun olan utanç ise söylemde pişmanlık duygusu ya da rezil olma olarak karşılık bulmuştur.

“Utanç bence birazcık daha anlık, pişmanlık daha uzun süreli gibi hissediyorum.” (K9, Kadın, 21)

“Klasik olacak ama tren merdivenlerinden yukarı çıkarken merdivene takılıp yere düşmüştüm. İnsanlar çok fazlaydı, kalabalıktı. Utanç vericiydi ister istemez. (...) Ama atlatması kolay tabii. 10-15 dakika sonra çok normal bir şekilde hayatıma devam edebiliyorum ama tabii o anlık olarak utanç yaşıyorum. Hani beklemediğim bir anda meydana gelen durumlar, bir yere takılıp düşmem, üstüme bir şey dökülmesi, yere bir şey dökmem gibi, bunlar çabuk atlatıldığım şeyler.” (K12, Erkek, 22)

Dolayısıyla utancın derecelendirmesinde, yaptığı şey sonucunda ortaya çıkan duygunun kişinin benliğine işlemesi ya da davranış kalıbına dönüşmesi, alışkanlıklarını ya da davranışlarını değiştirmesine sebep olması ya da duyguyu kısa süreli yaşayıp hayatına devam etmesi gibi süreçler, gençlerde utanç duygusunun mahcubiyetten rezalete uzanan skalasını ortaya koymaktadır.

Utançla ilişkilendirilen duygulardan korku ve endişe, utancın öncülleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu duygular, utanç duymaktan korkmak, endişelenmek anlamını taşımaktadır.

“Ya benim hakkımda böyle düşünürse ya benim hakkımda bu tarz bir yargıya varırsa... Dışarıdan gelecek yargılara karşı korku ve endişe duyuyorum.” (K2, Kadın, 23)

Utanç deneyiminin ardından gelen duygular ise üzüntü ve hüznün olarak adlandırılmaktadır. Bu duygular için de bir derecelendirme yapılmakta, utancın karşısına üzüntü, pişmanlığın karşısına hüznün duyguları konumlandırılmaktadır.

“Utancın ve pişmanlığın getirdiği büyük bir üzüntü ve hüzün var.” (K9, Kadın, 21)

Kızgınlık ya da öfke duyguları ise utanç doğurabilecek durumlara sebebiyet verebilen bir duygu olabildiği gibi, utanca verilebilecek bir tepki olarak da kavramsallaşmaktadır.

“Kızgınlığın yarattığı ya da kızgınlıktan ötürü duyulan bir utanç olabilir, o anda yapılanlardan dolayı.” (K9, Kadın, 21)

Utanma duygusu gençler için kurtulmak istenen, aşılması için çabalanan bir duygu olarak ortaya çıkmaktadır.

“Büyüdükçe, bazı tabular kalktıkça daha da gevşedim. Yani daha da gevşeme derken daha özgürleştim diyeyim. Hem utanma duygusundan hem pişmanlıktan bir tık daha özgürleştiğimi hissediyorum.” (K6, Kadın, 23)

Gençlerin utanç duygusunun karşısında konumlandığı duygular ise çekinmeye/korkmaya karşı cesaret, özgüvensizliğe karşı özgüven, mesafeye/resmiyete karşı samimiyet ve sorumluluğa karşı özgürlük olmuştur.

3.1.4. Utancın Bedensel Tezahürleri ve Utançla Başa Çıkma

Gençlerin utanca verdikleri fiziksel tepkiler yanakların kızarması, sessizleşmek, vücudun kaskatı kesilmesi, içine kaçmak, bakışları kaçırarak, kekelemek, kafayı eğmek, sinmek, pasifleşmek ve elin ayağın birbirine girmesi gibi haller olmaktadır. Gençlerin utançla karşılaştıklarında yaşadıkları hisler, dilde yer alan utanca dair ifadeler aracılığıyla da anlam bulmaktadır.

“Yerin dibine giriyorum utandığımda gerçekten. (...) Yok olmak istiyorum.” (K13, Kadın, 20)

“Utanınca o sandalyeden kayasım geliyor masanın altına doğru, yok olasım geliyor.” (K5, Kadın, 20)

“Gerçekten yer yarılınsın da içine gireyim, gerçekten öyle bir gücüm olsun istiyorum o an.” (K11, Kadın, 24)

“Kafamı, bakışlarımı eğip kendimi saklamaya çalışıyorum.” (K8, Erkek, 20)

Gençlerin utancı deneyimlemeleri, bedenlerinin tamamını ya da bir bölümünü saklamak ve ortadan kaybolma isteğiyle sonuçlanmaktadır.

Verilen fiziksel tepkilerin yanı sıra gençler, utanç karşısında almaları gereken bir tavra veya davranışlarında ya da düşüncelerinde utancı elimine etmek için yapmaları gereken bir düzenlemeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun sebebi gençlerin utancı “başta çıkılması gereken” bir duygu olarak anlamlandırmalarından ileri gelmektedir. Bu anlamda gençler, utanç duymaktan ya da utandırılmaktan kaçınmaya veya utanç duydukları bir durumda bu duygunun etkisini azaltmaya yönelik bazı davranışlar geliştirmişlerdir.

Geliştirilen bu davranışların temelinde uyumlanma eğilimini görmek mümkündür.

“Dışarıdan bir davranışla ilgili yargılar duyduğumda tepkiye sebep olan davranışımı kısmak ya da tamamen o davranışı bırakmak... Tabii tamamen o davranışı bırakmak deyince sonsuza kadar değil ama en azından o an için. Bilmiyorum, espri yapıyorsam ya da fazla gülüyorsam onu bir derece düşürmek ya da tamamen konuşmada biraz daha pasifleşmek ve bunun sonucunda bir daha bu tarz davranışları o tarz kişilerin yanında tekrar yapmaktan sakınmak. Veya eğer mümkünse, çok yakın bir arkadaşım ya da ailemden gerçekten sürekli görüşmek istediğim, görüştüğüm birisi değilse onlarla daha az görüşmek.” (K2, Kadın, 23)

Bazı eğilimler ise utandırmayı içselleştirmeme yönündedir.

“Hani kendimi değiştirmeye çalışmaktansa bunu nasıl kontrol edebilirimle yaşıyorum artık ben. Utanç evet, benim hayatımda yeri olan bir şey ama ben bunu nasıl kontrol ediyorumla ilgileniyorum artık. (...) (çevrem tarafından onaylanmayan bir konuyla ilgili) Diyorum ki insanlar müdahale etmeye çalışıyor ve ben ister istemez hemen “Utanılacak bir şey mi yapıyorum?” psikolojisine giriyorum ve o yüzden paylaşmayı durdurdum mesela. O durumu değiştirmedim.” (K1, Kadın, 24)

Gençlerin utançla nasıl başa çıktıkları, bu utancın geldiği yerle aralarındaki sosyal ilişkinin mahiyetine bağlı olarak şekillenmektedir. Utandırmanın birincil ilişkiler ağı içerisinde geldiği durumlarda onların tepkilerine uyumlanmaya çalışmak, ikincil ilişkilerin yer aldığı sosyal çevreden geldiği durumlarda ise o kişileri ya da yargıları dışarıda tutmaya çalışmak, gençlerin başlıca utanç duygusuyla başa çıkma biçimleri olarak görülmektedir.

Utançla başa çıkmanın bir yolu da alaya almaktır. Bu yol, utanç duyulan ya da dışarıdan utandırma tepkisi alınacağı öngörülen durumlar karşısında, gençlerin konuyu ciddiye almadıklarını vurgulayarak ayıplanmayı içselleştirmemelerini, dolayısıyla kendilerini utanç odağının dışında konumlandırmalarını sağlayan bir başa çıkma davranışı olmaktadır.

“Utanılacak bir şeyle genelde dalga geçiyoruz. Belki bir savunma mekanizmasıdır bilmiyorum ama içimizde herhangi biri utanılacak bir şey yaşamışsa bile buna gülüp geçiyoruz. Yani özellikle girmemeye çalışırım, utanacağım bir duruma özellikle girmemeye çalışırım ama olmuşsa da gülüp geçeriz yani.” (K4, Erkek, 24)

“Böyle geçiştiriyorum. Birazcık da dalgaya vuruyorum.” (K6, Kadın, 23)

Genel itibariyle gençlerin utançla başa çıkmak için geliştirdikleri mekanizmalar üç kategoride özetlenebilmektedir: utandırmaya uyumlanma, utancı dışlama ve alaya alarak utancı itibarsızlaştırma.

3.2. GENÇLERİN DENEYİM ALANLARINDA UTANÇ DUYGUSU

Araştırmanın ikinci problem cümlesi “Gençler için utancın temel aldığı ve şekillendiği sosyal bağlamlar nelerdir?” sorusudur. Bu ana problem cümlesinin alt problematikleri “Utanç, gençlerin sosyal ilişkilerinde nasıl bir rol oynamaktadır?”, “Gençler hangi sosyal çevreye, özneye ya da yapıya karşı utanç hissetmektedir?” ve “Gençler gündelik yaşantılarında utancı nasıl deneyimlemektedir?” olmak üzere üç tanedir.

Bu problem cümleleri bağlamında ulaşılan “Gençlerin Deneyim Alanlarında Utanç Duygusu” teması, “Kimden Utanıyoruz?: Utancın Toplumsallığı ve Utanmayı Öğrenmek”, “Sınıfsal Utancın İki Yüzü: Orta Sınıf Çıkmazı”, “Dış Dünyayla Karşılaşan Bedenin Utancı: *“Sadece var olduğum için insanlardan özür dileme hissi geliyor.”*” ve “Cinsiyetlendirilmiş Utanç: Toplumsal Cinsiyet ve Cinsel Kimlik Bağlamında Utanç Deneyimleri” olmak üzere dört kategoride ele alınmaktadır.

3.2.1. Kimden Utanıyoruz?: Utancın Toplumsallığı ve Utanmayı Öğrenmek

Utancın toplumsallığı ve utanmayı öğrenme meselesi, gençlerin deneyimlerinde iki türlü gözlenmiştir. Birincisi, utancın “diğerlerine” karşı ortaya çıkmasıdır ki bu diğerleri toplumun kendisini, kurallarını, beğenilerini ve yargılarını taşır. İkincisi ise neyin utanç verici olduğuna dair bilgiler toplumsal “öğrenme” süreçlerinden gelmektedir. Bireyler, sosyalizasyon süreçleriyle birlikte sırasıyla ailede, okulda, akran çevresinde ve iş hayatında utanmayı öğrenmektedir. Yani hem utancın muhatabı olan hem de utanca anlam veren toplumdur.

Utanmayı öğrenme sürecinde “ayıp” kavramının oldukça belirleyici olduğu görülmektedir. Ayıp, bir anlamda toplumsal normların nerede başlayıp nerede bittiğinin bir ifadesi olmakta ve yargı içermektedir. Bu doğrultuda ayıplamak, yapılmaması gereken bir davranışa karşı toplumdan gelen bir yaptırım olarak gençlerin karşısına çıkmaktadır ve bireyin utanç hissetmesi gerektiğinin bir sinyalcisi olarak görülmektedir. Dolayısıyla “ayıp” olan, yapmaktan, söylemekten, düşünmekten çekinilmesi gereken şeylerin sınırını çizmektedir.

“Yani bizim belli normlarımız var ve o normların yaptırımları ayıplamak vesaire gibi ya, bu ayıplamak aslında eşittir utanç kavramı, öyle bir hal alıyor.” (K1, Kadın, 24)

“Ben genelde çok yüksek sesli konuşurum ve birisi onu uyardığı zaman çok utanırım. (...) Bir yandan da değiştirmek istediğim bir şey, çünkü o konuda uyarı aldığım zaman aşırı utanıyorum. Ayıp bir şey yapmışım gibi hissediyorum yani. Çünkü öyle bir yaklaşım sergileniyor bana. (...) Yapılamaması gereken bir şey yapıyormuş gibi hissediyorum. Yani tabuymuş gibi. Genel, çoğu insanlar uyardığı için toplumsal bir şeymiş gibi geliyor.” (K6, Kadın, 23)

“Utanç, ayıp bir şey yaptığın zaman, ama ayıp ne?” (K10, Kadın, 22)

Gençlerin utancı öğrenme süreçleri, “alışılmışın dışında” ya da “farklı” bir eylemde bulduklarında toplumsal yargıların varlığıyla yüzleşmeleri neticesinde şekillenmektedir. Bu yüzleşmeler sonucu geliştirilen farkındalıklar, gençlerin çocukluk dönem anlatılarına dayanmakla birlikte, hala yaşamaya devam ettikleri bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla öğrenme süreci olup bitmiş değildir,

utanç, bireyin toplumla karşı karşıya her gelişinde kendini yeniden inşa etmektedir.

“Alışılmışın dışında bir yaramazlık yaparsın ve işte aile büyükleri kafası kaldırmadığı için “Çok ayıp, çok ayıp senin yaptığın şey.” Sen hani hem sert bir dille hem de böyle yaptığının yargılandığı bir halle karşılaşınca da utanırsın, çünkü savunman o olur senin. Durursun. Hem de bir dayatma olur.” (K1, Kadın, 24)

Gençler için “farklı” olmak, çoğunluğun dışında olmak anlamına gelmekte ve kendini farklı gören birey utancı deneyimlemektedir. Boyunun kısa olmasının utanç verici olduğunu söyleyen K2'nin uzun boya ilişkin ifadesi, farklı ile alışılmış olan arasındaki utanç dengesine bir örnek oluşturmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal anlamda daha tercih edilir olan, birey için de istenen şeydir ve bunun aksi bir durum utanç kaynağı olmaktadır:

“Uzun olmayı isterdim. Boyun uzun olmasını olumlu bir özellik olarak görmem... Yani uzun kişiler daha istenen, beğenilen kişiler gibi. Daha istenen bir özelliğe sahipler. (...) toplum tarafından daha fazla beğenildiği ve tercih edildiği için.” (K2, Kadın, 23)

Benzer şekilde bedenine dair utanç yaşayan K11, bu utancını toplumsal olarak istenmeyen, tercih edilmeyen bir özelliğe sahip olmasıyla temellendirmektedir. Bu sefer bir şeyin istenen ya da istenmeyen bir özellik olması toplumsal uygunluğa bağlı olarak şekillenmektedir. Uygunluk ise çoğunluk olmakla ve bundan sapan bireyin “farklı” hissetmesiyle ilgilidir. Bireyin farklı olduğunu “anlaması” öğrenme sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır.

“Bence diğer insanların ya da insanların çoğunluğunun göğüsleri benimki gibi olsaydı bundan utanç duymazdım ama çoğunluktan farklı, özellikle farklı olduğumu düşündüğüm, farklı olduğumu fark ettiğim için bu benim için bir utanç konusu haline geldi.” (K11, Kadın, 24)

Çoğunluğun davranışlarının, özelliklerinin ve beğenilerinin dışında kalan hallerin gençlerin utanç yaşamalarına sebep olması, yalnız hissetmeleriyle birlikte anlaşılmaktadır. Buna göre toplumsal olarak “uygun” olmayan bir davranışın içerisinde olan genç, küçük grup içerisinde onaylanıyorsa bu davranıştan dolayı utanç geliştirmemektedir. K16'nın ifadeleri, bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bu

anlamda birey, küçük grup içerisinde onlardan bir şekilde güç aldığı ve böylece potansiyel olarak utanç verici bir davranışı bu grupla birlikte yaptığında, yani kendi utanç davranışına eşlik eden başka bireyler de olduğunda, bu davranışın normalize edildiğini düşünmektedir.

“Mesela benim utanç duyacağım bir şey tek başınayken yüzde yüz olunca, hani dört kişi onu yaptığında bendeki oranın yüzde yirmi beşe düşmesi gibi.” (K16, Erkek, 20)

“(…) herkesin benim gibi düşündüğünü bilsem o zaman hiçbir sorun olmayacak tabii ki.” (K16, Erkek, 20)

Sosyalizasyon süreci ve bu süreçte karşılaşılan aile, okul, iş ve din gibi toplumsal kurumlar, utancın öğrenildiği başlıca yerler olmaktadır.

“Okulda bir öğretmen korkusu. (...) İş yerine başlıyorsunuz, patron korkusu. Korku, patron baskısı oluyor artık. Hani o korku yaşını geçiyorsun ve bir patron baskısı halindesin. Yani bu da tersi bir şey yaptığında utanman demek.” (K1, Kadın, 24)

“Kendimi bildim bileli bu şeyle içli dışlı durumdaydım, giyindiklerin ve bedeninin nasıl görüldüğü. Benim arkadaş çevrem, okul çevrem için fazlaca önemliydi ve bu beni fazla etkiledi.” (K2, Kadın, 23)

“(Utanç) büyütülürken, yetiştirilirken gelen bir şey.” (K2, Kadın, 23)

Türkiye’de doğup büyüyen ve ailesi Hristiyan olan K9’un, utanca dair anlamlarının “günah” olgusu etrafında şekillendiğine dair vurgusu, toplumsal bir kurum olarak dinin norm oluşturma kapasitesi ile bu normların utanca dönüşmesinin bir örneğidir:

“Birazcık fazla aslında Hristiyanlık etkisini büyüdüğüm için utanç aslında benim için dinle bağlantılı bir kavram haline geliyor. Şu şekilde, hani çok büyük bir din baskısı, babam din adamı olduğu için. Ve din için bir şey yanlışsa artık bu da utanç konusu haline geliyor. Yani dinin günah olarak tanımladığı şeyler ne yazık ki benim aile durumumda aynı zamanda utanç kaynağı haliyle geliyor. Ve benim yaşantım bunlardan fazla içerdiği için çok fazla aslında bu bir utanç mıdır yoksa aslında normal midir çok fazla düşünmek zorunda kaldım.” (K9, Kadın, 21)

Yine aynı katılımcının dini kimliği yüzünden “utanması gerektiğini” öğrenme sürecine dair anlatısı ve bu anlatıda akranları ile onların ebeveynlerinin tepkileri

arasındaki ayrışmanın altını çizmesi, sosyalizasyon sürecinde öğrenmenin bir yansımasıdır:

“Bunu (Hristiyan olduğumu) arkadaşlarıma söylediğim zaman birçok arkadaşımın annesi benim yanıma gelip onlarla iletişim kurmamamı, çünkü çocukların beynini yıkayacağını söyledi. Yani yaşıtım herkes sorun çıkarmıyordu elbette. Bunu çok merak eden, bir şeyler soran çok fazla masum bir şey vardı ama aileler bunu çok büyük bir problem olarak algıladığı için (...) bu utanç duyulacak bir şey mi, ben neden bunun için neden dışlanıyorum gibi bir şey oldu. Sonra liseye geçip etraftaki insanlar ve çevre değiştikten sonra şeyi fark ettim, evet bu bir problem değil. Evet, bu olabilecek bir şey, farklılıklar normaldir sonradan öğrenmiş oldum. Hani farklı olduğumu biliyordum ama bunun bir sorun yaratmayacağını sonradan öğrendim aslında.” (K9, Kadın, 21)

“Farklı” olana akranlar merak duygusuyla yaklaşırken yetişkinlerin bunu bir tehdit olarak görmesi, öğrenilmiş ve toplumsal olarak konumlandırılmış bir “öteki” ayırımına ve bundan kaynaklanan utandırmaya işaret etmektedir.

Gençlerin utanç deneyimleri, içlerinde büyüdükleri ve yaşadıkları kültürün ve toplumun anlamlarıyla şekillenmektedir. Bu doğrultuda gençler “bizim toplumumuz ve onun normları” ayırımı yapmaktadır.

“Başka bir ülkede yaşasak hiç umurumda olmaz, gerçekten normal karşılarım ama bizim insanımız normal değil.” (K8, Erkek, 20)

“Düşününce utanç duygusunu, insanlar ne der, şöyle yapar, böyle yapar, o anın tadını da çıkaramıyorum. Bir hareket yapacaksam bile insanlar ne der düşüncesi yine de kafamda bir yerde var.” (K13, Kadın, 20)

“Yaptığım bir şey ahlaki normlara uymuyorsa, (...) yani bununla ilgili bir yargım varsa, o yargıya uymuyorsam ya da biraz daha toplumsal olarak bir şeylerin o yargıya uymadığını düşünüyorsam utanç duyuyordum.” (K15, Kadın, 22)

Ve öğrenilen bu normlar bir baskı aracı olarak algılanmaktadır.

“Mesela ben doğada hiçbir zaman utandığımı düşünmüyorum. Çünkü doğada bana baskı oluşturan hiçbir şey yok.” (K1, Kadın, 24)

3.2.2. Sınıfsal Utancın İki Yüzü: Orta Sınıf Çıkmazı

Gençlerin sınıfsal konumları ve bu konumun çerçevesindeki yaşantıları, utancı deneyimlediği alanlardan biridir. Bunun bir sebebi, orta sınıftan gençlerin gündelik yaşantılarında daha alt ve daha üst sosyal sınıflarla karşılaşmaları ve bu karşılaşmaların sosyal geçirgenliği ile anlam bulmaktadır. Sınıfsal utancın çoğunlukla gelir durumu ve yaşam tarzı üzerinden şekillendiği görülmektedir. Gençlerin deneyimlerinde sınıfsal utancın iki boyutu ortaya konulmaktadır. İlk olarak, orta sınıf gençlerin utancı, “aşağıda kalma” ihtimali üzerinden şekillenmektedir. İkincisi ise gençlerin sınıfsal konumlarının daha yüksek olduğu sosyal karşılaşmalarda yaşadıkları utançtır.

Sınıf temelli utancın ilk boyutu, kendisini diğerleriyle kıyasladığında görece düşük bir sosyoekonomik seviyede kalan gençlerin yaşadıkları utançtır. Eğitim hayatlarının bir döneminde özel okulda okumuş katılımcıların, akran çevreleriyle kendilerini kıyaslamaları ve bu kıyasta kendilerine ve diğerlerine biçtikleri roller, “aşağıda kalmanın mahcubiyeti” olarak gün yüzüne çıkan deneyimin bir örneğidir. K12, şu an özel bir üniversitede eğitim görmektedir. K3 ise ilkokulda birkaç yıllığına özel bir okulda eğitim almıştır.

“Hani bir okul ortamı olsun, bir yerde bulunduğumda aşağıda kalmak istemem tabii ki. Yani önem arz ediyor benim için. Örneğin yakın zamanda bir telefon aldırıldım kendime. Daha önceki telefonum çok iyi bir telefon değildi. Biraz üniversite ortamından etkilendim açıkçası, (...) çevreye baktığımda daha kaliteli, daha son model telefonlar... Hani neden benim de olmasın gibi. (...) İnsan ister istemez kötü hissediyor kendini. Sonuçta aynı ortam içerisinde, yani aynı eğitimi alıyorsun. Hani kimse bence aşağıda kalmak istemez diye düşünüyorum. (...) Bunu aileme ilettim, birkaç ay beklemem gerekti ama sonra alabildiler. (...) O durumda ailem beni mahcup etmedi, mahcup bırakmadı.” (K12, Erkek, 22)

“İlkokulu özel okulda okudum. Ben normalde orta sınıf bir ekonomik düzeyde kalıyorsam orada çok daha üstte olan arkadaşlarım vardı. Oradaki ortamda onlara erişmek için yaşadığım bir şeyler olmuş olabilir. Hatırladığım birkaç tane arkadaşım var bu şekilde, bir şeyler alabilen, yapabilen ve ben de onların yanında aynı şeyleri almaya çalışıyordum.” (K3, Kadın, 24)

Benzer bir sınıfsal karşılaşma, gençlerin akran ilişkilerinde de gözlemlenebilmektedir. Sosyal dünyalar değişse de diğerlerinden “daha az” ya

da olumsuz anlamda “daha farklı” görünmek, sınıf ve buna bağlı ekonomik düzeyle birlikte utanç konusu haline gelmektedir.

“Ekonomik olarak benden daha iyi durumdaki arkadaşlarımla yanındayken mesela yemek konusunda... Birisiyle yemek yiyoruz, onun aldığı yemeğinin ücretine bakıyorum. Benim alacağım yemeğin ücreti daha düşük olabilir ama bunu konuşarak ifade etmem, “Aa yemek çok pahalıymış, daha ucuz bir şey alayım.” tarzında bir konuşma yapmaktan utanırım ama yine de onu düşünerek ona göre bir şey yaparım. Ya da yine kolye, aksesuar o tarz örnekler olursa normalde pahalı geldiği için almayacağım bir şeyi o an o arkadaşımın çıktığı için o da bir şey alıyordur, ben de bir şey beğenmişimdir. “Sen de al, neden almıyorsun?” tarzı söylemlere maruz kalmamak için ben de aslında normalde almayacak olsam bile alırım onu da. İçimde sürekli şey yaparım “Ay almasa mıydım, çok pahalıydı niye aldım?” diye kendime de kızarım. (...) Ondan daha az ya da ondan daha farklı görünmemek için.” (K2, Kadın, 23)

Sınıfsal deneyim alanı, ekonomik gelir düzeyiyle sınırlı değildir. Bu anlamda “yetiştirilme şartları” ya da yaşam tarzı olarak somutlaşan sınıfsal bilincin içselleştirilmesiyle birlikte gelen kısıtlı tüketim eğilimi, bu eğilime sahip olmayan diğer aktörlerle karşılaşıldığında katılımcılarda utanç doğurabilmektedir.

“Maddi durumları daha yüksek ya da yetiştirilme şartları daha esnek arkadaşlarımla gezerken onlar direkt istediklerini alabiliyor. Benim biraz daha düşünmem gerekiyor ya da artık gereklilikten değil de içime işlediği için düşünüyorum. Onlar kadar rahat gördüm, alayım tarzı bir şey yapamıyorum durumum olsa da. Bu açıdan onlar alıyor, ben alamıyorum tarzında bir utanç oluyor.” (K2, Kadın, 23)

Bu utancı önlemenin yolu, “kendini açık etmemekten” geçmektedir. Erkek arkadaşıyla ve dolayısıyla onun sosyal çevresiyle arasındaki sınıf farkının görünür olmasından çekinen K14, bu utancı deneyimlemekten kaçınmanın bir yolunu paylaşmaktadır:

“Erkek arkadaşımın arkadaş çevresine hediyesi seçerken ucuz şeylerden seçmeme gibi bir yönelimde bulundum.” (K14, Erkek, 23)

Sınıfsal utancın ikinci boyutu bu sefer, sosyal çevresine kıyasla daha yüksek sınıfsal konumda olan gençlerin utancı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda utanç, yine farklı olmak üzerinden deneyimlenmektedir. Katılımcılar, kendi küçük grupları içerisinde farklılaşmamak adına, genel kabule göre avantajlı sayılacak

“imkanlara” sahipken bu konumlarını gizlemektedir. Bu boyutta bir utançtan kaçınmanın yolu, bir anlamda sınıf kimliğini açık etmemek ve tüketim örneğinde, satın alabileceklerinin sınırını diğerlerine göre belirlemektir.

“Maddi durumu benden daha düşük olan ya da belki şu anki durumu iyidir ama çocukluktan beri daha kısıtlı şartlarda büyümüştür ya da şu anki durumu da daha kısıtlı olan arkadaşlarım karşısında ben alabiliyorum, onlar alamıyor ya da benim imkanım olmasına rağmen almıyorum. Yine de böyle imkanım olmasına rağmen “Yok ya almayayım ben bunu, çok fazla ya da zaten bu hafta şu harcamayı yaptım.” tarzında ifadeler kuruyorum. (...) Yani aldığım durumlarda da o an dışarıda birlikte olduğum arkadaşım onu bu kadar rahat alamazdı ya da alamıyor şeklinde alırken bir utanç yaşıyorum.” (K11, Kadın, 24)

“Ekonomik durumu ya da yaşam standartları benimkinden daha düşük olan arkadaşlarımın yanında belki o an olsa normalde tek başıma olsam alabileceğim ürünleri almamışlığım oldu. En basitinden bir yere oturdum, kahve içiyoruz. Baktık menüdeki kahve fiyatlarına, “Aa bu çok pahalıymış.” derim. Normalde bilmem ne latte alacağıma daha uygun fiyatlı, daha sade bir şey almışım.” (K10, Kadın, 22)

Bu utanç sonradan farkına varılan ve öğrenilen bir utançtır. K14’te bu anlamda utanç duygusunun gelişimi, ailesi dolayısıyla kendini ve diğerlerini konumlandırmaya başlamasıyla ortaya çıkmaktadır.

“Ben orta ve belki ortayla ortanın biraz hafif üstü klas bir ailede büyüdüm. Yani çok ekonomik yetersizlik hissini yaşamış bir insan değilim. Ama çevremdekilerden daha iyi olduğumu fark ettiğimde bir utanmıştım. En yakın arkadaşlarımdan bir tanesi biraz fakir bir aile. Onların evine gittiğimde ilk başlarda bayağı fark etmiştim. 9 yaşındaydım, hiçbir tecrübem yok. Yani bana benzemeyen insanlarla çok tecrübem yok. Evlerine gittim. Bizimkinden çok daha küçüktü. Oyuncakları düzgün değildi. Orada bir şey söylemeye, kendi oyuncaklarımı düşünmeye utanmıştım.” (K14, Erkek, 23)

Dolayısıyla orta sınıf gençlerin sınıfsal utancı, her iki sınıf konumuna (alt ve üst) göre şekillenmekte ve bir şekilde ortaya çıkacak bir alanı kendine açmaktadır. Ekonomik durumu, aynı sosyal dünyayı paylaştığı kişilerden daha iyi de olsa, daha kısıtlı da olsa gençlerin özellikle satın almayı gerektiren tüketim davranışları ile K10’un kahve örneğinde olduğu gibi alışkanlıkları ve beğenilerinin diğerleriyle uyummadığı durumlarda utanç ortaya çıkmaktadır. Buradaki utanç, ekonomik kapasitenin ya da beğenilerin kendisinden değil, o davranışların sergilendiği

sosyal dünyadaki çoğunlukla ilgilidir. Bu anlamda utanç, farklılaşmamak pahasına kendini sınırlamayı gerektirmektedir.

Sınıfsal utancın ortaya çıkmadığı durum ise K5'in anlatımında, kendisinden daha farklı yaşam tarzına ve ekonomik koşullara sahip bireylerle aynı sosyal çevreyi paylaşmadığı alanlarla sınırlıdır.

“Her insanda olduğu gibi inişli çıkışlı dönemlerimiz oldu ailecek ama hiçbir şekilde utanma duygusu yaşamadım. Bunu da çevremdeki insanlara bağlıyorum. Hepimiz aynıydık, küçük yerdeydik, hepimiz bu koşullardaydık.”
(K5, Kadın, 20)

3.2.3. Dış Dünyayla Karşılaşan Bedenin Utancı: “Sadece var olduğum için insanlardan özür dileme hissi geliyor.”

Gençlerin bedenlerinden duydukları utanç; kilolu olmak, zayıf olmak, vücut şekli ve yüzde veya vücutta “istenmeyen” özelliklerin bulunması üzerinden deneyimlenmektedir. Bu türden bir utanca yönelik geliştirilen “gizlenme” tepkisi, sosyal dünyada var oldukları ve bu dünyayla karşılaştıkları ilk alan olan bedenlerinden utanan gençlerin bedenlerini tamamen saklamaya yönelik davranışlarda bulunması anlamına gelmektedir.

Vücut ağırlığından duyulan utancın belirleyiciliği, bireylerin bu duruma karşı kendi rahatsızlıkları ya da farkındalıkları değildir. Aksine bu, kendileriyle ilgili böyle bir memnuniyetsizliğe sahip olmasalar bile, dış dünyayla girdikleri etkileşimde kendi bedenlerini diğerleriyle kıyasladıklarında ya da diğerlerinin bedeni idealize eden fikirlerini öğrendiklerinde geliştirdikleri bir utançtır.

“Fiziksel özellikleri benden daha farklı olan arkadaşlarımdan yanında o böyle, ben böyleyim tarzında, ben daha kiloluyum ya da ben daha kısıyım tarzındaki durumlardan utanç duymuşluğum oldu.” (K2, Kadın, 23)

Utanç, bireyin bedeninden uzaklaşması, bedenini dışarıdan bakabileceği bir yere konumlandırıp yargılaması sürecini de beraberinde getirmektedir.

“Mesela ben hayatımda ilk kez kendi bedenimle ilgili bu kadar uzaklaşma ve rahatsızlık hissi hissettim. Her zaman mesela ben hayatım boyunca belli bir

kiloda oldum, çevremden birazcık daha... Çok çok değil ama birazcık daha fazla oldum, bu hep vardı. Ama bu hiç bu zamanki ya da işte o söylediğim zamanki, çok kötü hissettiğim zamanki kadar, beni rahatsız etmemişti. (...) O dönem, geçtiğimiz senelerde yani, deprem sebebiyle ben eve dönmek zorunda kaldım. Evde kalıp hiçbir şey yapmadıkça daha da böyle... (...) O zaman işte kilo almaya başladım. Daha sonrasında diyet yapmaya başladım ve o zamandan itibaren yaklaşık bir 10 kilo verdim. Ve şu anda yine aynı utancı duyuyorum ama şuradan duyuyorum, eski fotoğraflara bakıyorum ve diyorum ki “Ne kadar çirkin, ne kadar...” iğrenme hissediyorum.” (K3, Kadın, 24)

Utanç duyulan beden, “diğerlerinden” gizlenmesi gereken bir nesne haline gelmektedir. Aksi durumda “ortada” olan beden, diğerlerinin yargısına sunulan bir konumda bulunmaktadır.

“Kilomla alakalı uzun süre (utanç) duydum, hala duyuyorum. Şişman bir insan değilim ben. Yine de body dysmorphia denen hisler çok oluyor, özellikle yaz aylarında. Denize bu sene çok az girdim mesela. Genelde çok zaman geçiririm aslında ama bu sebepten, tişörtümü çıkarmak istemediğim için. Nedense sadece var olduğum için insanlardan özür dileme hissi geliyor. Bu utanç veriyor gerçekten.” (K14, Erkek, 23)

“Yani denize falan gidince tabii ki keşke daha kendimi geliştirseydim düşüncesi oluyor.” (K4, Erkek, 24)

“Genelde üç dört yıl öncesine kadar kilom daha az belli olsun diye geniş şeylere ya da renk olarak siyah şeylere yönelmiştim daha zayıf göstereceğimi diye. (...) Bedenim ortada diye düşünüyordum.” (K5, Kadın, 20)

“Kilo takıntım var benim, kilo almayı hiç istemiyorum. Bir ara kilo almıştım. İnsanlar bana kilolusun derlerse utanabilirim. Pandemiden sonra 10 kilo aldım.” (K10, Kadın, 22)

Sadece “kilolu” olmak değil, “yeterince kilolu olmamak” da utanç sebebi olabilmektedir. K11 zayıflığı yetişkin olamamayla bağdaştırmaktadır.

“Çok zayıfım, büyüyemedim hissine kapılıyorum. Şu an zayıfım ama hiçbir sağlık problemim yok. Kilo almak istememin sebebi sağlıklı olayım değil, aslında tamamen dışarıdan daha iyi görüneceğini düşündüğüm için görünüş olarak.” (K11, Kadın, 24)

Beden, kimi deneyimlerde hem kendisinden utanılan hem de utanç verici durumlara sebep olan bir araç olarak görülmektedir. Bu durumda, öğrenilmiş olan “utancı gidermek için zayıf olunması gerektiği” düşüncesi devreye girmektedir.

Utanç duyulan durum ve bu durumun giderilmesi, bedene dair öğrenilenler doğrultusunda gelişmektedir.

“Anoreksiya durumu yaşadım üniversite sınavına hazırladığım dönemde. Yaşadığım tüm olumsuzlukların, aslında sanırım bir kısmının, vücudumdan kaynaklandığını düşündüğüm için yememe ve yediğini kusma durumu başladı. (...) O dönemlerde vücuttan utanç şeyini yaşadım, hani kilolarımdan dolayı mutlu olamadığımı ya da bir şeyler olduğunu. (...) Utandığım için zayıfladım. Hayatımdaki kötü şeylerin vücudumdan kaynaklı olduğunu ve şişman olduğumu düşünmeye başladım. Yani bunun bir utanç sebebi olabileceğini düşündüm. O yüzden zayıflama sürecim oldu. (...) Ama aslında isteyerek olmuyordu, isteyerek ben gidip yememezlik yapmıyordum. Vücudum utanç duyduğu şeyi elimine ediyordu aslında bana belli etmeden. Hani görüntümden utanç duyuyorum ama zayıflamayı aslında istemiyorum. Ve utanç duygusu bana bunu istemeden yaptırıyor. (...) Aslında vücudumdan utanmamam, bunun ben olduğumu fark etme sürecim oldu aslında iyileşme sürecinde.” (K9, Kadın, 21)

Gençlerin bedenlerine dair yaşadıkları utanç alanlarından birinin de yüzleri ve yüzlerinde bulunan “istenmeyen” özellikleri olduğu görülmektedir. Kilo dışında bedene ve yüze yönlendirilen utanç durumlarını deneyimleyenler kadın katılımcılar (K10, K15) ve eşcinsel erkek katılımcıdır (K7, Erkek, 24).

“Bıyığımız çıkıyor neticesinde ve hani yoğun olduğun dönemler ne kadar dikkat etsen de kuaföre gidemiyorsun, evde ufak tefek toparlamaya çalışıyorsun. Gözümünden kaçan birkaç tanecik olmuş ve onu dışarıdan bir insan söyleyince, sevgilim de söylemişti bunu, çok utanmıştım. Ve bende iyice şu an takıntı oldu, her gün aynanın karşısında toparlama. (...) Bunu bir insan görüp yorum yaptığında bitti, bende kayışlar koptu. (...) “Asla onlar görmemeliydi, onlar beni uyarmamalıydı, benim dikkat etmem gerekirdi.” En büyük utancım bu olabilir.” (K10, Kadın, 22)

“Benim çok tüy takıntım vardı. Normalde tüylü bir insandım zaten biraz. Aile genetiğinin getirdiği bir şey. Çok büyük utanç kaynağıydı, haziran ayında ceket giydirdiyordu bana. Lisede ağzımı kapatarak duruyordum sürekli bıyığım görünmesin diye. Yanaklarımda var diye saçımı açık bırakmak gibi...” (K15, Kadın, 22)

“Bazen mesela yazları denize gideceğim zaman falan tüylerimi rahatsız ediyor beni, bazen utandırabiliyor.” (K7, Erkek, 24)

Kadın katılımcılar, ergenlik dönemlerinde utancı bedenleri üzerinden deneyimlemeyi öğrenmişlerdir. Bu öğrenme süreci, akranlarından duyduklarıyla şekillenmiştir.

“Ergenken, ortaokul sondayken erkeklerin hakkımda söylediği şeyleri duymuştum. O zaman utanmıştım ve rahatsız olmuştum. Mesela göğüslerimle ilgili şeyler, vücudumla ilgili şeyler, bir tık daha cinsel ve rahatsız edici şeyler. Utandım çünkü çirkindi bence davranışları.” (K6, Kadın, 23)

“Özellikle 12-13 yaşlarında, ergenliğin kızlarda başladığı dönemlerde elbette bir değişiklik olmak zorunda vücutta. Ve o anda akranlar o kadar büyük bir baskı yaratıyor ki bu değişikliklere, hani bundan büyük utanç duyma durumu oluyor. Çünkü o yaşta kendi vücudundan utanma çok büyük bir problem ve yani gerçekten ileriki hayat için çok kötü sorunlara yol açabiliyor.” (K9, Kadın, 21)

Utanç duygusunun beden üzerinden ortaya çıkışının “farklılık” temasıyla birlikte şekillendiği görülmektedir. Farklı olan bedenin ise saklanması gerektiği anlayışı geliştirilmiştir. Farklılığa yapılan bu vurgu, K11’in, çoğunluğun aynı özelliklere sahip olduğu durumda utanç yaşamayacağına dair anlayışıyla birlikte pekişmektedir.

“Göğüslerimin küçük olması... Yurtta soyunduğumda diğerleriyle kendimi kıyaslıyorum ve çok göstere göstere soyunmaktan kaçınıyorum. Bu bende özgüvensizlik yaratıyor. Göğüslerimden utanmamın sebebi yüzde elli kendi estetik zevklerimden kaynaklanıyor, yüzde elli de diğerleriyle kıyasladığımda onlardan farklı hissediyorum. Bence diğer insanlar ya da insanların çoğunluğunun göğüsleri benimki gibi olsaydı bundan utanç duymazdım ama çoğunluktan farklı, özellikle farklı olduğumu düşündüğüm, farklı olduğumu fark ettiğim için bu benim için bir utanç konusu haline geldi.” (K11, Kadın, 24)

Farklı olan “normal dışı” olarak tanımlanmakta ve normal dışı olanın fark edilmesi, utanç verici olmaktadır.

“Benim tırnak yeme alışkanlığım var. Bunu gerçekten engelleyemiyorum ama bazen insanlar bunu görüyor. Bunu bana söylediklerinde evet, bundan utanıyorum. Ne bileyim, tırnaklarımın başka insanlara göre kötü gözükmesinden dolayı utanabiliyorum. Sebebi şu, zaten benim böyle olmasının, diğer normal insanlardan farklı olması ve bunun dikkat çekmesi bana utanç duyuruyor. Çünkü normal bir şey değil. Evet, çok fazla insan vardır bence tırnak yiyen ama sonuçta normal bir şey değil ve bunun göze çarpması, başka biri tarafından fark edilmesi utanç hissettiriyor yani.” (K12, Erkek, 22)

3.2.4. Cinsiyetlendirilmiş Utanç: Toplumsal Cinsiyet ve Cinsel Kimlik Bağlamında Utanç Deneyimleri

Utancın cinsiyet üzerinden deneyimlenmesi, katılımcı gençlerde temelde iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi hem kadın hem erkek katılımcılar tarafından deneyimlenen ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında şekillenen utanç duygusudur. Toplumsal cinsiyet utancı, cinsel kimlikle beraber de ifade edilebilmektedir. İkinci olarak ise utanç duygusu, “kendi cinsiyeti adına utanmak” olarak anlam bulmaktadır. Utancın bu anlamı yalnızca erkek katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik üzerinden gençlerin deneyimledikleri utancın temelinde, gençlerin kadın ve erkeğe atanan toplumsal rollere uyum düzeylerinin yer aldığı görülebilir.

Gençlerin toplumsal cinsiyet bağlamında deneyimledikleri utanç duygusu, ikili cinsiyet sisteminde cinsiyetlere atanan özellikleri öğrenmeleri ve bu özelliklere uymayan yönleri olduklarını fark etme süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Kadın katılımcı K6, çevresi tarafından “feminen” görülmeyen özellikleri sebebiyle rahatsızlık ve utanç duyduğunu aktarmıştır. Buradaki utanç, kendisine dair özelliklerden değil, bu özelliklerin toplumsal olarak anlamlandırılmasından ileri gelmektedir.

“(...) Mesela benim bu özelliğimden dolayı beni maskülen bulan insanlar çok fazla var. Bir tık daha böyle şey, aklına ne gelirse onu söyleyen, müstehcen olup olmaması, bel altı olup olmamasının önemli olmaması, sesimin birazcık daha yüksek olması, bunu maskülen bulan insanlar çoğunlukta. Yani neredeyse herkes bunu maskülen buluyor. (...) Bu üstüme yapışmış oluyor, öyle bir etiket olmasından hoşlanmıyorum.” (K6, Kadın, 23)

“Bazen genel tarzım, yani konuşma olur, giyim olur, saç baş olur çok hoşlanılmayacak tercihler olabilir gibi geliyor. Yani bakınca bazı kişiler “Bu da kız mı?” filan diyecek.” (K11, Kadın, 24)

Erkek katılımcılar ise bu anlamda bir utanç duymamalarını “çoğunluk” olmalarına bağlamışlardır. Çoğunluk kavramının bu bağlamda heteronormatif ve patriyarkal toplum düzenini ifade ettiği söylenebilir.

“Cis hetero erkeğim. Azınlıkta olmadığım için genelde gayet rahat bir hayat yaşıyorum bu konu hakkında. Dünya benim gibi insanlar için yapıldığı için, özellikle cinsiyet için, gayet normal, iyiyim yani.” (K14, Erkek, 23)

“Heteroseksüelim, yönelimim çoğunluğun olduğu gibi, öyle diyeyim en azından Türkiye şartlarında. Kendi cinsiyetimden sebep utanç duyduğum bir olay yok. Türk toplumunda da daha çok bunun ben kadınların başına geldiğini düşünüyorum.” (K12, Erkek, 22)

Aynı toplum içerisinde yaşan eşcinsel katılımcı K7, erkek cinsiyet kimliğine sahip bir eşcinsel olarak toplumun erkek cinsine yüklediği anlamlar karşısındaki konumunu utanç üzerinden aktarmaktadır.

“Yani mesela toplum bir erkekten ne bekliyor, işte düzgün otur, işte düzgün konuş, erkek gibi konuş. Benim konuşmam daha gevşek böyle, işte ne bileyim...” (K7, Erkek, 24)

Aynı katılımcı “feminen” bir trans arkadaşı yanında duyduğu utancı aktarmıştır. K7, kendi davranışlarını ve konuşma tarzını “bazen feminen olabiliyor” şeklinde tanımlarken trans arkadaşını “fazla feminen” olarak tanımlamakta ve onun yanındayken çevresine karşı duyduğu utancı ifade etmektedir. Bu örnekte biyolojik cinsiyeti erkek olan birinin “feminenlik dozu arttıkça” ondan duyulan utancın yoğunluğunun da arttığı görülebilir. Burada utanç duygusu “feminen erkeğin” hem potansiyel bir güvenlik tehlikesiyle karşı karşıya kalma ihtimalinden hem de diğerleri tarafından onaylanan bir kimliğe sahip olmamasından ileri gelmektedir.

“(...) Toplumun yine değer yargılarından kaynaklı aslında bu da. Çok feminen bir eşcinselle dışarıda bir yerde oturuyorsam ve o ortamda o kişi çok kabul görmemişse ve buna inat olarak hala feminen davranışlarını artırarak davranıyorsa o zamanlar utanabiliyorum. O da şeyden kaynaklı, “Şu an benim hakkımda ne düşünüyorlar?” Ama bu dozuyla alakalı yine dediğim gibi. Yani kendisi istediğini tabii ki yapabilir ama o ortamda bize bu şekilde bir baskı ve sonrasında gelen eğer bir tehlike ihtimali varsa, yani güvenlik tehlikesi tehdidi varsa o zaman da biraz durulması gerektiğini düşünüyorum. Durulmuyorsa çok utanıyorum durulmadığı için. Yani onun hem o davranışı yapmasından, çünkü insanlar bakıyor ister istemez hem de güvenlik korkusu yani.” (K7, Erkek, 24)

K7 için utançtan kaçınmanın yolu, cinsel kimliğini toplumsal alanda olabildiğince gizlemektir.

“Biz mesela yolda kol kola girerek yürürüz, hep böyle yürümüşüzdür yani. (...) El ele tutuşmuyoruz ya da birbirimizi öpmüyoruz ya da mümkün mertebe insan içindeyken birbirimize sevgi sözcükleri söylemiyoruz. Mesela biri bir

şekilde bakıyorsa bazen utanabiliyorum. Çok böyle gözümün içine içine bakıyorsa bir çekilebiliyorum ister istemez. Yani yine aslında toplumun yapmamamı istediği şeyleri yaptığımda utanıyorum yine.” (K7, Erkek, 24)

K9 ise cinsel kimliğine dair utancı kendi varoluşu karşısında konumlandırmaktadır. Utanç duymak bir taraftaysa, diğer tarafta da “hayatını yaşamak” vardır.

“Biseksüel olduğumu 19 yaşında fark etmem büyük bir utanç yarattı. Sonuçta din yani, çoğunlukla çok büyük bir tabu, çok büyük bir problem yani, devasa bir şey. Bir noktada “Hayatımı yaşamak mı utanç duymak mı?” dedim.” (K9, Kadın, 21)

Kendini cis hetero erkek olarak tanımlayan K14, yaşadığı utancı yine erkeklik rolleri üzerinden açıklamıştır. K14, okul çağında fiziksel olarak güçlü olması gerektiğine yönelik rolü benimsemiş, bu rolle birlikte başka erkeklik biçimlerini de öğrenmiştir. Bu rollere uyamamak utanç duygusunu da tetiklemiştir.

“Her erkeğin bir yerde yaşadığı güç konsepti. Çünkü erkeklerde, özellikle dindar ailelerde büyüyen insanlarda güç önemli. Evin direği sensin, bunu yapman lazım, güçlü olman lazım falan. O beklenti, bir yerde eksikliğini fark ettikten sonra vurabiliyor sana. Yani senin fiziksel gücün veya duygusal gücün olmak zorunda, duygu göstermemen gerekiyor. (...) Lise dönemlerinde, ortaokul dönemlerinde bunun utancını bayağı yaşadığım olmuştu. Mesela basketbol takımında sınav çekiyordu çocuklar. Ben birinci olamamıştım ve dokundu bana bu sebepten. Şu an baktığımda çok salak gözüküyor ama o dönem rahatsız etmişti beni. Çünkü uzun süre boyunca etrafımda en güçlü kişi bendim, fiziksel açıdan en iyi bendim. Sonra iyi yapamamak dokundu bana. O utanç vermişti bana gerçekten. Erkeklğimden bir şeyler götürmüş gibiydi.” (K14, Erkek, 23)

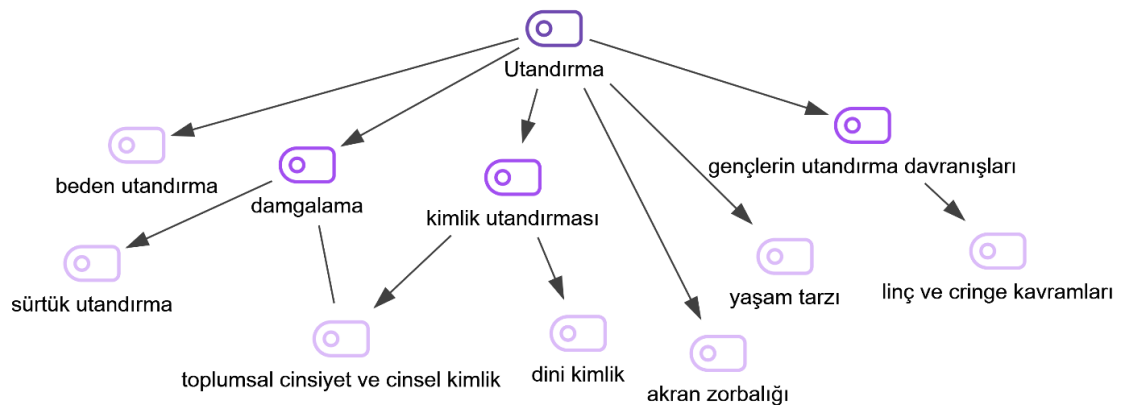
Cinsiyet utancının ikinci anlamı, “kendi cinsi adına” utanmak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönde bir utanç deneyimi, iki erkek katılımcının (K3, K6) anlatılarında karşılık bulmaktadır. Dolayısıyla bu duygu daha spesifik bir ifadeyle “erkekler adına” ya da “erkeklik adına” utanmak olarak deneyimlenmektedir.

“Yani zaten erkeklerin yaptıklarından dolayı insan kendi cinsinden utanabiliyor, cinsiyetinden utanabiliyor. Sanki şey gibi oluyor, oradaki insanlar bunları (şiddet davranışlarını) yaptığı için, bunları yapan erkek olduğu için sanki diğer insanlar da size böyle bakıyormuş gibi geliyor. Artık sürekli erkeklikle bağdaşmış bir şey olduğu için bu, yani çünkü erkekler yaptığı için bunu, yani ben de bu şeyin bir üyesi olduğum için açıkçası üzülüyorum. Yani buna dair bir utanç duyduğum oluyor.” (K3, Kadın, 24)

“Aynı cinsiyete sahip olduğum insanlarla, erkeklerle ilgili utanç duyduğum oluyor. Aslında onların yerine utandığım oluyor. Mesela yanımızda farklı bir kadın varken erkeklerin yaptığı konuşmalar olsun vesaire, yani çok seksist konuşmalarda utandığım oluyor. Onların adına utanıyorum.” (K16, Erkek, 20)

3.3. SOSYAL KONTROL MEKANİZMASI OLARAK AYIPLAMA VE UTANDIRMA (SHAMING)

Çalışmanın üçüncü problem cümlesi “Gençlerin sosyal deneyimlerinde utandırma ve ayıplamanın yeri nedir?” şeklinde ifade edilmiş ve bu ana cümlenin alt problem cümleleri ise “Gençler hangi alanlarda utandırmayla karşılaşmaktadır?” ve “Gençler sosyal utandırmayı nasıl anlamlandırmakta ve değerlendirmektedir?” şeklinde belirtilmiştir. Gençlerin, yapıkları bir şeyden ya da sahip oldukları bir özellikten utanç duymaları gerektiğine dair dış dünyadan gelen yorumlar, anlayışlar, eleştiriler ve söylemler, gençlerin deneyimlerinde utandırma ve ayıplama olarak yer bulmaktadır. Utandırma davranışı kendini, kınama ve dalga geçme olarak gösterebilmektedir. Aşağıdaki kodlama matrisinde utandırma temasının alt kodlarına yer verilmiştir.



Şekil 2. Utandırma temasına ilişkin kod haritası

3.3.1. Beden Utandırma

Gençlerin karşılaştıkları beden utandırmaya (body shaming) dair söylemler ve davranışlar, genellikle kilo üzerinden yapılmaktadır. Gençler “fazla kilolu” oldukları gerekçesiyle toplumsal bir utandırmaya maruz kalabilmektedir.

“Ben büyürken de biraz toplu büyüdüm bedensel olarak. O yüzden kiloya hafif takıntım vardı, yavaş yavaş aşıyorum bunu. Ama yine de benden daha zayıf arkadaşlarımın ya da aile üyelerimin bana karşı “Sen de zayıfsın. Niye yemiyorsun?” ya da “Yesene.” tarzındaki söylemlerinden rahatsızlık duyuyorum. (...) Zayıflamak istedim ama zaten sağlıksız bir kiloya da sahip değildim gerçekten. Bunun tamamen toplumun üzerimizdeki bu “Böyle görünmen gerekiyor, böyle değilsen yanlışsın, sağlıksızsın, çirkinsin.” algısı yüzünden olduğunu düşünüyorum. “Senin göbeğin var, senin bacakların kalın.” (K2, Kadın, 23)

Kendilerini kilolu olarak tanımlamayan gençlerin karşısına ise bu sefer “zayıf” olmak bir utandırma sebebi olarak çıkmaktadır.

“Dışarıdan genellikle işte “Çok zayıfsın, artık biraz kilo al, bu kadar zayıf olma, artık büyüdün, biraz çok ye.” gibi sürekli bunları duyuyorum.” (K11, Kadın, 24)

“Ciddi şekilde “Hiç yemek yemiyor musun, kemiklerin sayılıyor, şöyle, böyle.” Bunlar bazen sıkıyor açıkçası. Bunlar utanç duygusu değil aslında, yine öfkeye kayıyor. Açıklama yapıyorum metabolizma diye.” (K13, Kadın, 20)

Kilo dışında kalan bedensel özellikler de gençlerin karşılaştıkları utandırmaya konu olabilmektedir.

“Cildimin bozulduğu dönem yaşadım. Bununla ilgili bir konuşma yapıyorduk işte bir arkadaş ortamında ve bir arkadaşımın eşi, hani çok alakası da yok, bana şey dedi, “Çalıştığın yere söyle de sana iyi zam yapsınlar. Kaliteli makyaj malzemesi kullan. Yüzün hep sivilce olmuş.”” (K1, Kadın, 24)

“Çok yakın arkadaşlarım benim yanlış anlamayacağımı bildikleri için (burnumla) dalga geçiyorlardı kayak merkezi diye. Ama tabii ki bunu başka insanlar deyince hoş olmuyor.” (K10, Kadın, 22)

Gençlerin aktarımlarından yola çıkılarak, beden üzerinden yapılan utandırmanın her zaman utancın yöneltildiği kişide bu duyguyu uyandırmadığı görülmektedir. Utandırma kimi zaman bireyde utanç duygusunu tetiklese de buna tepki olarak öfke, rahatsızlık gibi duygular da ortaya çıkmaktadır. Örneğin K10, utandırmaya verdiği tepkiyi “kısasa kısas” olarak adlandırmaktadır.

“Açık giyindiğimde bakılması çok utanç verici mesela ama ben onlar adına utanıyorum. Kendi yaptığım adına utanmıyorum. O bakışları hissettiğimde utanç duymuyorum, rahatsızlık duyuyorum sadece. (...) Rahatsız oluyorsam

tip tip ben de bakıyorum, kısasa kısas. Daha sessiz olayım, daha farklı davranayım, daha farklı giyineyim demiyorum.” (K10, Kadın, 22)

Katılımcının bu aktarımından yola çıkılarak, utandırmayla karşılaşan gençlerin utançla başa çıkma mekanizması geliştirdiği söylenebilir. Bu anlamda “başkası adına utanmak” utancın yönünü değiştirirken K10’un sosyal var oluşunu destekleyen bir yöntem gibi görünmektedir.

K11, bedeninin görünüşüyle ve bu görünüşün dış dünyaya aktardığı anlamlarla ilgili duyduğu utancı başka bedenler üzerinden ifade etmiştir:

“Bence façalı insanlar, onlardan utanç duyuyorum. Mesela ben kendi üzerimde sigara söndürüyor olsam çok utanç duyarım onun görünmesinden.” (K11, Kadın, 24)

Katılımcının neden özellikle böyle bir örnek verdiği araştırmacı tarafından merak edilip bu konuda derinleşildiğinde K11’in benzer bir deneyim yaşadığı, “kendine zarar veren biri” olarak damgalanma korkusunu deneyimlediği ve bunun utancından kaçınmaya çalıştığı açığa çıkmıştır:

“Buna çok benzer bir şey yaşadım. Mutfakta yemek yaparken elimin üzerini kesmişim. Çok ciddi bir şey değildi ama sürekli onu geçirmeye çalıştım. Ve arkadaşlarımla da buluştuğumda hemen bunu açıkladım, bu mutfakta oldu ekmek keserken diye. Çünkü façalı biri, kendine zarar veren biri olarak görmelerinden utandım ve bunu gidermeye çalıştım hemen. O yüzden hemen böyle kremler sürdüm, bakımlar yaptım.” (K11, Kadın, 24)

3.3.2. Sürtük Utandırma

Genç kadın katılımcıların karşılaştıkları bir diğer utandırma biçimi sürtük utandırma olarak çevrilen “slut shaming”tir. Bu türden utandırma, bireyin cinselliği üzerinden ayıplanmasını ve damgalanmasını içerir. K15 ve K9’un yaşadıkları durum, böyle bir utandırmanın örneklerini sunmaktadır.

“Kalıp yargı olabilir dansçı olduğumdan ötürü. Ben ponpon kızdım, basketbol takımında çıkıyordum. Herhangi bir şey olduğunda “Dansçılar da böyledir zaten.” gibi şeyler oluyordu. (...) Dansçı olduğum için bir arkadaşım şey demişti “Çıkıyorsunuz, oranızı buranızı açıyorsunuz millete.” tarzı bir cümleydi ama bende yine ters tepti, ben sinirlendim.” (K15, Kadın, 22)

“Benim barda çalıştığım öğrenildiği zaman bile utandırılmamın haddi hesabı yoktu. “Nasıl yaparsın, bu dine uygun bir şey değil, sen ne yapıyorsun?”un şeyi çok ağırdı. “Kötü yola düştü, barda çalışıyor.” diye hayal kırıklıklarını ifade ettiler. (K9, Kadın, 21)

3.3.3. Akran Zorbalığı

Akran zorbalığı, gençlerin özellikle ilk ve orta okul dönemlerinde deneyimledikleri bir zorbalık biçimi olarak görülmektedir. Gençlerin deneyimledikleri akran zorbalığının yöneldiği alanların başında beden gelmektedir.

“Ben hep böyleydim, tombiş bir kızdım, kiloluydum. İlkokulda yavaş yavaş bir zorbalık görünce üzerine gidebildim, o zorbalığı kesebildim.” (K5, Kadın, 20)

“Özellikle 12-13 yaşlarında, ergenliğin kızlarda başladığı dönemlerde elbette bir değişiklik olmak zorunda vücutta. Ve o andaki akranlar o kadar büyük bir baskı yaratıyor (...) Akran zorbalığı o dönemlerde, vücudunun değiştiği dönemlerde çok büyük bir problem.” (K9, Kadın, 21)

“Okul zamanları boyunca ve aslında hala da bundan dolayı çok utandırıldım, kısa olmaktan.” (K11, Kadın, 24)

“Lisede, ortaokulda daha fazla zorbalık vardı. (Yüzümdeki kıllardan dolayı) sakallı falan diye dalga geçerdi diğer çocuklar.” (K15, Kadın, 22)

“Farklı” olanın akranlar tarafından zorbalanmasını K9, dini kimliği üzerinden deneyimlemiştir:

“Hristiyan olduğum için sürekli bir dışlanma yaşadım, özellikle Hristiyan olduğumun öğrenildiği zamanlarda. Altıncı sınıfımda kimliğim değişti ve o zaman okuldaki insanlar Hristiyan olduğum öğrendiği zaman çok fazla zorbalığa maruz kaldım bundan dolayı, dayak yedim. Ben bile neden Hristiyan olduğumu bilmiyorum, ne alaka, neden böyle bir şey yaşanıyor? Daha 12 yaşındayım. O yüzden “Bu utanç duyulacak bir şey mi, ben bunun için neden dışlanıyorum, neden bu yüzden dayak yedim?” gibi bir şey oldu.” (K9, Kadın, 21)

3.3.4. Damgalama

Utandırma, kimi zaman damgalama olarak da gençlerin karşısına çıkmaktadır. K2, kullandığı ilaç dolayısıyla toplumda “deli” olarak damgalanma çekincesini ifade etmiştir:

“Antidepresan konusunda en kalıplaşmış düşünce sanırım hasta ya da fiziksel olarak olmasa da mental olarak. Sonuçta normal insanlardan daha alt bir seviyede ya da acınası olabilir. Ya da biraz daha toplumda mental sağlığın direkt delilikle eşleştirilmesi durumundan gelen bir farklılaştırma tarzında olabilir diye düşünüyorum. Bundan dolayı bu durumu (ilaç kullandığımı) çok paylaşmak istemiyorum tabii.” (K2, Kadın, 23)

Yine ilaçlar üzerinden, bu sefer K7'nin çevresinden duyduğu ve birebir yaşadığı durumlardaki damgalama, cinsel olarak aktif bireylerin, katılımcı özelinde cinsel olarak aktif gay bir erkeğin “bulaşıcı hastalık sahibi” olarak etiketlenmesi durumunu göstermektedir.

“Bazı ilaçları mesela alırken şey yapıyorlar, gazete kağıdına falan sarıyorlar. Gebelik testleri veya bazı immün hastalık ilaçlarını ya da işte mesela cinsel yolla bulaşan bazı hastalıkların aşılarını, iğnelerini, enjeksiyonlarını, vesaire, bunların hepsini paketlemek isteyebiliyorlar. Dolayısıyla şey diyorum, “Gerek yok, yani ben ihtiyaç duymuyorsam sizin böyle bir şey saklamanıza gerek yok.” Bu rahatsız hissettiriyor. Yani niye yapıyorsun ki bunu, bir imada mı bulunmak istiyorsun gibi bir öfkeye sebep oluyor. Ya da niye bizi ayırıştırıyorsun gibi bir şey canlanıyor kafamda.” (K7, Erkek, 24)

3.3.5. Cinsiyet ve Cinsel Kimlik Utandırması

Cinsiyet ve cinsel kimlik üzerinden karşılaşılan utandırmayı deneyimleyen K7, erkeklik ve erkeklik rolleri üzerinden utandırmayla karşılaşmaktadır.

“Mesela eşcinsel olunca bazı toplumda bazı alanlara giremiyorsunuz ya da bazı alanlarda size işte biraz feminen davranınca başka bakabiliyorlar, laf atabiliyorlar, onu yapabiliyorlar. Ve bu birçok eşcinseli, LGBT bireyi böyle “Aman yapmamalıyım bunu.” gibi, işte çok zor duruma sokabiliyor. (...) Cinsel kimliğim özelinde utandırılmaya çalışılıyorum. Hem bu siyasi otoritelerden kaynaklı hem toplumdaki kaynaklı zaman zaman. (...) Ben de bazen feminen davranabiliyorum, yani topluma göre feminen. Ve erkek olmam gerektiği, işte evlenmem gerektiği ya da daha düzgün kıyafetler giymem gerektiği vesaire söyleniyor. Utandırılmaya çalışılıyorum bu şekilde ya da direkt etiket yapıştırdıkları olabiliyor.” (K7, Erkek, 24)

Aynı katılımcı, LGBTİ bireylere yönelik “seks işçisi” damgasıyla kendisinin ve LGBTİ komünitesinden oluşan çevresinin karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir.

“Şeyden de bazen çok utanıyorum, bir trans arkadaşımın seks işçisi olarak addedilmesinden de utanabiliyorum ama bu şu anlamda, o işi yapmıyorsa, yani seks işçiliğini yapmıyorsa ve ona seks işçiliği damgası vurulmaya çalışılıyorsa. Yani yine aslında baktığımızda toplumsal cinsiyet rolüdür bu bence translara atfedilen. Bu cinsiyet rolleriyle hepimizi damgalamaya çalıştıklarında utandırılmaya çalışılıyor.” (K7, Erkek, 24)

Heteroseksüel erkek katılımcı K8, erkeklik üzerinden babası ve arkadaşları tarafından karşılaştığı utandırmayı eşcinsel olmakla “suçlanarak” deneyimlemiştir. K8’in görüşme esnasında bu deneyimini aktarırken “top, eşcinsel” gibi kelimeleri kısık sesle söylediği gözlemlenmiştir. Ayrıca K8, bunlardan bahsetmeden önce “kelimeyi araştırmacıya karşı söylemeye bile utandığını” ifade etmiştir. Katılımcının deneyiminde bireyin erkeklik rollerinden sapan bir davranışta bulunması utandırılırken bu utandırma, birey tarafından da içselleştirilerek “erkekliğinin arkasında durabilmek” adına utanca konu olan davranıştan kaçınmasıyla sonuçlanmıştır.

“Ben pembe giydim mesela. Millet pembe giydiğinde kendini kız gibi zannediyor ve bu bir önyargı. Bunu yaşamıştım. Bir kere pembe giymiştim. Bir arkadaşım beni aşağılamak için bir şeyler söyledi. O günden sonra pembe giymekten kaçındım. Zaten bir tane vardı o renk. Bir de küpe var. Küpe takmıştım. Sağ olsun peder güzel bir tepki verdi. “Sen küpe mi kullanıyorsun?” dedi. “Şöyle misin, böyle misin?” diye tepki göstermişti. Kelimeyi size karşı söylemeye utandığım için... “Top musun, eşcinsel misin? Yaptığın şeye bak.” O tarz. Orada bir darbe yedim. Utanırsın karşında babanın verdiği o tepkiye. Sen o niyetle takmamışsındır ama farklı bir niyet göstermiş gibi olursun, kendini ifade edemezsin, açıklayamazsın, o da biraz tabii utanç verebiliyor. Çıkardım ondan sonra küpeyi. Yine bir süre babama göstermeden taktım. Akrabalar olsun... Bizim arkadaş grubunda “Top musun? Erkek değilsin.” diye aşağılama oldu. Ondan sonra çıkardım, “Yeter.” dedim. Söylemesi benim için utanç verici çünkü öyle bir niyetim yok, eşcinsel değilim.” (K8, Erkek, 20)

3.3.6. Habitusundan Ayrılanın Düştüğü Kuyu: Yaşam Tarzı Utandırması

Gençlerin karşılaştıkları utandırmanın bir yönü de yaşam tarzı üzerinden şekillenmektedir. Bu yönde bir utandırma, aileleri ve dolayısıyla içinde yetiştikleri kültür ile kendi hayatları için kurguladıkları yaşam tarzının uyuşmamasından doğmaktadır. Yaşam tarzına yönelik utandırma aileden ya da daha geniş sosyal çevreden gelebilmektedir.

Bu anlamda bir utandırmayı deneyimleyen K10, kendisi ile ailesinin yaşam tarzının farklı olmasından ileri gelen bir tepkiyle karşılaşmıştır.

“Sülaledede büyüklerimiz olsun, amca dayı tarafı bile “Annen kapalı, sen şöyle giyiniyorsun, sen böyle yapıyorsun. (...) Hala çevremizde “Sizin sülaledede kapalı var, senin ailen kapalı, sen alkol kullanıyorsun ama.” diyenler oluyor.” (K10, Kadın, 22)

Aynı katılımcının yaşadığı utandırma, ailesi ve arkadaş çevresinin yaşam tarzı yönünden farklılaşmalarına da dayanmaktadır. Katılımcı orta okuldayken annesini başını kapatmıştır. Bu anlamda utanç, K10'un kendisini çevresinden bu anlamda “farklı” hissettiği için ortaya çıkan bir duygu olurken, çevresinden kendisine yöneltilen bir utandırma da söz konusudur.

“Başta annemden utanıyordum. Ortaokul altıncı sınıfa gidiyordum annem kapandığında. (...) Annem kapalı, çevremde herkes açık. Arkadaşlarım nasıl karşılayacak, ne diyecekler? Ve öyle tepkiler aldım. Siyasi konuda “Her kapalı işte o partiye oy verir.” konusunda aşırı utanç aldım. Arkadaşlıklarım bitti hatta. “Yalan söyleme, kapalı ailen, sen şuna şey yapıyorsun, siz işte çok dindarsınız, siz şöylesiniz...” (K10, Kadın, 22)

Ailesiyle benzer bir yaşam tarzı benimsemediklerini belirten K9 ve K11 ve K1 ailelerinden gelecek bir utandırmadan kaçınmak için, onlarla örtüşmeyen bakış açılarını ve alışkanlıklarını gizlemeyi ya da sınırlı düzeyde paylaşmayı seçmektedir.

“Ailemin yanındayken günlük hayatımda yaptığım şeylerden fazla bahsetmek bazen şey oluyor, bakışları üstüme çekip “Ne yaptın, ne yaptın?” tarzı bir şeye sebep olduğu için bunlara dikkat etmeye çalışıyorum. “Nasıl yaparsın?” tarzı bir utandırılma durumu yaşıyorum. O yüzden bu gibi

ortamlarda çok ağzımı açmıyorum ya da hayatımdan çok fazla bahsetmiyorum.” (K9, Kadın, 21)

“Önceden ailem tarafından çok şey yapıldığı oluyordu hayatımla ilgili, artık yaşamıyorum. İki yıl öncesinde ben dedim ki sizin beni yetiştirdikleriniz okey, ama ben de bir bireyim artık. Arkadaş ortamım olsun, toplum olsun, gözlemlerim olsun, okuduklarım, dinlediklerim olsun beni böyle bir birey yaptı. Böyle bir bireyim, değiştirmekle uğraşmayın, asla değişmeyeceğim. Alkol artık benim ailem almıyor, önceden alıyorlardı. Bıraktılar, bayağıdır almıyorlar. Babam şu an benim aşırı içmemi istemiyor veya hiç içmememi tercih ediyor. Ben mesela aşırı alkol kullanıyorum. Diyorum ki arada içiyorum, arkadaş ortamında içiyorum, sürekli almıyorum.” (K11, Kadın, 24)

“Benim ailem birazcık daha “Aman tanıdık ne der, o ne der, toplum ne der, aman yanlış kararlar verme, pişman olursun şöyle böyle.” O konuda biraz sıkı bir ailedir. Ama ben daha rahatım. Bir şeyi yüzde seksende doksanda yaşıyorsam yüzde kırk oranda yaşıyorum diye gösteriyorum. Benim hayatım, sadece kendi kafamın rahatlığı için yansıtmamayı tercih ediyorum.” (K1, Kadın, 24)

3.3.7. Gençler Kimleri Utandırıyor?

Katılımcıların deneyimlerinde utandırmanın yönü çoğunlukla, toplumdan gençlere doğrudur. Fakat K6 ve K8, çevrelerinde utanç verici olduğunu düşündükleri bir davranışta ya da söylemde bulunan bireyleri, bu sefer kendileri utandırma yoluna gittiklerini aktarmışlardır. Utandırmanın yaşandığı çevre, gençlerin arkadaşlarının olduğu fiziksel sosyal çevre olabildiği gibi, çevrimiçi ortamlar ve sosyal medya aracılığıyla tamamen yabancı insanların dahil olduğu alanlar da olabilmektedir.

K6, akranını utandırma davranışını “toplumsal eğitim” olarak adlandırmaktadır.

“(Arkadaş çevresinden) birisi, böyle şey yapıyordu işte, genel kadın erkek konuşmasında “Kadın o arabayı kullanamıyor, kadın dediğin şunu kullanacak.” falan diye birisiyle konuşuyordu. (...) Kadın erkek ayrımı, cinsiyetçilik, kadın dediğin kadınlığını bilecek tadında bir konuşma vesaire. (...) Ben de kantine gittiğim zaman bu olayı arkadaşıma biraz absürtleştirerek yüksek sesle anlatıyordum. Arkamda da o arkadaşım vardı. Onun olduğunu biliyordum, gördüm. Ve mesela onu utandıracağımı bilerek bile bile dalga geçerek anlatmıştım. “Abi böyle şey de olur mu ya hala? 2024’te bunları mı konuşuyoruz?” tadında bir utandırma seansım olmuştu. Çünkü toplumsal eğitim gerekli. (...) Böyle bir şey yaptım, çünkü bunun benim tarafımdan hoş karşılanmayacağını bilmesini istedim sanırım.” (K6, Kadın, 23)

K8'in yaptığı utandırma ise sosyal medya üzerinden tanımadığı insanlara karşı olmaktadır. Katılımcının utandırmaya yönelik motivasyonu karşı taraftaki insanların “utanç verici bir şey yaptıklarını anlamaları” gerekliliğinden ileri gelmektedir. Katılımcı, bu türden davranışları “cringe” olarak adlandırmakta ve ayıplamaktadır.

“Sosyal medyada gördüğümüz saçma saçma videolar mesela utanç verici. O kadar saçma bir milletiz ki çok saçma hareketlerle ünlü olan insanlar var ve bunu övünerek yapan çok fazla insan var. Böyle saçma ve utanç verici videolar gördüğümde yorum yazıyorum. Bütün yorumlarım klasik belli, “Ben bu internete para veriyorum.” diyorum. Utanç verici bir şey yaptıklarını anlasınlar. Daha kötü, daha eleştirel şeyler yazdığım da oldu o tarz videolara şimdi. “Şu harekete bak.” yazıyorum. (...) Onlar adına utanç duyuyorum, hareketleri, bu yaptıkları ayıp. (...) Bunlar utanç verici şeyler, ben yapmıyorum, düşünerek hareket ediyorum. Gördüğüm şeyler çoğunlukla internet üzerinde. Onları uyarmak ve yaptıklarının ayıp olduğunu söylemek gerekiyor. Mesela birine yazsan “Bu yaptığın çok cringe, çok utanç verici.” desen ya anlar seni ya anlamaz. Çünkü onu destekleyenler de var. Destekleyen bir kitle de var, linçleyen bir kitle de var. Ha ne olur, çok fazla linç yer, hatta bunun için fiziksel darbe de yer, hani tehditler olsun. Yani öyle şeyler yaşaması lazım. Öyle şeyler yaşadıklarında hak ettiklerini buldular diyorum. Çok cringe şeyler yaptılar ve hak ettikleri buydu.” (K8, Erkek, 20)

Utandırmanın sosyal medyada dozunun artarak dönüştüğü bir form olan “linç”, K8'in bakış açısından utanç verici bir davranışta bulunan kişinin “hak ettiği” karşılık olarak görülmektedir.

3.3.8. Utandırmanın ve Damganın İçselleştirilmesi

Bulguların üçüncü başlığının genelinde, gençlerin sosyal çevrelerinde utandırma ve damgalamalarla sıklıkla karşılaştıkları, bunlar karşısında kimi zaman utanç duyup utandırma konusu olan durumları kabullendikleri, kimi zaman da öfke ve rahatsızlık gibi duygular geliştirip bu utandırmaları dışladıkları görülmüştür. Toplumsal utandırmanın “işe yaradığı” ve dolayısıyla muhatabı olan kişiyi utandırdığı durumlarda gençler, bazı örneklerde bunu içselleştirip kendi normları haline getirmişler ve karşılaştıkları utandırma doğrultusunda uyumlanma davranışı göstermişlerdir.

“Artık şöyle bir şey oluyor, bir şey olduğunda onların (dışarıdan birilerinin) vereceği tepkileri içselleştirmiş oluyorum muhtemelen önceden ve hani onları tahmin ederek utanıyorum ya da utanacağımı düşündüğüm hiç yapmıyorum gibi.” (K1, Kadın, 24)

“Hiç sağlığını tehdit eden bir durumda olmamama rağmen (kilodan dolayı) kendimi sağlıklı olarak gördüğümü hatırlıyorum. Bu, dışarıdan nasıl görüldüğümü içten içe biliyor olmakla ilgiliydi. (...) Dışarıdan kilolu olarak görüldüğüm düşüncesi, zaten benim de kendimi kilolu olarak görmem düşüncesiyle eş değerdi. (...) Kesinlikle dışarıdan kilolu olarak görüldüğüm görüşünün önce geldiğini düşünüyorum. Çünkü dışarıdan “senin şuran şöyle” tarzı şeyler duyduğumu ve kendime bakışımın ondan sonra gerçekten bir dönüş yaşadığını düşünüyorum. (...) O konuda kesin bir yargı yapabilirim, toplumun yargısı önce geldi. (...) Bilmiyorum bu utançtan hiçbir zaman kurtulabilecek miyiz? Hiçbir zaman yüzde yüz barışık olabileceğimize inanmıyorum çok depresif bir şekilde, ama yüzde doksan da iyidir bence.” (K2, Kadın, 23)

“(Çevrem tarafından utandırıldığı durumlar) bir yerde kendi prensiplerime dönüşmese bile kafamın içinde sürekli olarak işlemeye başladı. “Şöyle yapmaman gerekiyor, bu kötü bir şey” olarak adlandırdığım için utanç duygusu başladı.” (K10, Kadın, 22)

“Kilo almaktan bazen utanç duyma şeyi oluyor. Yani kendim için uygun gördüğüm bir kilo sınırını fazla aştığım zaman şey diyorum, bu biraz fazla artık, biraz kısmalısın diyorum. Çevremden şu an bununla ilgili bir şey duymasam da bu artık iç mekanizmam haline gelmiş.” (K5, Kadın, 20)

Yukarıda deneyimlerinden alıntılar yapılan ve tamamı kadın olan katılımcılar K1, K2, K10 ve K5, dışarıdan gelmesi muhtemel olan ya da gerçekten gelen bir utandırmanın kendilerinde somut bir karşılığı olmadığına yönelik bir farkındalık geliştirmiş olsalar bile, bu utanç çerçevesinin dışına çıkamadıklarını belirtmişlerdir. Utanç, onlar için artık “içselleşmiş”, “içten içe bilinen”, “kurtulması mümkün olmayan” veya “iç mekanizma haline gelen” öğrenilmiş bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir.

Üniversitede okuldan atılan K9, utançtan kaçınmak için bunu ailesinden saklamaktadır, fakat ailesinden bu durumu gizlemesi, utanç duymasına engel olamamıştır. “Başkasının Bilmediği Utanç Değildir” başlığında da değinildiği üzere katılımcı gençlerin deneyimlerinde başkaları gördüğünde ya da bildiğinde utanç haline gelen konular, toplumsal normların birey tarafından içselleştirildiği durumda, dışarıdaki varlığı mevcut olmadığında bile aktif şekilde “iç ses” olarak varlığını sürdürüp bireyin utanç duymasını sağlamaktadır.

“Ailem henüz okuldan atıldığımı bilmiyor. (...) Ailemin bunu bilmesi ve bunu öğrenmesi benim için çok büyük utanç kaynağı olur. Kimse bilmeseyse bile onların ne düşüneceğini tahmin edip kendi içimde bir utanç yaşadığımı kabul ediyorum.” (K9, Kadın, 21)

K9, aynı zamanda dini kurallara bağlı bir ailede büyümüş, günah ve utanç kavramlarını birbirlerini karşılayan anlamlar çerçevesinde öğrenmiştir. Fakat bulunduğu noktada kendi inancını ailesiyle örtüşen bir sahada tanımlamamaktadır. Buna rağmen yetiştirilmesinden gelen yargıları şimdiki haline nasıl taşıdığını ve bunu otomatik olarak devreye giren bir utanç mekanizmasına dönüştürdüğünü bir yaşantısı üzerinden fark etmiştir:

“Üniversiteye ilk geldiğim zaman bir elbise almaya gittim. Çok güzel bir elbise beğendim ve gerçekten üzerime giydim, denedim, her şeyi çok güzel ve yerine geri koydum. Ev arkadaşım “Neden almıyorsun?” dedi. “Bilmiyorum.” dedim. O da dedi ki “Çok mu parlak, çok mu dikkat çekiyor, günah mı?” dedi ve o anda bir şeyler oturdu. Dedim ki “Aa evet!” Bütün benliğimin birbiriyle çakışıp utanç duyduğum yer sanırım o noktaydı. Geçmişimin üzerimdeki etkisini gördüğüm noktalardan bir tanesi buydu. Ben atlattığımı düşünsem de aslında hani beni gelip avladığı noktalar oralardı. Yani bir şey almak istiyorum, bana çok yakışıyor ve geçmişten şunu duyuyorum “Ama çok açık, ama çok parlak.” Ben beğeniyorum ama geçmişin utançları ya da bütün bu din baskıları utanç olarak o anda çöküyor. Bunun utanç olduğunu, aslında kafamda istemesem bile bu günah kavramının ya da utanç kavramının yer ettiğini anladığım birkaç andan biriydi.” (K9, Kadın, 21)

Benzer bir şekilde K14 için de dışarıdan kendi bedenine dair duyduğu bir yargı, artık onun gerçekliği haline gelerek kendi bedenine bakışını şekillendirmiştir:

“Ben bir cümle yaşadım muhtemelen, birkaç şey oldu bana vücuduma artık kritik bir gözle bakmamı sağlayan.” (K14, Erkek, 23)

3.4. UTANÇ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN TÜKETİM

Çalışmanın dördüncü problem cümlesi “Gençlerin tüketim davranışlarında utanç duygusunun rolü nedir?” olarak belirlenmiştir. Ana problem cümlesinin alt cümleleri “Gençler utancı hangi tüketim nesnelere üzerinden tanımlamakta, yeniden üretmekte ya da gidermektedir?” ve “Gençler, tüketim ürünlerinin sunulmasına yönelik söylemlerde ve ürünlere yüklenen anlamlarda utanç duygusunu nasıl konumlandırmakta ve deneyimlemektedir?” olmak üzere iki

tanedir. Bu problem cümleleri çerçevesinde ulaşılan “Utanç Etrafında Şekillenen Tüketim” temasının alt kategorileri “Utançtan Kaynaklanan Tüketim: Bedensel Utancın Tükettirdikleri”, “Tüketmekten Duyulan Utanç”, “Sektörel Utandırma: “Daha İyi” Görünmek İçin Tüketilmesi Gerekenler” ve “Tüketimle Diğerlerinden Farklılaşmak” olarak belirlenmiştir.

3.4.1. Utançtan Kaynaklanan Tüketim: Bedensel Utancın Tükettirdikleri

Bu bölümde aktarılan ve beden üzerinden yaşanan utancın ve bu utanç üzerinden yapılan tüketimlerin ağırlıklı olarak karşılaştığı alan, kadın katılımcılarının deneyimlerinde karşılık bulmuştur. Bu nedenle bu bölümde yer alan ifadelerin büyük çoğunluğu (K14 ve K7 dışında) genç kadınlara aittir.

Katılımcı gençlerin utançlarıyla ilişkilendirilen tüketim davranışlarının iki yönlü bir anlamı bulunmaktadır. İlki, gençlerin kendileriyle ilgili utandıkları özellikleri, alışkanlıkları ya da davranışlarıyla ilgili olarak ve çoğunlukla bu durumu gidermeye yönelik geliştirdikleri tüketim örüntüleridir. İkincisi ise genellikle bir damga ya da utandırmadan ve dolayısıyla utanç duygusundan kaçınmak adına uzak durdukları tüketim davranışlarıdır. Dolayısıyla bu kategori, utançtan kaynaklanan tüketim davranışı ile utanıldığı için tüketmekten kaçınılan “şeyleri” ortaya koymaktadır. Her iki tüketim davranışında da utancın yöneldiği ya da utançtan kaçınılan alan, birincil olarak beden olmuştur.

3.4.1.1. Kıyafetler: Kalçayı Gizleyen Pantolonlar, Karnı Düz Gösteren Korseler

Gençlerin utançla bağlantılı olarak tükettikleri nesnelere başında giyim ürünleri gelmektedir. Giyim ürünlerinin tüketilmesi, gençlerin utanç duydukları bedenlerinden ve bu bedenleri gizlemeye ve bu sayede beden üzerinden utandırılmaktan kaçınmaya yöneliktir.

Kilosuyla ilgili geri bildirimler alan ve bu anlamda bir beden utandırması yaşayan K2, bunu gidermek için çeşitli kıyafet tüketimlerine yönelmiştir.

“Bol kıyafetler giyiyordum. Ya da mesela göbeği gizleyen, kalçayı gizleyen pantolonlar var. Bunlardan almak istediğim ve ilk denediğimde istediğim etkiyi yaratmadığındaki o hüsrânımı çok net hatırlıyorum.” (K2, Kadın, 23)

“Aslında beğenmeme, kendime yakıştırmama rağmen açık, askılı hiçbir şey giyemedim uzun süre. Bu sene giymeye başladım. Bundan önce sadece evdeyken giyiyordum. (...) Genelde kıyafetlerde daha görünmesini istemediğimi kapatacak ya da belki dikkati başka yere çekecek kıyafetler olur tercihim.” (K3, Kadın, 24)

Beğenilen bir kıyafetin tüketim alanının ev, “başkalarının beğenmeyeceği bedeni kapatacak” kıyafetin tüketim alanının ise “dışarı” olması, beden üzerinden yapılan ya da yapılabilecek utandırmanın K3 tarafından kabul edilerek tüketim davranışına sirayet ettiği bir örneğidir.

Benzer şekilde K14 ve K6'nın deneyimlerinde, bir tüketim ürününün kendi beğenileriyle örtüşmesine rağmen ondan kaçınmalarının bir sebebi, utandırmanın mevcut olmadığı durumda bile utandırma kültürünün içselleştirilmiş olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Bu anlamda birey, bedenini bir utandırmaya maruz kalmışçasına düzenleyerek dış dünyaya sunduğunda, aslında utandırmadan da kaçınmış olmaktadır.

“Ağırlık konusunda birazcık utancım var gerçekten. Her gün ne giyeceğimi çok belirliyor. Bir sürü sevdiğim kıyafetlerim var ama bilerek giymiyorum. Arkadaşlarım söylüyor, “Üzerinde çok güzel duruyor, sorun değil.” Ama ben yapamıyorum. Yani aynaya baktığımda çok rahatsız hissediyorum arkadaşlarım öyle söylese de. (...) Dışarıdan nasıl görülebileceğini düşünüp fazla dar, fazla gösteren kıyafetleri almıyorum.” (K14, Erkek, 23)

“(…) Atıyorum daha kilolu olduğum için belli pantolonları giymiyorum ama ben onları giymek istiyorum çünkü o daha güzel, özel. Ama ben giymiyorum. Bu biraz utanç konusu olabilir. Yani utanç derken aslında ben giyerim de birilerinin beni öyle görmesinden utanırım. O birileri kim bilmiyorum, hani özellikle şu diyemem ama böyle bir şey var.” (K6, Kadın, 23)

Belli tipte kıyafetler, toplumsal alanda bedenin “ortada” olmasına neden olacağından bunların tüketiminden kaçınılmaktadır. “Ortada” olmak, utandırmaya açık olmak anlamına gelebilmektedir.

“Genelde üç dört yıl öncesine kadar kilom daha az belli olsun diye geniş şeylere ya da renk olarak siyah şeylere yönelmiştim daha zayıf göstersin

diye. Ya da beyaz bir pantolon giyemezdim, açık renk tişörtler giyemezdim. Bedenim ortada diye düşünüyordum.” (K5, Kadın, 20)

Kilo, öğrenilmiş “ideal” beden algısının unsurlarından biriyken kilodan bağımsız olarak idealize edilmiş bir vücut şekli anlayışı da K9’un tüketiminde belirleyici olmuştur. Bu anlamda “çok görünen”, “çok belli olan” bir beden, kaçınılması gereken özelliklere sahip olarak görülmektedir.

“Vücut şeklimden dolayı utanıp, çok almak istediğim ama bana uymayan şeyler oldu. Yakışmadığını hissediyorum, daha doğrusu dışarıdan böyle görüleceğini düşünüyorum. O zaman utanç oluyor. (...) Benim vücudum biraz daha kıvrımlı mı desem, özelliklerim çok görünüyordu. O yüzden hep biraz saklama şeyi vardı. Bol kıyafetler giymek, çok fazla koşmamak ya da belli edecek hiçbir şey yapmamak.” (K9, Kadın, 21)

Kıyafet tüketimine dair K6’nın tercihleri, bedeninin nasıl olması gerektiğine ilişkin öğrenmişliğinden ileri gelmektedir. Buna göre beden “olması gereken” bir formu vardır ve K6’nın kıyafet tüketimi, bedenini bu forma uyumlandırmaya yöneliktir.

“Lisenin başındaydım, korse kullandığım bir dönem olmuştu. Çok hızlı bir şekilde kilo almıştım ve korse kullandığım bir dönem olmuştu. Karnım düz gözükmediği için utanıyordum, öyle gözükmesi gerektiğini düşünüyordum çünkü.” (K6, Kadın, 23)

Belli kıyafetlerin tüketimi aynı zamanda utandırmadan kaçınmanın bir yolu olarak da kullanılmaktadır.

“Bir ara kilo almıştım. İnsanlar bana “Kilo mu aldın?” demesinler diye vücudumu bir tık bol giyinerek saklıyordum. Zayıflayana kadar, eski kiloma gelene kadar bol, salaş şeyler giyiniyordum.” (K10, Kadın, 22)

Fazla kilo, bedensel utancın bir tetikleyicisi olarak görülürken aksi şekilde zayıf olma ya da zayıf görülme endişesi de katılımcı gençlerde bir utanç sebebi olabilmektedir. Zayıf olduğu için dışarıdan “çocuksu” görüldüğüne dair yorumlar alan K11, “daha yetişkin” hissedebilmek adına bedeninin ve yüzünün görünüşünü değiştirmesi gerektiğini düşünerek kıyafet ve makyaj tüketimini bu yönde düzenlemektedir.

“Daha büyük görünmek için mesela daha bol kıyafetler tercih edebiliyorum vücudumu sarmayan ya da makyaj yapıyorum yüzümü biraz daha

olgunlaştırma anlamında. (...) Zayıflığımdan utandığım için bol kıyafetler, göğüslerimden utandığım için destekli sütyen... Yine makyaj malzemesi almak da aslında buna bağlı, çünkü yüzümü biraz daha olgunlaştırma çabasında olabilirim.” (K11, Kadın, 24)

K9’un deneyiminde ise “daha yetişkin” görünebilmek için yine makyaj ürünlerine yönelme davranışı görülmektedir. Buna ek olarak K9, bedeni üzerinden deneyimlediği utandırılma sonucunda, bedensel özelliklerini “ortalamaya göre” kıyaslamakta, bedeninde utandırmaya konu olan özelliğini değiştirmeye yönelik bir tüketime gitmektedir.

“Benim boyumdan çok utandığım oldu çünkü boyum ortalamaya göre kısa. Boyumdan dolayı çok fazla dalga geçildim okul zamanı ve hala. Boyumdan dolayı topuklu alıyorum ama değişmeyecek sonuçta. Bundan dolayı çok utandırıldım. Kısa olmaktan utandığım için topuklu ayakkabı giyiyorum. Özellikle diplomatik ortamlarda, çünkü ciddiye alınmıyorum. Daha ciddi, daha resmi kıyafetler giydiğim oluyor. Kimi zaman makyaj, yüzümün küçük göstermesini saklamak için.” (K9, Kadın, 21)

Zayıf bedenin utandırılmasını K15 akran çevresinde yaşamıştır. Bu utandırmanın farklılık üzerinden yapıldığı ve akran grubundan dışlanmayla sonuçlandığı görülmektedir.

“Bol şeyler giyiyordum, dar şeyler giymiyordum. Çok zayıf hissettiğim bir dönem oldu, öyleydin çünkü. Ben alışmıştım böyle olmasına ama arkadaşlarım hep kilo olduğu çok fazla şey yedim bu konuda. Arkadaşım bana bakıp hiç unutmuyorum şey demişti, “Ben zayıf olmayı isterdim ama senin gibi olmayı istemezdim.” Çok kırıcıydı. Yanlarında durmamı istemiyorlardı mesela kendilerini kilolu hissettikleri için. Dar giyinmemeye dikkat ediyordum.” (K15, Kadın, 22)

Eşcinsel erkek katılımcı K7’nin bedensel utanç deneyimi, “cinsiyetlendirilmiş” bedeni için toplumsal olarak uygun bulunan giyim tercihlerini takip etmemesiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Utancın yoğunlaştığı sosyal çevre, aynı zamanda K7’nin kültürünü paylaştığı ve dolayısıyla utanca dair deneyim ve bilgi alanının daha derin olduğu memleketinden başlamakta, memlekette uzaklaşıp yurt dışına kadar çıktığında utancın etkisi de azalarak kaybolmaktadır.

“Mayo giymekten utanmıyorum ama şöyle söyleyeyim, yerine göre giyinmekten. Mesela memlekette giymekten utanırım ama Muğla’da giymeye utanmam. Ya da yurt dışında giymeye asla utanmam. (...) Memlekette

giymekten utanmamın sebebi de aslında benim estetik zevkime uyan bir şey ama dışarıdan, bakışlardan utanıyorum. Bu yüzden daha uzun şortları giyiyorum.” (K7, Erkek, 24)

Aynı katılımcı için utanç, kimi zamanlarda satın almanın, satın alma fikrinin, hatta yalnızca bakmanın bile önünde bir engel oluşturmaktadır.

“Mesela bazen kadın reyonundan çok güzel işte sweatler vesaire olabiliyor. Hiç almıyorum tabii ki ama bazen oraya bakmak toplum tarafından beni utandırmaya sevk edebiliyor ve ben oradan uzaklaşabiliyorum. Ama aslında biliyorum ki onu alıp giyebilirim ama utanabiliyorum. Mağazada kimse olmasa bakardım ama insanlar görür diye çekiniyorum. Mesela erkekler için topuklu ayakkabı gibi botlar çıkmış. Mesela baktım “Aa” dedim, “acaba bana olur mu?” Sonrasında şey düşündüm, ilk aklıma gelen şu, şimdi ben bunu alsam insanlar ne diyecek? İster istemez mesela o bir adım geri attı o ayakkabıyı alma isteğimi. (...) İlk aklıma gelen şeylerden biri “İnsanlar nasıl görecektir?” oluyor.” (K7, Erkek, 24)

3.4.1.2. Spor ve “Sağlıklı” Beslenme: Utanç Veren Bedeni “İyileştirmek”

Görüntüsünden utanç duyulan bedeni “iyileştirmeye” yönelik tüketimin bir ayağını spor, spor salonları, sağlıklı yiyecekler ve zayıflama takviyelerinin oluşturduğu görülmektedir.

Kilo almak ya da vermek yoluyla bedenleri utançtan uzaklaştırmayı amaçlayan K9, K2 ve K11, bu amaç doğrultusunda spora ve spor salonlarına yönelmiştir.

“Vücut şeklimden rahatsız olduğum için uzun bir süre spor yapmayı denedim. Ama olmuyor. Artık kabul edip devam etmekten başka bir şey yok. (...) Çok utandırıldığım için belki boyum uzar diye basketbol oynadım.” (K9, Kadın, 21)

“Zayıflamak istediğimde spor salonu tarzında yerlere yöneldim. Zaten sağlıksız bir kiloya da sahip değildim gerçekten. Bu tamamen toplumun üzerimizdeki bu “böyle görünmen gerekiyor, böyle değilsen yanlışsın, sağlıksızsın, çirkinsin” algısı yüzünden.” (K2, Kadın, 23)

“Pilatese başlama sebepim de kilo oldu. (...) Çok zayıfım hissine kapılıyorum. Şu an zayıfım ama aslında hiçbir sağlık problemim yok. Kilo almak istememin sebebi sağlıklı olayım değil, aslında tamamen daha iyi olacağını düşündüğüm için görünüş olarak.” (K11, Kadın, 24)

Spor salonuna giden gençlerin bu tüketimlerinin temelinde, kilo konusunda bir utandırmaya bir dönem maruz kalmış ya da halen maruz kalıyor olmaları yer almaktadır. K2'nin "zaten sağlıksız bir kiloda değildim" ve K11'in "aslında sağlık problemim yok" vurgusu, spora yönelmenin dışsal bir motivasyondan kaynaklandığının göstergelerinden biridir. Bu dışsal motivasyon, utandırmanın kendisidir.

Benzer şekilde "aslında" bedeniyle bir sorunu olmayan K4, fazla görülebileceğini düşündüğü kiloları yüzünden yiyecek tüketimindeki farklılaşmadan bahsetmektedir.

"Sağlıklı yiyecekler almaya başlamıştım (...) Bir şey yoktu aslında ama başkalarının nasıl baktığını düşündüğüm için bedenim hoşuma gitmemeye başlamıştı. Bu yüzden sağlıklı yiyecekler almaya başlamıştım bir dönem." (K4, Erkek, 24)

K4'ün deneyiminde temel motivasyonu utanç duyulan bedenin düzenlenmesine yönelik olan tüketim, "sağlık" kavramıyla normalize edilmektedir. Sağlıklı ürünler, kilolu olan bedenin karşısında konumlandırılmaktadır.

Kilosunun dışarıdan fazla görüldüğüyle ilgili zaman zaman tepkiler almış olan K5, kilo vermek amacıyla çeşitli takviye ve ilaçlara başvurmuştur.

"Bir dönem zayıflamak istediğim için birkaç tohum aldım metabolizmayı hızlandırırın diye. İlaç kullandım aynı şekilde zayıflamak istediğim için." (K5, Kadın, 20)

Yemek üzerinden bedenin düzenlenmesini K6 ise yemek tüketimi azaltarak sağlamayı amaçlamıştır. Kendisini kilolu biri olarak tanımlamasa da K6, bu davranışını akran grubuna uyumlanma çabası olarak görmektedir.

"Lisede özellikle kız arkadaşı grubumda, lise sonda, kız arkadaşlarım biraz görünüş konusunda fazla obsesiflerdi. Onların etkisiyle bir tık daha bazı şeylerden kaçınmış olabilirim. Mesela daha az yemek yemiş olabilirim. Bunların hiçbiri bilinçli değildi bence, birazcık kolektif, o gruptasın, onlar yapıyor, sen de yapıyorsun. Uyum sağlama olur. Onların konuştukları konu buydu, etkileniyorsun. (...) Çok kilolu bir insan da değildim zaten. Ama onlar yüzünden mesela daha az yemek yeme şeyine girmiştım." (K6, Kadın, 23)

3.4.1.3. “İstenmeyen” Tüyler, Kapatılması “Gereken” Sivilceler

Beden üzerinden deneyimlenen utanca yönelik tüketimlerin, bedende ve yüzde “istenmeyen” özellikleri saklamaya, gidermeye ya da kapatmaya yönelik davranışları ve ürünleri içerdiği görülmektedir.

K1, çevresindeki birinden yüzündeki sivilcelere dair utandırıcı bir yorum almasının ardından, kendi yüzüne bakışının şekillendiğinden bahsetmektedir.

“Onu duyduktan sonra yüzüme bakıp böyle “Demek ki insanların müdahale edebileceği kadar sorunlu görünüyor.” falan deyip ilaç tedavisine başladım. (...) Hala kullanıyorum. Yüzüm düzeldi ama inanılmaz vücuduma böyle baskı yaratan bir ilaç, çok zor bir ilaç yani. (...) Yani her anlamda yan etkisi var. Ve mesela hani birinin bu anlamda müdahalesi itti beni bu ilacı kullanmaya. (...) Ben sivilcelerimin farkındaydım ama o kadar da büyük bir şey gibi gelmiyordu aslında. Yani demek ki o kadar ilgi çekiyor, yani yakınlığım olmayan bir insan bile gelip bunu rahatlıkla dile getirebiliyorsa demek hani o kadar kötü falan oldum. (...) O müdahaleden sonra mesela şey olmuştum, demek ki artık kullanmam lazım falan diye. Yedi aydır da ilaç kullanma süreci içindeyim.”
(K1, Kadın, 24)

K1’in utandırılma sonucunda ortaya çıkan ilaç tüketimi, sağlık açısından zorlayıcı olması pahasına, utandırılan bedeni “düzeltmeye” ve bu sayede utançtan kaçınmaya yönelik bir tüketim olarak görülmektedir. Bu tüketim, utandırmayla birlikte “gereklilik” haline gelmiştir.

Yüzdeki sivilceler üzerinden benzer deneyim yaşayan K2, ilaca ek olarak tüketimine makyaj ürünleri de eklemiştir.

“Tüketim deyince aklıma ilk gelen, beden gizlemek. Sivilceleri kapatmak konusunu sıkıntı edip bunu kapatmak için de çok fazla kapatıcı, fondöten kullandım. Sonrasında ilaç kullandım. (...) Bunun kapatmam, gidermem gerektiğiyle ilgili bir tepkiden çok kaynaklandığını düşünüyorum. Lisede yaklaşık bir yıl boyunca ilaçlarla sivilce tedavisi görmüştüm. Ondan sonra üniversitede filan hiçbir sıkıntım olmadı ama geçen yıl tekrar sivilcelenmeye başladım, stres ve değişen çevre dolayısıyla olduğunu düşünüyorum. Bir şekilde onun için tekrar bir cilt doktoruna gidip krem, ilaç gibi ürünlere başladım. Bir dönem şunu hatırlıyorum, insanlar beni sivilceli görürse “Olmaz utanırım, onu kapatmam lazım.” diyordum.” (K2, Kadın, 23)

Göz altlarında genetik olarak morluk olduğunu ve bunun doğuştan geldiğini söyleyen K14, özellikle üniversiteye kadar olan okul döneminde bundan dolayı

duyduğu utancı ve gözlerini gizleyerek bu utançtan kaçınmaya yönelik yaptığı tüketimi anlatmaktadır.

“Okula giderken güneş gözlüğü takıyordum ortaokulda. Çok uzun süre boyunca annemden kapatıcı sürelim etrafına istedim. (...) Gözlerim çok kötüydü, bakışım kötüydü zamanında. Onun için kapatıcı almıştım, böyle bantlar takıyordum etrafına yardımcı olacağını düşündüğüm için. Bir doktorla konuştum dedi ki bana etrafında botoks yaparsan daha iyi olur. Ben yapmadım. Ama yani bayağı uzun süre düşünmüştüm gerçekten onu yaptırmayı.” (K14, Erkek, 23)

Bedenin bir utancı da vücut kılları üzerinden deneyimlenmektedir. K7, bunu gidermek için yaptığı tüketimden bahsederken K16, tüketmekten kaçındığı bir durumu aktarmıştır.

“Yani o tüylerimden utandığım için ağda bandı almam gerekiyor mesela bir yerden.” (K7, Erkek, 24)

“Tüyler için özellikle dekolteli kıyafetten kaçınıyordum, alamıyordum.” (K15, Kadın, 22)

3.4.2. Tüketmekten Duyulan Utanç

Utanç çerçevesinde gelişen tüketim, kimi durumlarda “tüketmekten utanmak” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buradaki utanç, bir ürünün sahip olduğu anlamların tüketilmesinin utancıdır. Yalnızca son alt başlıkta yer verilen 6 Şubat depremini deneyimleyen kullanıcının tüketim utancı bu anlamdan biraz farklılaşarak fazla tüketimin yarattığı bir utanç olarak şekillenmektedir.

3.4.2.1. Regl Ürünleri ve Kadın Tüketim Ürünleri

Kadın katılımcıların ortaklaştıkları bir alan, hayatlarının en azından bir döneminde tampon, ped gibi regl ürünlerini tüketmekten duydukları utanç ya da bu ürünlerle ilgili olarak karşılaştıkları utandırma olmuştur.

K5, regl ürünlerinin utanç duyulan şeyler olduğunu, ergenliğe yeni girdiği, dolayısıyla bu ürünlere ihtiyaç duymaya başladığı dönemde, çevresinden görerek öğrenmiştir.

“Bunu ilk ergenlik zamanlarımda yaşamıştım, regl olduğum süreçte ped almaktan çok utanıyordum. (...) Hep şey gördüm ben, saklanması gerekiyor, bir erkeğin görmemesi gerekiyor, ayıp. Ve bunları duyunca utanılacak bir şey olduğunu düşünüyordum açıkçası. Memleketten dolayı belki de, küçük yer. O şekilde büyümüş onlar da, o şekilde alışmış. Etrafımdaki insanlar da vardı, abisinden bile gizli saklı alanlar oluyordu. Onu da görünce utanılacak bir şey olduğunu düşünüyordum açıkçası.” (K5, Kadın, 20)

Yine ergenlik dönemlerinde regl ürünlerini satın almaktan duyduğu utancı anlatan K11, satın alma deneyiminde bu ürünler özelinde uygulanan gizlemeyle karşılaştığı noktada bu ürünlerle utancı bağdaştırmıştır. Utancın ortaya çıkışını K11 “büyümeyi kabullenememek” olarak adlandırmaktadır. K11’in tüketimine yansıyan bu anlayış, utanç duygusunun ortaya çıkmasıyla birlikte bir anlamda kadınlığını kabullenememek olarak okunabilir.

“Şimdi değil ama ergenliğe yeni girdiğim zamanlarda ped alırken mesela utanırdım, saklı alırdım. Sebebi sanırım büyümemi kabullenememektir. Bir de çevre baskısı olur ya her zaman. Mesela ben hatırlıyorum, bakkaldan alırsam pedi siyah poşete koyup verirdi. Hani o yaşta, mesela 12-13 yaşındayken o bilinçle almaya başlıyorsun. Bu gizlenecek bir şey gibi geliyor bazen. Çevremde genellikle hep gördüğüm oydu. Mesela bir arkadaşımın ped istediğimde çantasından gizlice verir falan, hani sınıfta kimse görmesin. Bu algıdan kaynaklı sanırım utanmamın sebebi.” (K11, Kadın, 24)

K6, ped alırken karşılaştığı utanırmayı anlatırken bu utanırmayla başa çıkmak için ürünü gizleme davranışı geliştirmiştir.

“Hani ped aldığı zaman utanırmaya çalışırsın ya, işte karşı tarafın bakışları, işte alırken şey... Bu zamanlarda bir tık daha rahattı insanlar ama ped alırken saklama ihtiyacı falan güdüyorsun. Benim de aklımdan geçmiştir. Belki utanmaktan kaçmak için şey yapmışımdır, alır almaz poşete koymuşumdur mesela.” (K6, Kadın, 23)

K10 için utancın sebebi, kullandığı regl ürününün aktif bir cinsel hayatı olduğuna işaret ettiğini düşünmesi ve bunun ailesi tarafından öğrenileceği çekincesine dayanmaktadır. Kendi tercihleri ve beğenilerine yönelik tüketimi ile ailesinin bu tüketimi anlamlandırma şeklinin örtüşmeyeceği düşüncesi iç çamaşırı

tüketiminde de ortaya çıkmaktadır. K10 için, aktif cinsel hayatla bağdaştırılan tüketim ürünleri aracılığıyla utandırılmadan kaçınmanın yolu, onları saklamak ve gizlice kullanmaktır.

“Ailem sevgilim olduğunu biliyor ama ne kadar yakın olduğumuzu bilmiyorlar, ilişkide ne yaşadığımızı. Ailem o kısmı anlamasın diye, ailem o konuda biraz şeydir, annem özellikle, “Hızlı ilerleme aman kızım, pişman olacağın şeyler yapma.” kafasında gittiği için tampon aldığımda “Aman aldım ama görmesin.” diye şey yaptım... İç çamaşırı aldığımda mesela ben bunu alacağım ama ailem görürse yanlış anlar mı? “Bu kız kendine niye bunu aldı, kendine niye bu kadar cıfcaflı bir şey aldı?” demesinler diye beğenip almadığım veya alıp da şu an saklayıp giyip kendim yıkayıp kurutup tekrar sakladığım şeyler var. Tamponu da evde sakladım çekmecemde.” (K10, Kadın, 22)

Kadın iç çamaşırı satın almanın utancını K1 de deneyimlemekte, fakat onun utancı mağazada başlamaktadır.

“(...) İç çamaşır örneği verdim ya, hala şey mesela çok garip. Mağazada alıyorum böyle, koluma ya da elimde alıyorum hani. Ve onları en son aldığımı fark ettim, hani kasaya gitmeden hemen önce. Çünkü şey vardır ya böyle, bunların gizli kalması lazım. (...) Ama mesela atıyorum, pantolonumu önce alırım, kazağımı önce alırım falan. Kasaya gitmeden önce en son iç çamaşırım alırım. Onları elimde çok gezdirmem ya da aldıysam da diğer kıyafetlerin altına koyup elimde tutarım mesela.” (K1, Kadın, 24)

Bu alanda deneyimlerini paylaşan kadın katılımcıların ergenlikle birlikte, regl ve buna bağlı tüketimlerin kadınlık üzerinden bir utançla inşa edildiği sosyal dünyaya adım attıkları görülmektedir.

3.4.2.2. Gıda Ürünleri: “Americanonun Yansıttığı Kişi” Olmak

Gıda ürünlerine yüklenen sembolik anlamlar, katılımcı gençlerin (K3 ve K4) tüketim davranışlarını şekillendirmelerine neden olmaktadır. Bu doğrultuda istenmeyen anlamlar taşıyan ürünlerin tüketilmesi utanç verici görülmektedir. Sonuç olarak bu ürünlerin tüketilmesinden kaçınılmakta, tüketimi gizlenmekte ya da istenen anlamları yansıtan başka bir ürünle değiştirilmektedir.

Kilosu hakkında utanç duyan ve dönem dönem diyet yapan K3, dışarıda tükettiği kahvelerin türü arasında, kahvelerin taşıdıkları anlam üzerinden bir ayrıma

gitmektedir. Buna göre “O kahveyi tüketen ve taşıyan” kişi olarak görülme kahve tüketiminin belirleyicisidir.

“Ben normal şartlarda kahve çok seven biri değilim. İçtiğimde de genelde sütlü ve şekerli, kahve gibi olmayan kahveleri tercih ediyordum. Ve şu anda gördüğün üzere americano içiyorum. Diyet sürecinde değiştirdiğim bir şey oldu, bunun etkilediğini düşünüyorum diyet sürecini. Ama eskiden onları alırken iyi hissetmiyordum. Evet, o kahveyi içmekten keyif alıyordum ama onu alan kişi olmaktan keyif almıyordum onu taşıırken. Şu anda bir yerde americano sipariş etmek beni mutlu hissettiriyor, amerikanodan o kadar keyif aldığımdan değil. Ama onun yansıttığı kişiden hoşlanıyorum.” (K3, Kadın, 24)

Aynı katılımcı, farklı kahve türlerini içen kişilerin nasıl kimseler olduklarına dair sahip olduğu anlamları kilo üzerinden ifade etmektedir.

“Bunu kilo bazında söyleyebilirim. Şekerli şeyi tüketen kişi daha kiloludur diyebilirim. Yani americano tüketen kişi kilolu değil dire tam çıkıyor mu emin değilim ama diğeri kesinlikle kiloludur gibi bir yere gidiyor. Yani kilolu olmasına rağmen şekerli bir şey içtiği için utanmalıdır değil... Ama aslında öyledir ve bunu kabul etmelidir gibi bir şey. Yani ben utanıyordum. (...) Şu an daha rahat hissediyorum gerçekten. (...) Uzun süredir açıkçası öyle (şekerli) bir şey içmedim. Ama hani şeyde hissettiğim mutluluğu hissetmiyorum, keyif almıyorum sevmediğim için de.” (K3, Kadın, 24)

Kilolu olma ve aslında “kilolu olmasına rağmen hala şekerli şeyler tüketen biri” olma damgası, K3 için o kadar önemlidir ki onu sevmediği bir şeyi tükettirmeye sevk etmektedir.

K4’ün utandığı için tüketmekten kaçındığı bir ürün ise yumuşak şekerlerdir. Bu sefer ürünün sahip olduğu anlam çocuksulukla ilişkilendirildiğinden, “çocuksu bir erkek” anlamını taşımak istemeyen K4’ün çözüm yolu, bunu kimse görmeden çevrimiçi olarak satın almaktır.

“Jelibon çok severim ama jelibon alırken yadırganacakmışım gibi hissettiğim için almıyorum. Sadece online sipariş veriyorum. (...) Jelibon yani genel olarak kötü bakılan bir şey, çok çocukça bir yiyecek. Başka bir şey alacaksam böyle hissetmiyorum ama özellikle jelibonda böyle bir şey var. Alamıyorum.” (K4, Erkek, 24)

3.4.2.3. Depremden Öncesi ve Sonrası: Tekil Bir Deneyim

Tüketmekten duyulan utancın bir örneğini K15'in anlatısında görmek mümkündür. K15'in ailesi, görüşmenin yapıldığı tarihte aradan geçen yaklaşık bir yıla rağmen maddi ve psikolojik etkileri hala devam eden 6 Şubat depreminden etkilenen bir bölgede yaşamaktadır. Kendisi o dönem öğrenci yurdunda kaldığı için depreme ailesiyle aynı şehirde yakalanmamıştır. Fakat tüm eşyaları aile evinde olduğundan her şeyini kaybetmiştir. Bu kayıpla birlikte tüketime bakış açısının değiştiğini ifade eden K15, tüketim alışkanlıklarını depremden önce ve depremden sonra olmak üzere ayrıştırarak depremden sonraki süreçte tüketimin kendisinden duyduğu utancı aktarmıştır.

“Tüketim konusunun benim için depremden öncesi sonrası gibi bir durumu var. (...) Özellikle deprem sonrasında, aldıklarım bu kadar fazla olmak zorunda değil kısmına kaydım, ihtiyacım olan temel şeye odaklanıyorum.”
(K15, Kadın, 22)

Depremden önceki tüketimini “ihtiyacından fazla” olarak tanımlayan K15, bu alışkanlığını ülkenin ekonomik dengesizliğine bağlamaktadır.

“Bende şöyle bir huy vardı eskiden, stoklama huyu. İndirimde gördüğümde beş tane falan alıp köşeye koyardım. (...) Piyasa değişiyor, her şeye zam geliyor, zam gelmemişken alayım, nasıl olsa kullanacağım düşüncesiyle aldığım şeyler vardı. Aslında sorun bunu almasında, harcamasında değil. Sorun bunu fazla almasında ve kullanılmamasında olarak görüyorum. Çünkü kullanmadım hiçbirini (depremden dolayı). (...) (Deprem) benim için bir kırılma noktası oldu. Depremden önce ve sonra tüketimlerim çok değişti. Eskiden kıyafet olarak daha fazla şey alıyordum. Alışveriş yapmayı seviyordum. Cilt bakım ürünlerini çok fazla alıyordum. Sonra işte deprem oldu, benim annem enkazda kaldı ilk gün. Ona ulaşma sürecinde bir hafta boyunca ben aynı kıyafeti giydim, hiç üstümden çıkartmadım bir hafta boyunca. Koşullar çok kötüydü burada. (...) Bir de yanıma yurttan ayrılıp yola çıkmak için kendime bir şey hazırlamıştım. Beni sadece sıcak tutacak kıyafetler koymuştum içine, yüzümü yıkayabileceğim herhangi bir şey. O bana o kadar yetti ki. O an oradaki, dolaptaki her şey, diğer bütün eşyalarım o kadar gereksiz kaldı ki gözümde. Çünkü o an anormal bir durumdasın ve tek derdin sadece hayatta kalmak, tek derdin. Seni hayatta tutacak şeyler temel şeyler, beni ısıtacak bir şey olsun, kırım temizleyecek bir şey olsun. Hayatta kalmaya devam ediyorum, hayat devam ediyor bu şekilde.” (K15, Kadın, 22)

Deprem sürecinde yaşadıklarının, tüketim davranışı üzerinde köklü bir değişime neden olduğunu ifade eden K15, deprem sonrasında tüketime bakış açısının

farklılaştığını ifade etmiştir. Bu farklılaşma, önceki tüketimlerinden utanç duymasını da beraberinde getirmektedir.

“Sonra şey oldum dolaba bakıp, o kadar ihtiyacım yok bunlara. Ve ben dediğim gibi çok stokçuydum ve evimde çok fazla stoğum vardı. Depremde evim yıkıldı ve içinden bir külot bile alamadık yani. Sonra şey oldum, neden bu kadar şeyi alıp saklamışım oldum. Ne gerek vardı bu kadar almaya ve stoklamaya? Alıyorsan o an kullan, neden sonraya saklıyorsun? Onun zamanı o an. Sanırım altı aya yakın neredeyse alışveriş yapmadım onlar bana yetecek düşüncesiyle. Depremden sonra, o kadar fazla şey aldığımda biraz şey olmuşum, “Bu tüketim fazla” utancı getirmişti.” (K15, Kadın, 22)

3.4.3. Sektörel Utandırma: “Daha İyi” Görünmek İçin Tüketilmesi Gerekenler

Gençlerin tüketim süreçlerinde karşılaştıkları bir utandırmanın, pazarlama söylemleri üzerinden şekillendiği görülmektedir. Gençler, bu söylemlerin perspektifinden bedenlerini algılamaya başladıklarında, tüketim tercihlerini de bu yönde değiştirebilmektedir. Fakat bu söylemlerin katılımcılarda utanç yerine öfke ve rahatsızlık yarattığı örneklerle de rastlanılmaktadır.

Karşılaştığı idealize beden özelliklerine yönelik söylemler karşısında aslında ihtiyaçlarına hitap etmeyen bir ürünü kullandığını anlatan K14 için bu söylemler, kaygı yaratarak onu tüketmeye itmiştir.

“Herhangi bir güzellik ürünü. Kötü cilt, kötü koku, kötü saç, böyle kepektir, senin görselini değiştirmeye, güzelliğini veya görünümünü değiştirmeye çalışan ürünler her zaman bu taktiği kullanıyor yani. (...) Bunlarla karşılaşmak gerçekten düşündürüyor. Yani ilk başta düşünüyorum böyle, kepeğim var mı, yok mu, cildim nasıl, kıyafetlerim nasıl filan, onu düşünüyorsun. Sonra sonra geliyor, yani sana reklam yapmaya çalıştıkları için bu düşünceleri vermeye çalışıyorlar. Ama bazen yeterince hızlı da gelmiyor yani. O ürünü çoktan almış olabilirim yani. Ben bir reklam izlediğimi hatırlıyorum bir iki yıl önce. Saç dökülmesiyle alakalıydı. Panik moduna girip benim de almam gerekiyor deyip bir şeyler aldığım oldu gerçekten. Aslında saç dökülmesi yaşamıyorum, ihtiyacım yok. Sadece reklam anksiyete oluşturduğu için.” (K14, Erkek, 23)

K2, ürünlerin vadettiği anlamlarla çevrelenmiş olduğunu hissetmekte ve bunu adeta bir “saldırı” olarak görmektedir. Bunlardan etkilenmemek için ise aktif bir çaba sarf etmesi gerektiğini belirtmektedir.

“Çoğu ürün şu an şöyle, “mükemmel cilde sahip olmak için, mükemmel dolgun saçlara sahip olmak için, mükemmel vücut şekline sahip olmak için bu gerek.” Ya da “boyunun şu olması gerekiyor, uzun olması, kısa olması gerek. Kilonun az olması, çok olması ya da oran çok düz, oran kıvrımlı olmalı.” Şu an zaten her taraftan ayrı ve tokatlanıyormuşçasına ürünlere maruz kaldığımız için... Ve bunun en önemli kısmı da tabii ki bize karşı gösterilen bu reklamlar. Ürünlerin reklamlarında zaten o kişinin cildi güzel görünüyordur. (...) O yüzden her taraftan gelen bu saldırılara karşı biraz da insan kendisini şey yapmaya çalışıyor, sakinleştirmeye mi diyeyim, etkilenmemek için. Bir miktar etki şu şekilde yaratıyor, sonuçta bizim tercih edeceğimiz şekilde reklamlanıyorlar, daha dolgun saçlar... Kim daha seyrek saç ister ki zaten? Elbette istiyorsun.” (K2, Kadın, 23)

K7, özellikle kişisel bakım ürünlerinin sunuluşundan duyduğu utancı ve rahatsızlığı cinsiyet kimliği üzerinden değerlendirmektedir. K7, kadın ürünü olarak pazarlanan malzemeleri tüketmekten hoşlansa da bunları tüketmesi durumunda hem ailesinin onu utandırmasını deneyimlemekte hem de ürünlerin “kadınlar için” söylemiyle pazarlanması onda bir öfke yaratmaktadır.

“Parfümlerin, deodorantların, şampuanların cinsiyetle ayrılması durumu. Bu çok deli ediyor beni. (...) Üç tane ablam var ve ben hayatım boyunca kadın, yani erkek ürünü olmayan şampuanları da kullandım, deodorantları da mesela kullandım. Ama bir yaştan, belli bir yerden sonra, bu eşcinselliği açılma süreci sonrasında işte, biraz daha dikkat eder olmaya başladılar. İşte şu markanın erkeğini almam gerekiyor deodorant olarak. Kadın alıyorsam niye kadın deodorantı kullanıyorum ya da işte biraz daha çiçekli bir parfüm kullanıyorsam neden kadın parfümü kullanıyorum gibi şeyler oluyor. Bunlar önce beni çok öfkelenendiriyor. Bunlar ablamlardan gelince hem öfkeleniyorum hem utanabiliyorum. (...) Çok öfkeleniyorum bu duruma, kadın parfümü, kadın deodorantı, kadın bir şeyi... (...) Böyle cinsiyete göre ayrılmasa kesinlikle çok daha rahat hissederim. (...) Bunları almaktan kaçınmıyorum ama memlekete gidene kadar.” (K7, Erkek, 24)

Tüketimi teşvik etmeye yönelik pazarlama söylemleri, K10'a satıcılar aracılığıyla ulaşmıştır. Bir satıcıdan duyduklarıyla birlikte kendi bedenine bakışı değişmiş ve bu bakışın temelini utanç oturmuştur. Bu değişim onu, farklı ürünleri tüketmeye yöneltmiştir.

“Ergenlik dönemimde bir satıcı “Yüzünüz çok sivilceli, lekeli.” falan dedi. Ve ben çok böyle rahatsız olup hani dışarıdan gerçekten insanların gözüne batacak şekilde kötü mü görünüyorum diye böyle kötü olmuştum, rahatsız etmişti. Ondan sonra cildimi toparlamak için bir sürü şeyler araştırdım, kremler aldım, sabunlar aldım. O diyene kadar beni rahatsız etmiyordu, barıştım tam tersi. Hani ergenlik dönemimde, işte regl dönemi olsun, çıkıyordu sivilceler ama satıcı onu dedikten sonra bu kadar göze batıyor mu,

çok mu kötü duruyor da bana o ürünü satmak istedi... Hani "İstiyorsanız şunu kullanın, bir tık daha toparlanır, güzel durur cildiniz." deyince ben dışarıdan bu kadar kötü geldiğini bilmiyordum deyip toparlama evresine girdim cilt ürünleriyle." (K10, Kadın, 22)

3.4.4. Tüketimle Diğerlerinden Farklılaşmak

Tüketim aracılığıyla gençler, "diğerlerinden farklı", "özgün olan" ve "sıradan olmayan" anlamlarını edinebilmektedirler. Bu anlamların taşıyıcısı ise çoğu durumda kıyafetler olmaktadır. Kıyafetlerin tüketimi, gençlerin ifadelerinde özellikle kendi çevrelerinden ve popüler olandan farklılaşmanın bir yolu olarak görülmektedir.

"Aynı şeyler olmasındansa farklı olmasını tercih ederim. Biraz daha farklı olmasını tercih ederim herkesin aynı giyinmesindense. Çok moda olan bir şeydence daha spesifik, daha öznel bir şeyi tercih ederim ben. O şekilde kendimi yansıtabilirim gibi." (K3, Kadın, 24)

"Herkes bir şey giyinince aslında ben ondan biraz soğuyorum. Herkesin üstünde gördükten sonra biraz şey oluyorum, ben aynı olmak istemiyorumu biraz düşünüyorum. O yüzden herkesin üzerinde olunca almıyorum." (K9, Kadın, 21)

"Giydiklerimin aynı ürünler olmasından hiç hoşlanmam. Çünkü biraz farklı şeylerden hoşlanıyorum. Bana özgün olmasını seviyorum. Yani bir kazak alacaksam diğerlerinde olmamasına dikkat ederim. (...) Hatta şey oluyorum, hayır, almayın, ben almak istiyorum. Ben çok sıradan olmayı sevmiyorum. Yani aynı kişiden bir sürü var, ben de onlardan biri olmak istemiyorum." (K15, Kadın, 22)

K3, moda olan görünümü sıradanlıkla bağdaştırmakta, buna uyması durumunda "düz" ve "sıradan" olma ihtimalinden rahatsızlık duymaktadır.

"Düz, sıradan görünmekten hoşnut değilim. Bir şey çok moda olduğunda... Çok güzel de olabilir, çok güzel de görünebilir bu ama herkeste olmaya başladığında, popüler olduğunda sıradanlaştırıyor doğal olarak ve ben o sıradanlıktan hoşlanmıyorum. (...) Bazen çok düz giyindiğimi düşündüğümde, ki çok düz de giyinmiyorum muhtemelen. Düzlük nedir onu da bilmiyorum yani. Yani kendime göre istediğim, tatmin olduğum şekilde giyinmediğimde rahatsız hissediyorum, mutsuz hissediyorum." (K3, Kadın, 24)

SONUÇ

Bu çalışmada, gençlerin utanca dair anlam ve deneyim dünyaları ile bu dünyanın, gençlerin tüketim davranışları ve tüketime bakış açılarıyla kesişen yönleri araştırılmıştır. Araştırma, bu konuyu sorgulamaya yönelik dört ana problem cümlesi etrafında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda “Gençlerin Utanca Dair Anlamları”, “Gençlerin Deneyim Alanlarında Utanç Duygusu”, “Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Ayıplama ve Utandırma (Shaming)” ve “Utanç Etrafında Şekillenen Tüketim” olmak üzere dört temaya ve onların alt kategorilerine ulaşılmıştır.

Gençlerin utancı nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin çerçeve, onların utanç tanımları ve utancı ilişkilendirdikleri diğer duygular etrafında çizilmiştir. *Gençlerin Utanca Dair Anlamları* teması altında görüldüğü üzere gençlerin utanç anlayışları, bu duygunun “dışarıdan gelen” ve “diğerleriyle ilgili olan” alana işaret eden bir temele sahiptir. Bu temel, utanç duygusunun ortaya çıkabilmesi için dış dünyadan bir insanın varlığına veya varlığına dair bilgiye; bir yargının varlığına veya yargının varlığına dair bilgiye dayanmaktadır. Utanç, bireylerin toplum etkileşimde deneyimledikleri ve öğrendikleri bir duygu olması itibarıyla “sosyalleşmiş tepki” olarak tanımlanmaktadır (Kemper, 1987). Dolayısıyla gençlerin utanca dair anlamlarının, öğrenilmiş süreçleri içerdiği görülmektedir. Gençler, neyin utanç verici olduğunu sosyal çevreleri ve burada yaşadıkları deneyimler aracılığıyla öğrenmişlerdir.

Gottschalk ve Gleser (1969, akt. Scheff, 1988), utancın görünürlüğünün düşük olduğunu ifade ederek utanç duygusuna işaret eden anlamların utancı tespit etmede faydalı olacağını öne sürmüşlerdir. Bu anlamlar (1) utanç ve mahcubiyet, (2) küçük düşürme, (3) alay, (4) yetersizlik ve (5) özel detayların ve kusurların aşırı görünürlüğüdür (s. 400-401). Dolayısıyla utanç, pek çok duyguyu ve hissi içinde barındırabilir ve yöneldiği nesneye, içeriğine ve şiddetine bağlı olarak başka duygulara dönüşebilir ve farklı duygular aracılığıyla gözlemlenebilir. Gençlerin anlam dünyalarında utanç, ağırlıklı olarak olumsuz bir anlama sahiptir. Utancın öfke, suçluluk, pişmanlık, üzüntü gibi duygulara yakın bir yerde

konumlanması, bu anlamı pekiştirmektedir. Bu duygular gençlerin deneyimlerinde utancın dönüştüğü hallere ya da sahip oldukları boyutlara da karşılık gelebilmektedir. Utanç, bir tarafında mahcubiyet, diğer tarafında pişmanlık ve rezil olma hislerine karşılık gelen bir skalada deneyimlenmektedir. Gençlerde utanç duygusunun hissettirdikleri ise yetersizlik, yargılanmışlık, aşağılanmışlık, onaylanmamışlık gibi yine çoğunlukla olumsuz anlamlar etrafında şekillenen hisler olmaktadır. Tüm bu olumsuz anlamlar ve hislerle kuşatılmış olan utanç, “başına çıkılması gereken” bir duygu olarak anlaşılmakta ve gençlerin başına çıkma mekanizmaları geliştirmeleri gereken bir alan olarak karşılıklarına çıkmaktadır. Gençlerin utançla baş etme yolunda üç temel mekanizma geliştirdiği görülmüştür. İlki *uyumlanma*dır. Gençler, özellikle utandırmanın birincil ilişkilere dayalı sosyal çevrelerinden geldiği durumlarda, utandırmanın içerdiği norma uyumlanarak utancı defetmeye yönelmektedir. Goodman (2017), utancın ortaya çıkması için utandırmanın “saygı duyulan bir otorite” tarafından gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda birey, kendisini utanç duygusuna iten kişileri kendisi için önemli bir yere koymuyorsa utandırma eylemi bireyde utanç yaratmayacaktır (s. 27). Gençler aile, okul ve iş yaşantısı gibi çevrelerin saygı duydukları, fikirlerini önemsedikleri ve sorumluluk hissettikleri kimselerden olduklarını belirtmişlerdir. Bu çevrelerde kurdukları yakın ilişkiler birincil ilişki olarak görülebilir. Bu durumda gençlerin bu kişilerden gelen utandırmayı kabul etmeleri ve buna uyumlanmaları Goodman’ın açıklaması göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı değildir. Bu durum iki yönlü çalışmakta, fikirleri ve duygusal yaptırımları gençler tarafından nispeten dışarıda tutulan çevrelerden gelen utandırma kabul görmemektedir. Bu bağlamda gençlerin utançla başına çıkmada geliştirdiği ikinci yol utancı *dışlama*dır. Utandırmanın, gencin ikincil ilişkiler ağı içerisinde geldiği durumlarda, utancın dışarıda tutulması, bu duyguyu dışlayarak utandırmayla bireye yöneltilen değerleri ve yargıları içselleştirmemeye yönelik aktif bir çabadır. Son mekanizma ise *alaya alma*dır. Gençler utandırmayla karşılaştıkları ya da karşılaşma tehlikesi yaşadıkları durumları elimine edebilmek adına, utanca konu olabilecek şeyle dalga geçme yoluna gitmektedir. Alaya alma, utancı değersizleştirme ve itibarsızlaştırma yoluyla utançla başına çıkma amacına hizmet etmektedir.

Utanç duygusunun muhatabı bedenken utanca tepki geliştiren de yine bedendir. Gençler bu tepkileri *yanakların kızarması, sessizleşmek, vücudun kaskatı kesilmesi, içine kaçmak, bakışları kaçırmak, kekelemek, kafayı eğmek, sinmek, pasifleşmek ve elin ayağın birbirine girmesi* gibi şekillerde deneyimlemektedir. Utanç karşısında ortaya çıkan bedensel hisler ve tepkiler, utançla karşılanan bedeni saklamaya, gizlemeye, hatta mümkünse yok etmeye yönelik hallerdir. Bu haller, utanç duymaktan kaçınmanın bir yolunun bedensel varlık halinden yokluk durumuna geçişle mümkün olabileceğine dair içsel bir anlayışa dayanıyor gibi görülmektedir. Darwin (2021)'in belirttiği gibi utanç, “güçlü bir gizlenme arzusu” ile karakterize olmaktadır.

Gençlerin utanca ilişkin anlam dünyalarına birinci tema altında değinilmiş, çalışmanın ikinci teması olan *Gençlerin Deneyim Alanlarında Utanç Duygusu* başlığında bu sefer utanç, deneyim süreçlerinde aranmıştır. Bu temanın altındaki başlıklar, gençlerin yaşantılarında utanç duygusunun nereden geldiği ve hangi alanlarda yeniden üretildiğine ilişkindir. Buna göre utanç, öğrenilen bir duygudur. Gençlerin utanç deneyimleri ise sosyal sınıf konumları, bedenleri, toplumsal cinsiyetleri ve cinsel kimlikleri etrafında şekillenmektedir.

Utancın toplumsal bir duygu olması, onun öğrenilirliğine de işaret etmektedir. Gençlerin deneyimlerinde utanç, “diğerlerine” karşı ortaya çıkan ve dolayısıyla “diğerlerinden” öğrenilen bir duygudur. Bunun anlamı, gençlerin sosyalizasyon süreçlerinde içlerinde buldukları aile, okul, iş yaşantısı gibi alanlarda utanca dair anlamları, bilgileri ve normları gözlemleyip deneyimleyerek bu duyguyu edindikleridir. Gençlerin öğrendikleri toplumsal normların *ayıp* görülerek kınanan parçaları, istenmeyen ve kaçınılması gereken şeyler halini alır ki bu da utanç duyulanın sınırlarını belirler. Gençler için ayıplanan ve dolayısıyla utanç duyulan durumlar, onların “diğerlerinden farklı” oldukları alanları işaret etmektedir. Dolayısıyla gençler, içinde buldukları sosyal dünyada kapladıkları alan doğrultusunda “farklı” oldukları ve “uygun” olmadıklarına dair karşılaşmalar neticesinde utanç duymaktadır.

Gençlerin utanç duygusuna dair deneyim alanlarının bir boyutunu sınıfsal konumları oluşturmaktadır. Orta sınıf ailelerden gelen gençlerin gelir durumları ve

yaşam tarzları, sınıfsal yaşantılarının utanç deneyimleriyle kesiştiği alanlara karşılık gelmektedir. Orta sınıf olmanın belirleyiciliği de burada ortaya çıkmaktadır: “ortada” tanımlanan sınıf, altta ve üstte olana karşı aldığı konum dolayısıyla utanç deneyiminde de iki yönlü bir çeşitlenmeye imkan sunar haldedir. Bu anlamda utancın bir ucu, daha üst konum nezdinde “aşağıda kalma”, diğer ucu ise daha alt sınıfsal karşılaşmalarda “yapabilen taraf olma” ikiliğine dayanmaktadır. Her iki konum, yapılabilenler ve yapılamayanlar üzerinden gençlerde *mahcubiyet* yaratmaktadır. Sınıfsal konuma ilişkin ortaya çıkan utancın temelinde farklılık vurgusu olduğu görülmektedir. Yani gençler için yapıp yapamamanın kendisi değil, bulunduğu sosyal konum içerisinde yapabilen veya yapamayan olmanın onu koyduğu yerde tek başına olmanın utancı ön plandadır. Bu durumda genç, satın alabildiklerinden, tüketebildiklerinden, gidebildiklerinden, yapabildiklerinden veya tersi bir şekilde bunların yokluğundan ziyade, bunlara sahip olan ya da olmayan konumunda yaşadığı karşılaşmalarda “farklı” görülme ihtimalinden utanç duymaktadır. Kısacası buradaki utancın belirleyicisi, ayrı sosyal ve sınıfsal konumların ve dolayısıyla onların tutumlarının karşılaşmasından ileri gelen farklılık hissine dayanmaktadır.

Gençlerin utanç deneyimlerinin gözlemlendiği bir diğer alan bedendir. Bedenin her türden biçimleri ve sahip olduğu özellikler utanca konu olabilmektedir. Ahmed (2015) utancı “kişinin kendisi hakkında ne hissettiğine bağlı olan yoğun ve acı verici bir duyum, beden tarafından ve beden üzerinde hissedilen bir özhis” şeklinde tanımlamakta, utancın bedenin dış dünyaya ve o dünyanın bakışlarına maruz kalmasıyla ortaya çıktığını ifade etmektedir (s. 131-132). Bu anlamda vücut ağırlığı, boy uzunluğu, görünüş biçimleri ve insan bedenine ait her türden unsur gençlerin karşılaştıkları sosyal bağlamlarda utanç duygusu olarak kendilerine dönebilmektedir. Dolayısıyla beden hem utanca sebep olan hem de utandırmayla “yüzleşmek” durumunda kalandır. Bu durumda gençler için bedenin ve parçalarının gizlenmesi, değiştirilmesi ya da mümkünse farklı bir forma sokulması utançtan kaçınmanın bir yolu olarak görülmektedir. “Kusurları” gizlenmeyen ya da gizlenmesi için çabalanmayan beden ise utanç konusu olmaya açık görülmektedir. Nihayetinden Ahmed (2015)’in de ifade ettiği gibi utanç, bir anlamda bedenin her türden “teşhiri” sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir

önceki sınıf temasında ortaya çıkan “farklılık” hissi, söz konusu beden olduğunda da gençlerin duyduğu utançın çekirdeğinde yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller etrafında gençlere yönlendirilen beklentiler, kimi durumlarda cinsel kimliği ve cinsel yönelimi de kapsayan şekillerde gençlerin utanıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı utanıcı ve utandırmayı genç kadınlar ve erkekler deneyimlerken “kendi cinsiyeti adına utanmak” yönünde bir açılım, genç erkekler tarafından gelmiştir. Cinsel kimliğin utanç konusu haline gelmesi ise cinsiyetten bağımsız olarak, kendilerini eşcinsel ve biseksüel olarak tanımlayan gençlerin deneyimlerinde ortaya çıkmaktadır. Cinsel kimliğe dair utanç, bu sefer kimliğini ve bu kimliğe dair beğenileri, davranışları ve tercihleri gizlemeyi getirmektedir. Cinsiyet bağlamında genç kadınlar “yeterince feminen olmamakla” erkekler ise “feminen görünme korkusuyla” utandırılmaktadır.

Utançın toplumsal bir duygu olarak kavramsallaştığı göz önünde bulundurulduğunda, gençlerin utanca dair öğretilerinin bir kısmı normların sosyal öğrenilmesi süreçlerine dayanırken bir kısmı da doğrudan utandırma mekanizmasının devreye girmesiyle şekil almaktadır. Utandırma, gençlerin yapıp etmelerine, var oluş biçimlerine, bedenlerine, davranışlarına ve tercihlerine doğrudan yönlendirilen ayıplama ve kınama yoluyla “uygun olmadıklarını” yüzlerine vuran bir araç olarak gençlerin karşısına çıkmaktadır. *Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Ayıplama ve Utandırma (Shaming)* teması, gençlerin sosyal hayatta karşılaştıkları utandırma biçimlerini ortaya koymaktadır.

Ulusal literatürde *utandırma* kavramı henüz kendine kavramsal bir açılım bulamamış olsa da uluslararası literatürden devralınan anlamıyla *shaming* biçimleri, gençlerin utanç deneyimlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda *beden utandırma*, *sürtük utandırma*, *akran zorbalığı*, *damgalama*, *cinsiyet ve cinsel kimlik utandırması* ve *yaşam tarzı utandırması* gençlerin karşılaştığı utandırmaların türleri ve biçimleri olarak görülmektedir. Gençlerin karşılaştıkları beden utandırma, ağırlıklı olarak vücut ağırlığı üzerinden olmuştur. Vücut ağırlığının az ya da çok olarak görülmesi, utandırılmak için yeterli görülmektedir. Bununla birlikte vücudun herhangi bir bölgesinin “olması

gerekenden farklı” bulunması, utandırılma sebebi olarak gençlerin karşısına çıkmaktadır. Sürtük utandırma, “aktif bir cinsel hayatı olmakla suçlanma” şekilde katılımcı genç kadınlara yöneltilmektedir. Kadınlar bu ihtimal üzerinden cinsellikleri ve cinsiyetleri konusunda utandırılmaktadır. Görüldüğü üzere utandırma biçimleri, bir çeşit damgalamayı da içerebilmektedir. Bu anlamda damga, “beklenenin dışında istenmeyen bir farklılığa sahip” bireyleri işaret etmektedir (Goffman, 2014, s. 33). Damgalamanın utandırma boyutunda ise toplum, farklılığı istemediğini çok daha güçlü bir biçimde vurgulamakta ve yansıtmaktadır.

Damgalamanın kendisi de utandırma kavramının dayandırıldığı alanlardan biri olarak görülmektedir. Scambler (2020), utanç normlarının dışında kalanları kapsayan damganın uygulama alanını utandırma olarak kabul etmektedir (s. 26). Gençlerin, bir şekilde damgalanmaya yönelik çekinceleri, utanç duygusundan kaçınmaya yönelmeleri ile örtüşmektedir. Becker (2015) insanların çevrelerini gözlemleyerek ve diğerlerinin potansiyel davranışlarını dikkate alarak kendi davranışlarını buna göre ayarladığını ve uydurduğunu ifade etmiştir (s. 220). Bu noktada gençlerin, damgalama yoluyla utandırmanın söz konusu olabileceği durumlarda, diğerlerinin olası düşüncelerini ve davranışlarını öngörerek damgaya konu olacak durumlardan kaçınma yoluna gittikleri görülmüştür. Gençler özellikle kullandıkları ya da satın aldıkları ilaçlar üzerinden “deli” ya da “hasta” damgalarıyla karşılaşabilecekleri bilgisine sahip olduklarından bu damganın işaret ettiği kişi olmaktan çekince duymaktadır.

Utandırmanın erken dönem biçimleri akran zorbalığı olarak adlandırılmıştır. Bu türden zorbalıklar, gençlerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinden aktardıkları deneyimlere dayanmaktadır. Akran zorbalığının ana hedefinin bedensel özellikler olduğu görülmektedir.

Cinsiyet ve cinsel kimliğe dair utandırmayı deneyimleyen eşcinsel erkek katılımcının “seks işçisi” damgasıyla karşı karşıya olmaktan duyduğu utanç, cinsiyet kimliğinden utandırılmasıyla iç içe geçmiştir. Heteroseksüel gencin bu anlamda utandırılması ise giydiği kıyafetler üzerinden “eşcinsel olmakla suçlanması” şeklinde deneyim alanında yer bulmaktadır.

Gençlerin deneyiminde utandırmanın son boyutu yaşam tarzı utandırması olarak görülmüştür. Yaşam tarzına yönelik utandırma, habitus kavramı kesişiminde açıklanabilir. Bourdieu (2014)'nin habitus kavramı, “eyleyicilerin (...) belirli bir toplumsal ve iktisadi koşul türünün içselleştirilmesi yoluyla edindikleri ve söz konusu alanın içinde tanımlanmış bir yörüngede az ya da çok gerçekleşme fırsatı bulan farklı yatkinlik sistemleri”ne karşılık gelmektedir (s. 90). Bu anlamda gençlerin içinden geldikleri ve temelinde aile bireyleri ve ailede şekillenen öğretilerin yer aldığı sosyal çevre ile gençlerin bağımsızlaşma sürecinde edindikleri yeni roller ve anlayışlar çerçevesinde kendileri için yarattıkları dünyanın çelişen noktaları utandırma konusu olmaktadır. Gençler ailelerinden ve içinde yetiştikleri toplumsal normlardan farklılaştıkları alanlarda utandırılmaktadır.

Araştırmada utandırmanın yönünün çoğunlukla sosyal çevreden gençlere doğru olduğu görülmüştür. Fakat gençlerin başkalarına yönelttiği utandırma davranışına da küçük bir pencere açılmalıdır. Gençlerin utandırması, sosyal çevrenin iki etkileşim alanında ortaya çıkmaktadır. İlki, çoğunlukla arkadaş gruplarından oluşan fiziksel sosyal çevre, ikincisi ise çevrimiçi ortamlar ve sosyal medyadır. Özellikle sosyal medyada açığa çıkan ya da temeli burada atılan utandırmayı gençler, cringe ve linç kavramlarıyla ifade etmektedir.

Gençlerin utandırma ve damgalama karşısındaki tepkisi, utancı kabul edip etmemesiyle bağlantılı olarak şekillenmektedir. Utancın kabul edilmediği durumda gençler, utandırma karşısında öfke ve rahatsızlık gibi duygular hissederek utancı dışlamaktadır. Utandırmaya karşı duruşun diğer bir boyutu ise utancın ve damganın içselleştirilmesi olabilmektedir. Önderman (2020) bu ikiliği, utanca ve utandırmaya dayalı sosyal kontrolün, bazı durumlarda bireyde utanç doğurarak bireyin normları kabul etmesiyle, bazı durumlarda ise norma uymayan bireyde utanç doğurmamasıyla neticelenebileceği şeklinde ele almıştır (s. 125-126).

Benedict (1965), utanç duygusun ortaya çıkabilmesi için “bir seyirci kütlesine veya en azından böyle bir kütleyi hayal etmeye” gerek olduğunu ifade etmiştir (s. 148). Bu bağlamda gençler, utandırmayla doğrudan karşılaşmadıkları durumlarda dahi, utandırmayı “hayal ederek” utanç duymaktadır. Bu noktada

utandırma, fiziki varlığı bulunmasa bile, gençlerin ifadesiyle *içselleşmiş, içten içe bilinen, kurtulması mümkün olmayan veya iç mekanizma haline gelen* bir gerçeklik olmaktadır. Gençlerin utandırmayı içselleştirmesi, önceki deneyimlerine ve bu deneyimlerde karşılaştıkları utancın gerçekleşmiş, duyulmuş ya da gözlemlenmiş bağlamlarına dayanmaktadır. Gençlerin, bu deneyimlerinden veya bilgilerinden yola çıkarak kendi bedenlerini, düşüncelerini ve davranışlarını değerlendirmeye ve sınırlandırmaya başladıkları noktada utandırmanın içselleştirildiğini söylemek mümkündür.

Tüketim, bu çalışmada araştırılan ve utançla ilgili olarak değerlendirilen temel sosyal bağlamdır. Tüketime ilişkin bulgulara *Utanç Etrafında Şekillenen Tüketim* başlığı altında yer verilmiştir. Bulgular, tüketimin temelde iki boyutunu ortaya koymaktadır: *Utançtan kaynaklanan tüketim ve tüketmekten duyulan utanç*.

Utançtan kaynaklanan tüketimin ilk aracı beden olmaktadır. Gençler, bedenleriyle ilgili utanç verici olduğuna kanaat getirdikleri bir durumdan kaçınmak, bedensel bir özelliği gizlemek ya da değiştirmek için tüketmektedirler. Gençlerin deneyimlerinde beden üzerinden kurgulanan utancın tükettirdikleri ise vücut şeklini *gizleyen* kıyafetler, utanç verici olduğu için *iyileştirilmesi* gereken bedenin tükettiği *sağlıklı* yiyecekler ve takviyeler, spor ve spor salonları, yüzde ve vücutta *istenmeyen* tüyler ve sivilceleri kapatmaya yönelik ürünler ve hatta medikal ilaçlar olarak sıralanmıştır.

Tüketmekten duyulan utanç ise nesnelere ve nesnelere taşıdığı ve dış dünyaya yansıttığı anlamın utanç verici olan boyutunun belirleyici olduğu durumda, bu utançtan kurtulmaya yönelik gerçekleştirilen tüketim davranışını ifade etmektedir. Bu doğrultuda genç kadınların deneyim alanlarında regl ürünleri ve kadın tüketim ürünleri ve genellikle dış mekanlarda satın alınan ve tüketilen kahve gibi gıda maddeleri, sahip oldukları ve öğrenilen anlamları dolayısıyla gençlerin tüketmekten utanç duyduğu alanları oluşturmaktadır. Bourdieu (2021), bireylerin gıda beğenilerini sınıfla ilişkili beğeniler üzerinden açıklar. Buna göre gıda seçimleri, "(...) her sınıfın beden ve beslenmenin beden üzerindeki -yani bedenin kuvveti, sağlığı ve güzelliği üzerindeki- etkileri hakkında sahip olduğu fikirlere ve bu etkileri değerlendirmede kullandığı kategorilere (...) bağlıdır" (s. 246). Bu

bağlamda bulguların ilgili başlığı altında K3'ün *americano tüketen ve taşıyan kişi* olmaya yüklediği anlam, kahve seçimi üzerinden bedenini konumlandırmaya ve böylesi bir bedenin sahip olduğu “zayıf, kendine ve sağlığına dikkat eden biri” imajını vurgulamaya yönelik olarak okunabilir. Yine yukarıda değinilen sağlıklı gıda ürünleri ve besin takviyeleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu anlamda tüketim süreçlerinde utanç, ürünün ve o ürünü tüketen kişi olmanın sahip olduğu anlamlardan utanmak biçiminde deneyimlenmektedir.

Utancın tüketimde izlenebilen bir boyutu da özellikle güzellik ve kişisel bakım sektörleri altındaki ürünlerin sunulmasında kullanılan reklam ve pazarlama dilinin, gençler tarafından utandırılma olarak deneyimlenmesidir. Bu anlamda ürünler, reklam metinleri ve satıcılar tarafından *daha iyi görünmek için* tüketilmesi gerekenler olarak sunulmaktadır. Bauman'a göre (2023) “(...) tüketici performansta mükemmellik/beceriksizlik ekseninde edinilen veya ayrılan yerler, toplumsal itibarın ve damganın dağılımına ve kamusal ilgiden kişiye düşen paya yön vermenin yanında, içermenin ve dışlamanın başlıca katmanlaştıran faktörünü ve esas kıstasını oluşturur” (s. 68). Bu anlamda gençler, idealize edilen bedensel biçimleri görerek kendi bedenlerini buna uyumlandırmaları gerektiği izlenimine kapılmakta ve bu yönde bir tüketim gerçekleştirmekte ya da idealize biçimler karşısında kendilerini aktif olarak savunma ve koruma gereksinimi duymaktadırlar.

Çalışmanın genelinde utanç deneyimleri ve özellikle utanç etrafında şekillenen tüketim davranışları söz konusu olduğunda genç kadın katılımcıların paylaşımlarının daha yoğun deneyimlenen ve daha fazla alanda çeşitlenen aktarımlara dayandığı görülmüştür. Utanan, utandırılan ve utanç duygusuyla tüketen beden, ağırlıklı olarak kadın bedenidir. Sahasında kadın katılımcıların utanç yaşantılarının fazlaca yer kapladığı bu çalışma, bu anlamda potansiyel bir tartışma alanı açmış olsa da toplumsal cinsiyet ve beden ile utanç duygusunun kesişiminde derinleşen sorunsalların ortaya konulması açısından bu konuda yoğunlaşan araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Benzer şekilde cinsel kimlik ve cinsel yönelim de utanç duyguyla oldukça iç içe ve kendine özgü deneyimleri barındıran var oluş biçimleri olarak görülmüştür. Ne var ki çalışmanın sahasında yalnızca iki katılımcı heteroseksüel olmayan pratikleri üzerinden utanç

duygusunu paylaşmışlardır. Utancın ve utandırmanın ötekileştirilen bireylerin deneyimlerinde kapladığı alan, başka bir araştırmanın konusu olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak duygular sosyolojisi perspektifinden utanç, sosyal bir inceleme alanı olarak ele alınmıştır. Literatürün ve araştırma bulgularının gösterdiği üzere utanç duygusu, aktörlerin sosyal yaşantılarının pek çok alanıyla iç içe geçmiş haldedir. Kaynağı dışsalken yaşantısı oldukça kişisel ve mahrem olana işaret eden utancın bir sınırlılığı, açık ve görünür biçimde araştırmacıyı beklemeyen, aksine ortaya çıkarılması için anlamların ve deneyimlerin kazılması gereken doğasıdır. Bu doğrultuda bu tez çalışması utancın, incelenen sosyal dünya özelinde ortaya çıkartılması ve görünür hale getirilmesini amaçlayarak duyguların ve özelden de utanç duygusunun sosyoloji araştırmalarındaki yerini genişletmeye dair bir motivasyonla şekillenmiştir. Bu bağlamda utancın tüketim sosyolojisi ve beden sosyolojisinin kavramlarıyla derinleştirilmesiyle yeni çalışma alanları ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2015). *Duyguların kültürel politikası*. (S. Komut, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Allison, E. (2023). Stigma: The shaming model. *European Journal of Philosophy*, 1–16. doi: 10.1111/ejop.12883.
- Aslan, Z. (2012). Geçmişten bugüne eleştirel bir orta sınıf değerlendirmesi. *Toplum ve Demokrasi*, 6(13-14), 55-92.
- Arnett, J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>.
- Barbalet, J. M. (2004). *Emotion, social theory, and social structure: A macrosociological approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bates, R.A. ve LaBrecque, B. (2020). The sociology of shaming. *The Journal of Public and Professional Sociology*, 12(1). <https://doi.org/10.62915/2154-8935.1162>.
- Baudrillard, J. (2023). *Nesneler sistemi*. (O, Adanız ve A. Favaro, çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları*. (A. Yılmaz, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2023). *Tüketici hayatı*. (K. Oğuz, çev.). İstanbul: Tellekt.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (outsiders): Bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. (Ş. Geniş ve L. Ünsaldı, çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Benedict, R. (1965). *Krizantem ve kılıç* (2. Baskı), (T. Turgut, çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bennett, A. (2007). As young as you feel: Youth as a discursive construct. *Youth Cultures*, s. 23-35. doi:10.4324/9780203941737-7.

- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491-513. <https://doi.org/10.1177/00113921155883>.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (İ. Kutluk, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D. Fırat ve G. Berkkurt çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (N. Ökten çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Breen, R. (2005). *Foundations of a neo-Weberian class analysis*. E.O. Wright (Ed.) Approaches to class analysis, (s. 31-50) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burcu, E. (1997). Çıracak ve kalfa gençlik alt kültür grubu hakkında sosyolojik bir araştırma. (Doktora tezi). Erişim adresi: tez.yok.gov.tr.
- Burcu, E. (1998). Gençlik teorilerinin sınıflandırılmasına ilişkin bir çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 105-136.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürü öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/610715>
- Burcu Sağlam, E. (2018). Araştırma yöntem ve teknikleri. E. Burcu Sağlam, A. Ögün Boyacıoğlu ve A. Gelgeç Bakacak (Ed.), *Sosyoloji* (s. 99-136) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Chen, X. (2002). Social control in China: Applications of the labeling theory and the reintegrative shaming theory. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 46(1), 45-63. doi: 10.1177/0306624X02461004.

- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. New Jersey: Princeton University Press.
- Cooley, C. (1922). *Human nature and the social order*, New York: Scribner's.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dartanto, T., Moeis, F. R., ve Otsubo, S. (2020). Intragenerational economic mobility in Indonesia: a transition from poverty to the middle class in 1993–2014. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 56(2), 193-224. <https://doi.org/10.1080/00074918.2019.1657795>.
- Darwin, C. (2021). *İnsanda ve hayvanda duyguların ifade edilmesi* (B. Kılıç, çev.). İstanbul: Alfa.
- Dayan, C. ve Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2022). Online focus groups and in-depth interviews: What can our experiences articulate?. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (49), 59-67. doi.org/10.30794/pausbed.993249.
- Denzin, N.K. (1984) *On Understanding Emotion*. Transaction Publishers.
- Deutsch, N. ve Theodorou, E. (2010). Aspiring, consuming, becoming: Youth identity in a culture of consumption. *Youth & Society*. 42(2), 229-254. doi: 10.1177/0044118X09351279.
- Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci*. (E. Ateşman, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erbuğ, E. ve Özalkan, G. Ş. (2022). Pandemi sürecinde nitel araştırma: Çevrimiçi platformlar üzerinden derinlemesine görüşmelerin imkân ve sınırlılıkları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 36-46.
- Ergur, A. ve Zırh, B. C. (2022). Küresel salgında sosyolojik araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 1-7. doi.org/10.18490/sosars.1090588.
- Eyuboğlu, İ.Z. (1988). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Ferreira, F. H., Messina, J., Rigolini, J., López-Calva, L. F., Lugo, M. A., Vakis, R., ve Ló, L. F. (2012). *Economic mobility and the rise of the Latin American middle class*. World Bank Publications.
- Fine, B. (1977) Labelling theory: an investigation into the sociological critique of deviance. *Economy and Society*, 6(2), 166-193. doi: 10.1080/03085147700000003.
- Gabriel, Y. ve Lang. T. (2006). *The unmanageable consumer*. London: Sage.
- Goodman, J. F. (2017). The shame of shaming. *Phi Delta Kappan*, 99(2), 26-31. doi.org/10.1177/00317217177341.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, E. (2014). Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gray, L. M., Wong-Wylie, G., Rempel, G. R., Cook, K. (2020). Expanding qualitative research interviewing strategies: Zoom video communications. *The Qualitative Report*, 25(5), 1292-1301. doi: 10.46743/2160-3715/2020.4212.
- Halbwachs, M. (2023). *Toplumsal sınıfların psikolojisi* (Z. Karagöz, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Heath, S. (2016). Young, free and single?: The rise of independent living, A. Furlong (Ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood* (s. 211-216) içinde. Routledge.
- Hegtvedt, K. A. ve Killian, C. Fairness and emotions: Reactions to the process and outcomes of negotiations. *Social Forces*, 78(1), 269–302. <https://doi.org/10.1093/sf/78.1.269>.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. *American Journal of Sociology*, 85(3), 551-575. doi.org/10.1086/227049.
- Hochschild, A. R. (2012). *The managed heart: commercialization of human feeling*. University Of California Press.

- Howlett, M. (2022). Looking at the 'field' through a Zoom lens: Methodological reflections on conducting online research during a global pandemic. *Qualitative Research*, 22(3), 387-402. doi.org/10.1177/14687941209856.
- Hugstad, P., Taylor, J. W., Bruce, G. D. (1987). Effects of social class on consumer information search. *Journal of Consumer Marketing*, 4(2), 41-46. doi.org/10.1108/eb008195.
- Ismer, S. ve Von Scheve, C. (2013). Towards a theory of collective emotions. *Emotion Review*, 5(4), 406–413. doi.org/10.1177/1754073913484170.
- Iqbal, H., Twamley, K., Faircloth, C. (2020). *Researching youth: New methods in changing times*. Youth Knowledge Forum'da sunulan çalışma, Fransa.
- Illouz, E. (Ed.). (2018). *Emotions as commodities: Capitalism, consumption and authenticity*. London: Routledge.
- İnanır, S. (2005). Bildiğimiz gençliğin sonu. *Birikim*. 196, 37-52.
- Jacquet, J. (2023). *Utanç gerekli mi?* (Z.N. Erbörü Metinkale, çev.). İstanbul: The Kitap.
- Jaggar, A. M. (1989). Love and knowledge: Emotion in feminist epistemology. *Inquiry*, 32(2), 151-176. doi.org/10.1080/00201748908602185.
- Julkunen, I. (2009). Youth unemployment and marginalization, A. Furlong (Ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood* (s. 157-166) içinde. Routledge.
- Karademir Hazır, I. (2017). Wearing class: A study on clothes, bodies and emotions in Turkey. *Journal of Consumer Culture*, 17(2) 413-432. doi: 10.1177/1469540516631152.
- Karadeniz, S. (2023). Uluslararası göçmenlerin varoluş mücadelesinin duygular sosyolojisi yönünden incelenmesi: Zonguldak'ta Afgan ve Irak kökenli göçmenlerin duygu deneyimleri. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: tez.yok.gov.tr.
- Kemper, T. D. (1978). Toward a sociology of emotions: Some problems and some solutions. *The American Sociologist*, 13(1), 30-41.

- Kemper, T.D. (1987). How many emotions are there? Wedding the social and the autonomic components. *American Journal of Sociology*, 93(2), 263-289. doi.org/10.1086/228745.
- Kemper, T.D. ve Collins, R. (1990). Dimensions of microinteraction. *American Journal of Sociology*, 96(1), 32–68. doi.org/10.1086/229492.
- Kiger, M. E. ve Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131, *Medical Teacher*. doi.org/10.1080/0142159X.2020.1755030.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Leventoğlu, B. (2014). Social mobility, middle class, and political transitions. *Journal of Conflict Resolution*, 58(5), 825-864. doi.org/10.1177/0022002713478563.
- Lupton, D. (2002). *Duygusal yaşantı: Sosyo-kültürel bir inceleme*. (M. Cemal, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Lupton, D. (2021). *Doing fieldwork in a pandemic*. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=4228791>
- Lynd, H.M. (1958). *On shame and the search for identity*. Routledge. Erişim adresi: <https://books.google.ba/books?id=TWvbsymCTIsC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.
- Lyon, M.L. ve Barbalet, J.M. (2004). *Society's body: Emotion and the "somatization" of social theory* (Ed.) The Aberdeen Body Group (Andrew Blaikie vd.) içinde *The Body: Critical Concepts in Sociology*, Londra: Routledge. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=kHUnPhpAL5AC&oi=fnd&pg=PA175&dq=lyon barbalet&ots=7mW-gkLaT0&sig=Wv6OdIYli3kVVYRoEuDJ2KW43Ho&redir_esc=y#v=onepage&q=lyon%20barbalet&f=false.

- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1848). *Manifesto of the Communist Party*. Moskova: Progress Publishers. Erişim adresi: marxists.org
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel araştırma tasarımı: Etkileşimli bir yaklaşım* (M. Çevikbaş, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Massumi, B. (1987) *Notes on the translation and acknowledgements*. A Thousand Plateaus içinde. Minneapolis: University of Minnesota.
- McDonald, L. (2020). Shaming, blaming, and responsibility. *Journal of Moral Philosophy*, 18(2), 131-155. doi.org/10.1163/17455243-bja10064.
- McGregor, S. (2002). Consumer citizenship: A pathway to sustainable development?. *International Conference on Developing Consumer Citizenship*, Nisan, 1-20.
- Miano, P. ve Urone, C. (2024). What the hell are you doing? A PRISMA systematic review of psychosocial precursors of slut-shaming in adolescents and young adults. *Psychology & Sexuality*, 15(1), 97–113. doi.org/10.1080/19419899.2023.2213736.
- Mortimer, J. T. (2009). Changing experiences of work, A. Furlong (Ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood* (s. 149-156) içinde. Routledge.
- Mulder, C. H. (2009). Leaving the parental home in young adulthood, A. Furlong (Ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood* (s. 203-210) içinde. Routledge.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar*, Cilt 2. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Odabaşı, Y. (2019). *Tüketim kültürü: Yetinen toplumdaki tüketen topluma*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Olson, R. E., McKenzie, J. J., ve Patulny, R. (2017). The sociology of emotions: A meta-reflexive review of a theoretical tradition in flux. *Journal of Sociology*, 53(4), 800-818. doi.org/10.1177/1440783317744112.
- Önderman, M. (2020). *Utanç: Sosyo-kültürel bir fenomen*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.
- Rahman, S. A., Tuckerman, L., Vorley, T., Gherhes, C. (2021). Resilient research in the field: Insights and lessons from adapting qualitative research projects during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1-16. doi: 10.1177/16094069211016106.
- Ringrose, J. ve Renold, E. (2012). Slut-shaming, girl power and 'sexualisation': thinking through the politics of the international SlutWalks with teen girls. *Gender and Education*, 24(3), 333-343. doi.org/10.1080/09540253.2011.645023.
- Rose Spratt, T. J. (2023). Understanding 'fat shaming' in a neoliberal era: Performativity, healthism and the UK's 'obesity epidemic'. *Feminist Theory*, 24(1), 86-101. doi.org/10.1177/14647001211048300.
- Rutz, H.J. ve Balkan, E.M. (2021). *Sınıfın yeniden üretimi: Eğitim, neoliberalizm ve İstanbul'da yeni orta sınıfın yükselişi* (N. Balkan, çev.). İstanbul: h2o kitap.
- Scambler, G. (2020). *A sociology of shame and blame: Insiders versus outsiders*. Springer Nature.
- Sedysheva, A. (2020). Doing qualitative research during the Covid-19 pandemic of 2020. *Ask Research & Methods*, 29(1), 75-88. doi: 10.18061/ask.v29i1.0005.
- Seidman, S. (2017). *Critical sociology: Anthony Giddens and Pierre Bourdieu*. Contested Knowledge: Social Theory Today (s. 140-151) içinde. Blackwell Publishing.
- Scheff, T.J. (1988). Shame and conformity: The deference-emotion System. *American Sociological Review*, 53 (3), 395-406. doi.org/10.2307/2095647.

- Scheff, T. J. (1990). *Microsociology: discourse, emotion, and social structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Scheff, T.J. (1998). *Shame in the labeling of mental illness*. P. Gilbert, B. Andrews (Ed.), *Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture* (s. 191-205) içinde. Oxford University Press.
- Scheff, T. J. (2000). Shame and the social bond: A sociological theory. *Sociological Theory*, 18(1), 84-99. doi.org/10.1111/0735-2751.00089
- Scheff, T. J. (2003). Shame in self and society. *Symbolic Interaction*, 26(2), 239–262. doi.org/10.1525/si.2003.26.2.239.
- Scheff, T. J. (2005). Looking-glass self: Goffman as symbolic interactionist. *Symbolic Interaction*, 28(2), 147–166. doi.org/10.1525/si.2005.28.2.147.
- Scheff, T. J. ve Mateo, S. (2016). The S-word is taboo: Shame is invisible in modern societies. *Journal of General Practice*, 4(1), 1-6. doi: 10.4172/2329-9126.1000217.
- Schlüter, C., Kraag, G. ve Schmidt, J. (2021). Body shaming: An exploratory study on its definition and classification. *International Journal of Bullying Prevention*, 5, 26-37. doi: 10.1007/s42380-021-00109-3.
- Sennet, R. ve Cobb, J. (1977). *The hidden injuries of class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shott, S. (1979). Emotion and social life: A symbolic interactionist analysis. *American Journal of Sociology*, 84(6), 1317–1334.
- Synnott, A. (1987). Shame and glory: A sociology of hair. *The British Journal of Sociology*, 38(3), 381–413. doi.org/10.2307/590695.
- Simmel, G. (1957). Fashion. *American Journal of Sociology*, 62(6), 541-558.
- Smith, T. W. (2020). *Duygular sözlüğü: Acımadan zevklenmeye*. (H. Şirin çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

- Şahin, M. (2007). Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma farklılaşan gençlik hallerinin sosyolojik görünümü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 157-177.
- Şimşek, A. (2020). *Yeni orta sınıf: Sinik stratejiler*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Tanner, J. ve Arnett, J. (2009). The emergence of 'emerging adulthood': The new life stage between adolescence and young adulthood, A. Furlong (Ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood* (s. 39-45) içinde. Routledge.
- Thamm, R.A. (2006). The classification of emotions, J.E. Stets ve J.H. Turner (Ed.). *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 11-35) içinde. Springer.
- Turner, J. H. (2009). The sociology of emotions: Basic theoretical arguments. *Emotion Review*, 1(4), s.340–354. doi: 10.1177/1754073909338305.
- Turner, J.H. ve Stets, J.E. (2006). Sociological theories of human emotions. *Annual Review of Sociology*, 32, s. 25-52. doi.org/10.1146/annurev.soc.32.061604.123130.
- United Nations World Youth Report. (2020). Erişim adresi: <https://www.un.org/development/desa/youth/wp-content/uploads/sites/21/2020/07/2020-World-Youth-Report-FULL-FINAL.pdf>
- Ural, T. (2023). Erken Cumhuriyet döneminin utanç iklimi: 1930'lar Türkiye'si adab-ı muaşeret kitaplarında utanç. A. Kuryel (Ed.). *Cogito: Utanca Bakmak*, 110 (Yaz), s. 25-48.
- Uslu, A. (2020, Ağustos). Duygu, his ve duygulam ayırımına etkinleşimci çözüm. *Feminist Tahayyül*, 1(2): 144-184. doi: 10.57193/FeminTa.2020.144.
- Üçer, M. B. (2016). Sınıflar ve duyguları: Tabakalaşma çalışmalarında duygulara yer açmak. *Istanbul University Journal of Sociology*, 36(1), 227-247. doi: 10.16917/sd.43142.

- Üçer, M. B. (2020). Orta sınıfın utancı: Duygu sosyolojisi açısından 1980'ler Türkiye'sinde toplumsal değişme. (Doktora tezi). Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001843.pdf>
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*. (Z. Gültekin ve C. Atay, çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Von Scheve, C. (2012). The social calibration of emotion expression: An affective basis of micro-social order. *Sociological Theory*, 30(1), 1-14. doi.org/10.1177/0735275112437163.
- Weber, M. (2018). *Ekonomi ve toplum* (Cilt 2). İstanbul: Yarın Yayıncılık.
- Wong, Y.-L. (2010). Social mobility and social inequality: The ambivalence of the middle class. *Sociological Research Online*, 15(2), 17-29. doi.org/10.5153/sro.2117.
- Yerlikaya Şaşmaz, O. (2021). Siyasette korku: Otorite ve itaat üzerine. Y. Sevim (Ed.). *Korku Sosyolojisi* içinde (s. 177-196). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Zorlu, A. (2020). *Üretim ve tüketim teorileri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 04/07/2024

Tez Başlığı: Duygular Sosyolojisi Çerçevesinde Gençlerin Utanca Dair Anlamları ve Tüketim Davranışlarında Utancın İzleri

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 139 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler*:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Ekin COŞKUNER
Ad-Soyad/İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Ekin Coşkuner
	Öğrenci No	N20132701
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024



TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

Date: 04/07/2024

Thesis Title (In English): The Meanings of Shame for Youth and the Traces of Shame in Consumption Behavior within the Framework of the Sociology of Emotions

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 04/07/2024 for the total of 139 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 1 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Ekin COŞKUNER
Name-Surname/Signature

Student Information	Name-Surname	Ekin Coşkuner
	Student Number	N20132701
	Department	Sociology
	Programme	Sociology

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM
(Title, Name and Surname, Signature)



T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 26/08/2022 08:43
Sayı: E-35853172-300-00002358192
00002358192



Sayı : E-35853172-300-00002358192
Konu : Ekin COŞKUNER (Etik Komisyon İzni)

26.08.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 09.08.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002329857 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden Ekin COŞKUNER'in, Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM danışmanlığında hazırladığı "Orta Sınıf Gençlerin Sembolik Tüketiminde Utanç Duygusunun Yeri: Duygular Sosyolojisi Perspektifinde Nitel Bir Çalışma" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 23 Ağustos 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: BC2DF2D1-0B65-4C59-8095-68E293754904

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Çağla Handan GÜL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 03123051008

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Keş: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr



EK 3: GÖRÜŞME SORULARI

1. Kaç yaşındasınız?
2. Eğitim durumunuz nedir?
3. Nerede (aile evi, yurt, öğrenci evi vb.) ve kimlerle birlikte yaşamaktasınız?
4. Aylık geliriniz nedir? (Düzenli olarak ödenen burs, yardım, maaş, harçlık vb. tüm gelirlerinizi düşünün)
5. Annenizin ve babanızın mesleği nedir?
6. Ailenizin aylık geliri nedir?
7. Aylık harcama tutarınızı belirterek bu tutarın temel ihtiyaçlarınız ile bunun dışında kalan harcamalara dağılımını yaklaşık olarak belirtir misiniz?
8. Sizce utanç nedir?
 - 8.1. Utanmaktan bahsedildiğinde aklınıza neler geliyor?
 - 8.2. Utanç duygusu sizde nasıl hisler uyandırıyor?
9. Sizin için utanç nasıl durumlarda ya da kimlere karşı ortaya çıkan bir duygudur?
10. Utanç duyduğunuz bir anınızı anlatır mısınız?
 - 10.1. Bu anıdan utanç duymanızın sebebi neydi?
11. Utanç duyduğunuz anda ne yaparsınız?
12. Sizce bir insanın (bedeniyle ilgili) utanç duymasını gerektirecek durumlar var mıdır? Varsa nelerdir?
 - 12.1. Sizin bedeninizle ilgili utanç duyduğunuz konular var mı?
13. Cinsiyetinizle ilgili ya da cinsiyetinizin getirdiği özelliklerle ilgili utanç duyduğunuz konular var mı?
14. Ekonomik durumunuzla ya da ekonomik durumunuzun getirdiği koşullarla ilgili utanç duyduğunuz konular var mı?
15. Sosyal konumunuzla ilgili utanç duyduğunuz konular var mı?
16. Gündelik yaşantınızdaki her türden seçimlerinizi düşündüğünüzde, bu seçimlerde utanma duygusunun yeri olduğunu düşünüyor musunuz?
17. Arkadaşlarınızla olan ilişkilerinizi ve varsa romantik ilişkilerinizi düşündüğünüzde arkadaşlarınıza ve partnerlerinize karşı utanç hissettiğiniz konular var mı?

18. Tüketim denildiğinde aklınıza neler geliyor?
19. Ne için tüketirsiniz?
20. Bir ürünü almaya nasıl karar verirsiniz? Bir nesneyi almaya karar verme fikrinden, satın alma aşamasına kadarki sürecin sizin için nasıl işlediğini anlatır mısınız?
21. Bir ürün satın alırken ürünün markalı olmasına dikkat eder misiniz?
22. Arkadaşlarınızla ya da çevrenizdeki insanlarla benzer markaları ve ürünleri tüketmek sizin için önemli midir?
23. İhtiyaca yönelik tüketiminiz genel olarak nelerden oluşur?
 - 23.1. Bu ürünleri satın alırken göz önünde bulundurduğunuz etkenler nelerdir?
24. İhtiyaç dışı tüketimleriniz nelerdir?
25. Birincil ihtiyaçlarınız dışındaki tüketim davranışlarınızı düşündüğünüzde, sizce bu satın alma davranışlarınız neye göre şekillenmektedir?
26. Kendinizle ilgili utandığınız bir durum olduğu için satın almayı düşündüğünüz ya da satın aldığınız bir ürün oldu mu?
27. Size utanmış ya da ayıplanmış hissettiren bir nesne ya da tüketim ürünü var mı?
28. Bedeninizle ilgili hoşunuza gitmeyen bir durumu gidermek/saklamak için bir ürün satın aldınız mı?
29. Ekonomik durumunuzla ilgili hoşnut olmadığınız bir durumu gidermek/saklamak için bir ürün satın aldınız mı?
30. Arkadaşlarınız kullandığı için bir ürün satın aldınız mı?
31. Yaşlılarınız arasında popüler olduğu için bir ürün satın aldınız mı?
32. Size kendinizden utanmanız gerektiğini hissettiren bir reklam, slogan ya da tanıtım hatırlıyor musunuz?